

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ILONA SLABOVÁ

**KONSTRUKCE ŽENSKOSTI V RANÉM
NOVOVĚKU**

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Pavel Král, Ph.D.
ČESKÉ BUDĚJOVICE 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích 31. 7. 2008

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Konstrukce ženskosti raného novověku

Anotace

Diplomovou práci *Konstrukce ženskosti v raném novověku* lze chápat jako příspěvek k výzkumu genderových rolí ve společnosti raného novověku. Pramennou základnu tvoří mravokárné spisy z 16. a 17. století. Tyto spisy se zaměřují na ženu a její společenské stavy, nebo na manželský svazek. V prvním případě je lze obsahově chápat jako navedení „hříšné“ ženy na správnou cestu, nebo jako oslavu ženského pohlaví. Ve druhém případě se spisy o manželství snaží vyzdvihnout tento svazek oproti panenství a představují jednotlivé povinnosti manželů.

Konkrétní názory na ženu vycházely ze středověké tradice. Žena byla stále viděna jako mdlá a slabá. Z toho důvodu na ni musel muž dohlížet, kontrolovat ji a také nad ní měl absolutní moc. Její místo bylo uvnitř rodiny, kde měla na starosti děti a domácnost. Naopak manželství jako takové začínalo být důležitější než panenství, a to z důvodu, že bylo přínosnější pro společnost. S vzestupem manželského svazku stoupla i pozice ženy jako jeho součásti.

Cílem diplomové práce je sledovat, jak je v těchto spisech konstruována feminita, a odhalit základní myšlenkové stereotypy o ženách v tomto období. V první části práce jsou formálně rozebírány a následně komparovány uvedené spisy. Další části se soustředí přímo na ženu a pokouší se rekonstruovat dobovou podobu ideální ženy a její protipól.

Construction of Womanhood in the Early Modern Period

Summary

The thesis „Construction of Womanhood in the Early Modern Period“ may be understood as a particular contribution to the exploration of gender roles in the early modern history society. The source basis of this exploration consists of moralizing writings from 16th and 17th century. These writings are focused on the woman and her social position or on the matrimony. In the first case, their content can be approached as a “guide” of a sinful woman to the right way or as a glorification of woman gender. In the second case, the matrimony writings try to elevate this bond upon virginity and they introduce the duties of the married couple.

Concrete opinions on women originated from the medieval tradition. The woman was still seen as faint and weak. This was the reason why the man had to supervise her and control her, and therefore, he had to have absolute authority. Her place was inside the family where she had children and housekeeping to care for. On the other side, the importance of marriage as such had begun to grow in importance compared to virginity because it was more useful for a society. With the ascent of matrimony, the position of a woman as its part improved as well.

The goal of this thesis is to explore how the womanhood is constructed in these writings and to uncover basal intellectual stereotypes regarding women in this period. Quoted moralizing writings are formally analyzed and subsequently compared in the first part of the thesis. Other parts are focused directly on a woman and on the reconstruction of her contemporary ideal image and its counterpart.

Obsah

1. Úvod	8
1.1. Literatura	12
1.2. Prameny	24
2. Mravokárné spisy jako pramen pro poznání postavení ženy	25
2.1. Žena v očích společnosti	25
2.2. Spisy o ženách	28
2.2.1. Martinovský Lukáš, Křesťanských pobožných panen	28
2.2.2. Klemens Adam, Rozkoš a zvlé panenská	30
2.2.3. Freder Johann, Čest a nevina pohlaví	32
2.2.4. Žalanský Havel, Spis ku poctivosti a potěšení	35
2.3. Manželské spisy	36
2.3.1. Slovacius Václav, Spis krátký o stavu svatém manželském	36
2.3.2. Paprocký z Hlohol Bartoloměj, Stav manželský ku příkladu	38
2.3.3. Žalanský Havel, Knížka o ctnosti andělské	40
2.3.4. Pražský Lukáš, Tento spis o manželství učiněn jest	42
2.3.5. Augusta Jan, Kázání o stavu manželském	44
2.3.6. Tadeáš Jan, Vysvětlení o stavu manželském	46
2.3.7. Sušický Jan Rosacius, O svornosti manželské	48
2.3.8. Kocín z Kocinětu Jan, Abeceda pobožné manželky	50
2.4. Komparace poznatků	52
3. Konstrukce ženskosti	54
3.1. Žena a manželství ve starověku	54
3.2. Převaha církve	59
3.3. Úpravy manželství v Čechách	60
3.4. Středověké a raně novověké manželství	61
3.5. Postavení muže a ženy ve středověku a raném novověku	63
4. Žena hříšnice či světice?	67
4.1. Eva a Marie	67
4.2. Osobnost ženy a její fyzické předpoklady	71
4.3. Úcta či opovržení ženou?	84
5. Žena uvnitř rodiny	87

5.1. Dívka a její výchova	87
5.2. Manželka	94
6. Manželství raného novověku	107
6.1. Uzavírání sňatku	107
6.2. Život v manželství	118
7. Závěr	124
8. Seznam pramenů a literatury	128
8.1. Prameny nevydané	128
8.2. Prameny vydané	129
8.3. Literatura	130
9. Příloha	135
9.1. Tabulky	135
9.2. Biogramy	138

1. Úvod

Téma diplomové práce *Konstrukce ženskosti v raném novověku* navazuje na dosavadní bádání o postavení ženy ve společnosti. Tato práce by měla být příspěvkem k tomu, jak byla žena raného novověku vnímána a chápána. Diplomová práce se opírá o současný směr genderové problematiky, konstruktivismus. Tento směr chápe ženu a její role jako určité umělé schéma vytvořené na základě kulturní podmíněnosti. Podle takového konstruktů se snaží o přiblížení nazírání na ženu v jednotlivých obdobích a vnímání binárních opozic pohlaví.¹

Diplomová práce bude analyzovat a reflektovat prameny 16. a 17. století, které se vztahují k manželství a k ženám. Jde o mravokárné a nábožensko-vzdělávací spisy povětšinou z pera církevních autorit. Tento druh pramenů jsem zvolila kvůli návaznosti na svou bakalářskou práci, která se snažila přiblížit partnerské vztahy v raném novověku na základě trestně-právního pramene, knihy svědomí. Mravokárné spisy jsou svým tématickým zaměřením cenným prostředkem, který pomáhá ještě více osvětlit partnerské vztahy a manželské soužití. Tyto prameny umožňují přiblížit se ženskému ideálu, který si vytvářela společnost v pohledu na ženu. Na základě

---

¹ Druhým současným přístupem je diferencionalismus, který na ženách zdůrazňuje to, co je ženě vlastní, např. citovost, empatii, pasivitu. Jana RATAJOVÁ, *Dějiny ženy a konceptu genderu v české historiografii*, Kuděj 7, 2005, č. 1-2, s. 164; Srov. konstruktivismus je spojen se zavedením pojmu a konceptu gender. Gender je vnímán jako element oddělení biologicky definovaného pohlaví a kulturně podmíněného sociálního konstruktů. Gender přinesl do problematiky dějin žen vztahový moment. Rozdělení těchto přístupů je spojeno s počátkem 70. let. Daniela TINKOVÁ, *Žena – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 24; Srov. Lucie Storchová vnímá gender jako určitou mužskou a ženskou identitu a subjektivitu, L. STORCHOVÁ, *Konceptualizace genderu v Historische Anthropologie*, in: TÁŽ (ed.), *Conditio humana, konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 63; Podobným problémem se zabývá i Gisel Bocková, Gisel BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách, od středověku do současnosti*, Praha 2007, s. 9; Srov. také Milena LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

tohoto konstruktů poodhalují myšlení raného novověku a nazírání na ženu. Mravokárné spisy byly vybrány mezi tisky Knihopisu s konkrétním zaměřením na ženy a manželství.²

Na základě těchto pramenů budou představeny stanovené role ženy, její umístění ve společnosti a dobový ideál ženy. První část práce blíže představuje vybrané prameny. Zaměřuje se na obsah jednotlivých pramenů. Snaží se analyzovat smysl sepsání díla a shodné rysy. Výsledkem je odhalení drobných odchylek ve vnímání ženskosti. Třetí kapitola je převážně kompilativní a přibližuje vytváření konstruktů ženy od antického novoplatonismu po křesťanství. Představuje, kde mají negativní ohlasy, které se vztahovaly na ženu, svůj původ, a snaží se přiblížit jejich vznik. Rozebírá vývoj manželství, jeho utváření a vliv církve na jeho uzavírání. Další části jsou už analytické a podle vybraných pramenů objasňují jednotlivé úseky ze života ženy. Čtvrtá kapitola osvětluje předbělohorské pojetí ženy a snaží se o představení ženské osobnosti a vlastností, které jí autoři připisují. Na základě používaných příkladů žen a dívek vytváří archetyp raně novověké ženy. Pátá kapitola přibližuje výchovu mladé dívky. Poukazuje na ctnosti, které ji měly zdobit, a na povinnosti, které musela vykonávat. Součástí je také představení ženy jako manželky. I zde analyzuje její dobré a špatné vlastnosti a jednotlivé ženské povinnosti. Poslední kapitola se soustředí na manželství. Shrnuje závazné kroky, které vedly k výběru nevěsty, a podmínky pro vstup do manželství. Přibližuje také svatební smlouvy a vlastní obřad. Následně analyzuje pohled na manželství a na život manželů. Přílohu diplomové práce tvoří tabulky, které znázorňují ženy a dívky, jež mravokárci zvolili pro lepší názornost. Součástí jsou také stručné biogramy těchto žen a dívek.

V současné době se díky obratu k antropologickým a mikrohistorickým přístupům zaměřených na každodennost otevírají nová témata zkoumání dějin ženy. Zároveň se začínají využívat nové typy pramenů. Cílem této práce je podat co nejucelenější pohled na ženu raného novověku a přispět svou prací k současným genderovým výzkumům. Mravokárná literatura umožňuje badatelům nahlédnout

---

² Knihopis obsahuje bibliografii českých tisků vyšlých v letech 1476 až 1800, Zdeněk TOBOLKA, *Knihopis českých a slovenských tisků*, Praha 1941; K dokreslení životopisů biblických a historických žen sloužil Ottův slovník naučný, *Ottův slovník naučný* I-XXVIII, Praha 1888-1909.

na společnost této doby a objasňuje, jak její autoři chápali ženy a manželský svazek. Svou obsahovou stránkou přibližuje vnímání ženskosti a ukazuje místo, které žene společnost vyčlenila.

Nevýhodou mravokárných spisů je jednostranný pohled na ženy, neboť zachycují pouze stanoviska mužů a jejich představy. Určitý odraz toho, jak sebe vnímaly samy ženy a jak se chovaly, je patrný na četných stížnostech autorů. Jelikož kritizují to, co neschvalují, co se jim ve společnosti nelíbí, je zřejmé, že právě na těchto stížnostech je možné vypořádat chování žen a jejich vlastnosti. I přes tento zpětný odraz musí být jejich kritika brána s nadhledem, neboť autoři poukazují jen na špatné vlastnosti, které vidí často zkresleně a naprosto odtržené od reality. Svými požadavky naznačují vzdálenost, která existovala mezi ideální představou ženy a realitou každodenního života. K zachycení vlastní sebereflexe ženy by mohla sloužit komparace více druhů pramenů. Tyto prameny by mohly přiblížit také skutečnost, ne jen přání mravokárců. Jako vhodné doplnění této práce by mohly sloužit prameny osobní povahy a trestně-právní prameny. Komparace těchto dvou druhů pramenů může vést k přesnějšímu podhalení života ženy v raném novověku.

Volba metod práce vychází ze specifického zaměření diplomové práce. K odhalování této problematiky lze přistupovat metodou gender studies a historicko-antropologickým přístupem. Z hlediska gender se diplomová práce zaměřuje na rozdíly mezi jednotlivými pohlavími a zároveň představuje povinnosti, které vyplynuly právě z těchto vypořádaných rozdílů. Antropologicky se soustředí na jedince a jeho myšlení a jednání.

Gender studies svým charakterem spadají pod historicko-antropologický přístup. Historická antropologie se začala vyvíjet v německy mluvících zemích v 70. letech 20. století. Charakteristickým rysem soudobé historiografie bylo odmítnutí velkých politických dějin a otevření se novým přístupům a metodám práce.³

---

³ Historická antropologie se vyvinula ze sociálních dějin, ale brzo se od nich distancovala a začala brát nové podněty a mimo oborová východiska. Antropologické zájmy se vyvinuly ze tří výzkumných oblastí: dějin protestů, dějin rekonstrukce rodiny a výzkumu dělnického hnutí. Zájem se postupně přesunul k dosud opomíjeným tématům. Historikové se snažili o rekonstrukci konkrétní životní souvislosti. Historická antropologie tedy staví člověka s jeho myšlením, jednáním, pocity a utrpením do středu historické analýzy a zaměřuje

Tradičními tématickými okruhy historické antropologie se stala rodina, dětství, stáří, narození a smrt, tělo, sexualita či zbožnost. Ženy stály přímo ve středu těchto tématických celků. Díky těmto tématům krystalizoval dosud opomíjený neveřejný, nepolitický každodenní rozměr dějin. Začala se objevovat snaha o promluvení žen jako svébytných historických subjektů.⁴ Největší vliv na konceptualizaci ženských dějin v historické antropologii má historická demografie a bádání o rodině. Historikové hledali autentické ženské zkušenosti a kultury, formy samostatného ženského jednání. Začali se zaměřovat na specificky ženské činnosti a ženské práce, snažili se upozornit na formy určité ženské subkultury. Předmětem zájmu byla snaha o rekonstrukci ženského světa, který se odkrýval právě díky studiu rodiny.⁵

Dějiny ženy si nejprve držely odstup od tradičního dějepisectví a tvořily určitý paralelní svět se svým vlastním vývojem. Kromě podnětu z historické antropologie převzaly impulzy také díky rozvoji feminismu a celkovému rozkladu velkých makrostrukturálních modelů.⁶ Francouzským podnětem byla institucionalizace Nouvelle histoire, vzešlé ze školy Annales. Zde se také samostatně formoval, a to s rozvojem historické demografie a antropologie, zájem o ženy. Tento zájem se promítal především v rámci studia dějin rodiny, životních cyklů a sexuality. Dané přístupy dokázaly, že ženy mají vlastní dějiny a vlastní paměť a disponují alternativními formami kultury a sociability uvnitř patriarchální společnosti.⁷

Důležitým bodem v inovaci ženských dějin bylo bezpochyby zavedení konceptu gender jako elementu pro oddělení biologicky definovaného pohlaví a kulturně podmíněného genderu, tedy sociálního konstruktů.⁸ Konceptu genderu tedy přenesl důraz na studium komplexní hry opozic mezi ženou a mužem. Takto vytvořené opozice jsou pružné a pohyblivé v závislosti na době, kultuře i politickém

---

se na mnohostrannou kulturně sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času. Richard Van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 11-18.

⁴ D. TINKOVÁ, *Žena – prázdná kategorie?* in: K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*, s. 20.

⁵ TAMTÉŽ, s. 20.

⁶ M. LENDEROVÁ, *Gender history v českých zemích*, Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 140.

⁷ D. TINKOVÁ, *Žena – prázdná kategorie?* in: K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*, s. 21.

⁸ TAMTÉŽ, s. 24.

kontextu doby. Střediskem zájmu nebyly už samostatné ženské dějiny, ale například určité formy jednání, mluvy, odívání, vykonávání určitých činností, které náležely často jen jednomu pohlaví. Tyto role napomáhaly k sebedefinici a k vytváření svébytné identity. Gender nebylo chápáno biologicky, ale jako kulturní konstrukt představující rozdílné vzorce vnímání a komunikace, odlišné životní zkušenosti či subjektivitu pohlaví. Základní charakteristikou pohlaví se stala jeho interakce s druhým pohlavím. Tedy dějiny žen byly soustředěny primárně na osudy výjimečných hrdinek v mužském světě, kdežto gender history se začala soustředit spíše na konkrétní historické aktérky se svými zkušenostmi, jednáním a životním světem.⁹ Právě z tohoto přístupu vychází tato diplomová práce, která se snaží odhalit dané rozdíly mezi pohlavími a jejich následné uplatňování v každodenní praxi.

Současný diskurz gender history se koncentruje především na základní rozvržení problému a předmětu disciplíny. Snaží se sjednotit pojmy, zařadit do komplexu směrů historické vědy a vymezit primární oblasti zájmu. Současným trendem je konstruovat pohlaví na základě každodenního lidského chování a jednání, či poststrukturalistický přístup, navrhuující studovat gender jako literární a filozofický proces, který se nesoustředí už na identitu ženy a muže, ale na proces jejich vytváření.¹⁰

1.1. Literatura

Literatura, která věnuje svou pozornost dějinám žen, vychází z výše definovaných okruhů. Zahraniční díla lze rozdělit na tři základní okruhy. Toto členění bylo zvoleno podle přístupu, který autoři ve svém bádání použili. První okruh navazuje na bádání o dějinách mentalit. Ženu jako měšťanku či obchodnici představuje Edith Ennenová ve svém díle *Ženy ve středověku*.¹¹ Střediskem jejího zájmu jsou tedy ženy měšťanské, a to hlavně z právního a sociálního hlediska. Tomu odpovídá i pramenná základna, která se soustředí převážně na prameny právní a hospodářské provenience. Interpretací pramenů se autorka snaží podchytit

---

⁹ L. STORCHOVÁ, *Konceptualizace genderu*, in: TÁŽ (ed.), *Conditio humana*, s. 63.

¹⁰ D. TINKOVÁ, *Žena – prázdná kategorie?* in: K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*, s. 31.

¹¹ Edita ENNEOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.

postavení měšťanské ženy, její možnosti uplatnění, či každodenní život měšťanských žen. Svou pozornost věnuje hlavně aktivitám středověkých žen, vlivu ženy na ekonomiku měst a ženskému podnikání. Postavení středověké ženy a její ekonomická nezávislost umožňuje rozšířit představy o měšťanské společnosti. Díky ženské nezávislosti v pracovní oblasti lze poukázat na její reflexi okolím a ukázat, že žena v této pozici byla okolím respektována.

Soudobou mentalitu představuje i dílo významného francouzského historika George Dubyho. Jeho dílo *Rytíř, žena a kněz*¹² líčí zápas církve a aristokracie o chápání manželství. Kniha je představena na příkladu několika šlechtických manželství ve Francii v 11. a 12. století a zápasu světské a církevní moci o jeho podobu. Ukazuje praktiky manželství, prostředky církve k jejich usměrňování či hrozící tresty. Dále se zabývá příbuzenskými vztahy, utvářením rodinných vazeb, rozdělením společnosti, genderovými rolemi. Na základě pohledu duchovních prezentuje instituci manželství a manželskou morálku. Zkoumání manželství poodhaluje i náhled společnosti na rodinné vztahy a názory na ženu.

Dalším příspěvkem k poznání dějin o názoru na ženy je *Svěťice nebo čarodějky* Petera Dinzelbachera.¹³ Toto dílo vypočítává předpoklady pro vznik a rozšíření stereotypu čarodějky, zabývá se ženou středověkou, její zbožností a mystikou. Věnuje se dobovému vnímání ženy, přibližuje životy význačných žen té doby, například Jany z Arku, Brigity Švédské, Terezy z Konnersreuthu. Autor se snaží o vytvoření typologie zbožnosti. Vnímání ženy je pro něj dvojznačné, žena je vnímána v extrémech, buď jako svěťice, nebo jako čarodějnice. Dinzelbacherovo dílo ukazuje prezentaci ženské osobnosti v mužských očích.

Další okruh představují dvě díla, která se zaměřují na zachycení genderových rozdílů ve vnímání jednotlivých pohlaví a snaží se poukázat na vytváření těchto konstruktů. První z nich je významné dílo Gisely Bockové *Ženy v evropských dějinách*.¹⁴ Kniha má podobu různých esejistických úvah na daná témata. Autorka se nesoustředí přímo na dějiny žen, ale zabývá se sporem o pohlaví. Snaží se na základě spisů významných mužů historie podchytit kulturní a společenské utváření genderových rozdílů. Pohled na ženu rozebírá od starověkých filozofů

---

¹² Georges DUBY, *Rytíř, žena a kněz, manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003.

¹³ Peter DINZELBACHER, *Svěťice nebo čarodějky?* Praha 2003.

¹⁴ G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*.

až po současnost. Podle společenského klimatu představuje charakteristiku ženy a její umístění ve společnosti. Knize bohužel chybí dostatečné pramenné ukotvení, jež by prozrazovalo více o ženě samotné. Kniha Bockové je svým pojetím blízká této diplomové práci. Narozdíl od ní se však soustředí na konkrétní období a více na každodenní praxi.

Druhým dílem je kniha již zmíněného George Dubyho *Vznešené paní z 12. století*.¹⁵ Duby zde rozebírá postavení ženy ve společnosti 12. století. Vzhledem k danému období je pochopitelné, že střediskem jeho zájmu je jen vysoká společnost. Na základě pramenů se snaží zachytit obraz ženy té doby a ukazuje, jaké místo jí bylo přisouzeno muži. První svazek představuje šest vznešených žen 12. století, na jejichž případech se snaží vytvořit typickou středověkou představitelku. Druhý svazek se soustředí na význam žen a na jejich každodenní život. Ukazuje možnosti uplatnění ženy uvnitř rodiny. Poslední svazek zkoumá pohled duchovenstva na ženy a na to, jaké představy o nich duchovní měli a jak si je zdůvodňovali. I tato kniha umožňuje bližší pohled na genderové rozdíly a reflexi ženy.

Posledním a nejrozšířenějším okruhem navazujícím na současný vědecký diskurz jsou díla, která představují ženy v jejich každodenním životě. Ženou v německém prostředí se zabývá Susan Karant-Nunn,¹⁶ která se zaměřuje hlavně na každodennost ženy. Autorka antropologickým přístupem představuje rituální život křesťanů od kolébky po hrob. Prezentuje rituály spojené se životem každého jedince jako je narození, křest, biřmování, zasnuby, sňatek či smrt. Každá kapitola se zabývá systematickým popisem konkrétního rituálu, a to se zaměřením před a po reformaci. Snaží se dokázat, co znamenala reformace v každodenním životě lidí. Autorka poukazuje na vliv církve a manipulaci lidí skrze tyto rituály. Díky širokému spektru pramenů a antropologickému přístupu je zde vykreslena každodennost prostých lidí.

---

¹⁵ G. DUBY, *Vznešené paní z 12. století* I-III, Brno 1997-1999.

¹⁶Susan C. KARANT-NUNN, *The reformation of ritual. An interpretation of early modern Germany*, London 1997. Srov. také Natalie Zemon DAVIS – Arlette FARGE (edd.), *A History of Women in the West III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, Cambridge-London 1994. Christine PETERS, *Gender, Sacrament and Ritual: The making and meaning of marriage in late medieval and early modern England*, Past and Present 169, 2000, s. 63-96.

Každodennost přibližuje také *Žena v době katedrál* od francouzské historičky Regine Pernoudové.¹⁷ Tato kniha se zaměřuje na postavení žen v 10. až 15. století. Představuje hlavně známé středověké postavy, ale nevyhýbá se ani každodennímu životu a postavení ženy uvnitř rodiny. Soustřeďuje se na duchovní a kulturní aktivity žen ve středověku a snaží se o zachycení všech polí ženské působnosti. Pernoudová sleduje vývoj ženského postavení ve společnosti.

Dílo Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život*¹⁸ se snaží o komplexní zobrazení světa lidí raného novověku. Dülmen zpřístupňuje čtenářům všechny stránky každodenního života městského i venkovského obyvatelstva. Součástí díla je i představení forem rodinného soužití a určení jednotlivých členů. Autor poukazuje na patriarchální postavení domácnosti a na život uvnitř domu. Zde zachycuje každou myslitelnou stránku manželství od výběru partnerky, způsobů uzavírání sňatku až po život v manželství a každodenní povinnosti muže a ženy. Zastavuje se i u sexuálního života manželů a práv ženy. Dülmenovo dílo představuje kompletní obraz raně novověké rodiny. Tato diplomová práce se snaží podhalit možný kontrast obrazu české rodiny.

Knihy Christine Meek *Women in Renaissance and Early Modern Europe*¹⁹ je soubor esejů, které se zabývají postavením ženy a vnímáním ženy ve společnosti. Jednotlivé články zachycují životy žen od 14. po 17. století. Kniha se soustředí na čtyři hlavní okruhy, mezi které patří prezentace ženy v literatuře, v umění, vztah ženy a práva a život v klášteře. Pomocí širokého spektra pramenů se snaží podchytit nahlížení široké společnosti na ženu a zároveň poukazuje na to, jak žena vnímala sama sebe. Na specifickém ženském osobnosti se soustředí článek Mary O'Dowd v eseji *Žena a právo v raně novověkém Irsku*. Na základě normativních pramenů se snaží o zachycení postavení ženy ve společnosti a v rodině.

Základní myšlenkou knihy *The prospect before her*²⁰ od Olwena Huftona je snaha o vykreslení genderových rozdílů. Autor se ve svém díle zabývá otázkami jako

---

¹⁷ Regina PernoUDOVÁ, *Žena v době katedrál*, Praha 2002.

¹⁸ R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)* I-III, Praha 2006.

¹⁹ Christine MEEK, *Women in Renaissance and Early Modern Europe*, Dublin 1998.

²⁰ Olwen HUFTON, *The prospect before her. A history of women in western Europe*, New York 1996.

jsou Bible, křesťanství a žena, vhodný výběr partnera, uzavírání sňatku, postavení ženy v manželství, mateřství, uplatnění vdovy, zabývá se také ženou a náboženstvím. Ženu zasazuje do kategorií jako je například snoubenka, manželka, matka, vdova, milenka, či čarodějnice. Kniha prozkoumává názory na pojmy jako je „mužství“ a „ženství“ a snaží se podchytit, jak tyto pojmy ovlivňovaly životy lidí. Autor hledá odlišnosti mezi ženami, nastiňuje různé verze ženství, přibližuje jednotlivé reakce pohlaví a ovlivňování jeden druhého. Tyto rozdíly mezi pohlavími se snaží představit na základě biologických rozdílů, či jako určitý kulturní konstrukt. Autor naznačuje otevírání nových cest zkoumání a nové přístupy. Kniha, která se může pochlubit velmi širokým vymezením pramenné základny, podává ucelený obraz ženy raného novověku.

Významnou knihou zachycující každodenní život je dílo Beatrix Bastlové *Tugend, Liebe, Ehre*.²¹ Bastlová se zabývá obdobím 15. až 18. století. Pracuje hlavně s osobními prameny jako jsou korespondence a deníky, ale čteně využívá i svatební smlouvy, testamenty a inventáře. Na jejich základě zkoumá postavení ženy, nerovné zacházení mezi mužem a ženou, osvětluje rozdíly mezi veřejnou a privátní sférou. Prezentuje volbu partnera, formy sepisování svatebních smluv, uzavírání sňatku, sexuální život manželů, těhotenství či postavení matky a hospodyně. Zabývá se také právním zajištěním ženy. Na konkrétních případech žen autorka představuje vytvářené genderové rozdíly a snaží se nastínit sebereflexi ženy. Na základě analýzy pramenů podává syntetický pohled na mnohvrstevný svět šlechtické ženy, na životní rituály, které jí obklopují, a na společenské postavení ženy.

Vývoj studia dějin žen se v českém prostředí mnoho nelišil od toho zahraničního. I zde se badatelský zájem historiků dlouhou dobu obracel spíše na mužskou část populace. Žena a její svět stály na okraji bádání. Obrat přinesla, stejně tak jako v zahraničí, změna vědeckého diskurzu. Hned v počátcích se vytvořily dva základní okruhy, které věnovaly svou pozornost ženám. První z nich vznikl díky vlivu hnutí za ženskou rovnoprávnost. Tyto prvotní práce se snažily dát k obrazu významných mužů protiobraz významných žen. Druhým okruhem počátečních prací o dějinách žen se stal, díky odklonu od politických dějin, kulturní obraz společnosti. Se zaměřením na kulturu se přiklonil výzkum i ke studiu žen.

---

²¹ Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000.

Autoři se soustředili na určité proudy kulturních dějin, například na odívání, tanec, stravování, a tím zasadili do těchto kategorií i ženu.²²

Nevýhodou stávajícího bádání o ženách bylo menší množství pramenů. I přesto, že se studium žen stalo zájmem historiků, častým problémem bylo právě omezení ze strany pramenů. Za první z významnějších počínů lze považovat dílo Františka Dvorského, který zpřístupnil nazírání ženy na samu sebe a reflexi okolí v edici korespondence českých šlechticů.²³ Oblíbenost edičního vydávání pramenů zasáhla i další směr, který se soustředil na ženu především z právního hlediska. Na základě normativních pramenů byla vydávána díla, která poukazovala na postavení ženy ve společnosti. Do této skupiny patří především Anděla Kozáková.²⁴ Tato autorka na základě městských a zemských zřízení rozebírala postavení ženy v české společnosti. Zabývala se ženskými možnostmi uplatnění a právy ženy. Zaobírala se otázkou věna, obvěnění, sňatku i postavením vdovy. Představovala také způsoby uzavírání manželství a svou pozornost zaměřila i na dědické a poručnické možnosti ženy.

Podobně nazíral na postavení ženy i Jan Kapras.²⁵ Ve svém díle se zaměřoval na základě normativních pramenů na manželství v minulosti, způsobilost ženy k právům a k právním činům. Zamýšlel se nad věnem, obvěněním a řešil právní postavení manželky. Na základě zemských a městských zřízení poukazoval na způsoby uzavírání sňatku. Na výzkum dějin rodiny a postavení ženy na základě spisů Jednoty bratrské se zaměřuje i Anna Císařová-Kolářová. Autorka přiblížila ženu a manželství v době husitství a v Jednotě bratrské.²⁶ V těchto dílech se autorka snažila zachytit mentalitu středověké a raně novověké ženy. První dílo se soustředí na názor církve na ženy, na ženské vzdělání, na ženu v reformních hnutích. Rozebírá ženskou účast na náboženském životě, představuje jednotlivé kazatele a jejich

---

²²J. RATAJOVÁ, *Dějiny ženy*, s. 164.

²³ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869; Srov. edici korespondence žen uspořádal také Zdeněk Kalista. Z. KALISTA (ed.), *Z korespondence Zuzany Černínové s jejím synem Humprechtom Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

²⁴ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

²⁵ Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908.

²⁶ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915. TÁŽ, *Žena v Jednotě Bratrské, zásady, postavy a dědictví*, Praha 1942.

nazírání na ženy, věnuje se ženě a jejímu postavení v husitství, znázorňuje nejznámější zastánkyně Husa. Druhé dílo přibližuje postavení žen na základě spisů Jednoty bratrské, převážně podle traktátů a kázání, poukazuje na roli žen v náboženských hnutích, funkci žen v Jednotě bratrské, vliv Lutherovy reformace. Autorka se také zamyslela nad manželstvím a jeho postavením. Čtenářům ukázala, jak Jednota bratrská vnímala manželství a jaké měla žena postavení v rodině. Poodhalila způsoby uzavírání manželství, představila svatební písně, pozastavila se u manželských sporů. Císařová-Kolářová došla k názoru, že žena v Jednotě je vnímána hlavně jako spolupracovnice muže. Žena v očích Jednoty je hlavně ženou biblickou se všemi jejími kladnými vlastnostmi. Téma ženy zde však často splývá s představením Jednoty bratrské, jejími představiteli a jejich názory.

Pohled na právní postavení ženy poskytl také Jiří Klabouch.²⁷ Jiří Klabouch soustředil svou pozornost na vývoj manželství a rodiny od starověku. Poukazoval na církevní zásahy do manželství, způsoby uzavírání manželství, církevní koncily či postavení ženy v jednotlivých společenských vrstvách. Neopominul se zastavit ani u bodů, jež jsou nutné pro vstup do manželství, nad dohledem společnosti a všepřítomnými tresty církve. Všechna díla pracující s normativními prameny umožňují zachytit odraz vnímání ženy ve společnosti a její postavení uvnitř této společnosti.

Otázka právního postavení ženy zasahuje i do současného bádání. Avšak proti minulosti se normativní prameny komparují s prameny trestně-právními a takové nazírání na ženu zohledňuje a představuje každodenní jednání. Do této skupiny patří především Jindřich Francek a jeho dílo *Zločin a sex v českých dějinách*.²⁸ Autor se zaměřuje na trestně-právní prameny, na jejich podkladě analyzuje mentalitu společnosti a každodennost. Zabývá se tématem manželských sporů a mravnostních deliktů. V první části řeší problematizaci cizoložství, incestu, sodomie. Rozebírá právní normy, postihy zločinců, vymezení postavení rodiny a jejích členů, vztah manželů či vliv církve na manželství. Zaměřuje se také na otázku věna, obvěnění či svatebního obřadu. V druhé části knihy představuje konkrétní příklady

---

²⁷ Jiří KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960. TÝŽ, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.

²⁸ Jindřich FRANCEK, *Zločin a sex v českých dějinách, manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000.

mravnostních deliktů. Díky problematice manželských sporů se ukazuje každodennost rodinného soužití. Ač si autor umí pokládat četné otázky, bohužel zcela neinterpretuje využívané prameny.

Sborníkem příspěvků, který vznikl na základě konference *Žena a právo na Slovensku*, je kniha stejného názvu.²⁹ Tento sborník se koncentruje převážně na právo a právní zastání žen. Zachycuje ženu od středověku až po současnost. Poukazuje na to, jak se právo projevovalo v životě žen, na kolik ohraničovalo možnosti jejich uplatnění, jakou ochranu jim poskytovalo, popřípadě jak je naopak diskriminovalo. Na základě normativních pramenů se snaží nastínit, jaký byl postoj mužů k ženám, zda byla žena plnohodnotným členem společnosti a nakolik si byla vědoma svých práv. Antropologickým přístupem autoři zaznamenávají konkrétní osudy žen a jejich chování a snaží se přispět do mozaiky poznání života ženy.

V současné době má výzkum každodennosti už tradiční zakotvení. Díky tomuto přístupu se obrátila pozornost i na ženy. Nejvíce probádané je šlechtické prostředí. Na každodennost člověka v šlechtickém prostředí se zaměřuje například Pavel Král, Václav Bůžek či Petr Maťa.³⁰ Petr Maťa ve svém díle *Svět české*

---

²⁹ Tünde LENGYELOVÁ (ed.), *Žena a právo, právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004.

³⁰ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002. Srov. P. KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 439-456. Srov. TÝŽ, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien 2004, s. 477-495. Srov. V. BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004. TÝŽ, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 6, s. 11-15. Srov. také Margaret LEMBERGOVÁ, *Hanavské zasnuby Albrechta Jana Smiřického*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 15-18. J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90-125. Petr VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, *Časopis Matice moravské* 114, 1995, s. 139-162. Milena HAJNÁ, *Kterak se tělesného hříchu uvarovati. Svatby dívek z rožmberského fraucimoru koncem předbělohorské doby*, *Dějiny a současnost* 25, 2003, č. 4, s. 23-26.

aristokracie podává pohled na šlechtu raného novověku. Autor se zaměřuje hlavně na sociální postavení této skupiny obyvatelstva. Součástí díla je i pohled na život aristokratického jedince a jeho postavení uvnitř rodiny. Autor zde usiluje o načrtnutí vztahu mezi manželi, sňatkový trh, zaměřuje se na sociální strategie, které vedli jedince k uzavření sňatku. Pokládá základní obraz rodiny a života v něm.

Dílo *Věk urozených* rozebírá šlechtu a její místo ve společnosti 16. a 17. století. Autoři se soustředí na představení mentality českého aristokrata se zaměřením na každodenní život jedince. Autoři přibližují život uroence po stránce veřejné i soukromé. Významnou součástí jeho života spatřují uvnitř rodiny. Každodenní život šlechtice a jeho rodiny je zde zachycen hlavně skrze ritualizovaný svět jedince. Kniha zachycuje život individua od kolébky po smrt. Na rekonstrukci postavení ženy mají vliv hlavně části, které se zabývají uzavíráním sňatku a následným životem v manželství.

Významnou knihou je i *Člověk českého raného novověku*.³¹ Toto dílo podává antropologický pohled na společnost raného novověku a na individuum uvnitř této společnosti. Díky zaměření zájmu autorů na jedince nutně vyvstává i otázka po genderových rolích a rozdílech ve vnímání jednotlivých pohlaví. Život ženy je zde představen hlavně ve spojitosti s manželstvím a ženskými funkcemi uvnitř rodiny. Autoři poukazují na ustálenost a neměnnost názorů na ženu. Naopak ve vnímání manželství sledují oproti středověku vzrůst jeho důležitosti. Postavení ženy je zde nastíněno jen v základních obrysech tak, aby bylo dostačující pro hlavní záměr knihy, kterým je podat bližší pohled na člověka ve společnosti a prezentaci určitých rolí jedince.

Podobným dílem je i kniha Marie Koldinské *Každodennost renesančního aristokrata*.³² Autorka se snaží zachytit individualitu raně novověkého šlechtice. Zabývá se klíčovými okruhy, ve kterých se konkretizuje každodenní život aristokrata. Součástí každodenního života je i uzavírání sňatku, život v rodině či pohled na erotiku. V těchto oblastech se zohledňuje i obraz ženy a jejího postavení. Autorka vychází převážně z dobové korespondence a deníků. Tyto esejistické příspěvky jsou však jen nastíněním daných problémů, k jejich bližšímu zohlednění by bylo potřeba hlubšího studia.

---

³¹ V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

³² Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2004.

Na každodennost zaměřuje svou pozornost i Milena Lenderová, která se věnuje hlavně dějinám 19. století. Její dílo *K hříchu i k modlitbě*³³ se zprvu zamýšlí nad pojmem gender a konkrétními úkoly. Hlavní náplní práce je pátrání po tom, jaké bylo postavení ženy v 19. století. Zamýšlí se nad jejich dětstvím, výchovou, školstvím, postavením ženy v rodině a v manželství, poukazuje na první manželství uzavírané z lásky. Autorka ukazuje rozmach společenského života, který ženám nabízel větší volnost při výběru partnera, zamýšlí se nad patriarchálním manželstvím, nad potraty, nad funkcí rodiny, nad emancipací ženy v českých salonech, nad povoláním ženy. Autorka se celkem dobře vypořádala se snahou ukázat úlohu žen v 19. století skrze jejich povinnosti v každodenním životě.

Kolektivní povahu má sborník *Eva nejen v ráji*,³⁴ na kterém se Milena Lenderová podílela například s Boženou Kopiczkovou, Pavlem Králem a Václavem Bůžkem. Sborník se zabývá myšlenkou rovnosti pohlaví, znevýhodněním ženy a postavením ženy uvnitř rodiny. Tento sborník působí značně nesourodě, neboť jednotlivé příspěvky nemají jednotící prvek. Autoři řeší postavení ženy, názory muže na ženu a jejich původ, přibližují také změnu vnímání pohledu na ženu v husitství, postavení ženy na venkově, výchovu dívek a následnou emancipaci v 19. století. Sborník se snaží nalézt odpověď na otázku, jaká byla ideální žena a jak vypadalo její soukromí uvnitř rodiny.

Dalším okruhem, který vyzdvihuje postavení ženy, jsou životopisná díla. Oblíbenost tohoto způsobu nazírání na ženu je spojena hlavně se počátečními studii o ženách. Základní knihou, která podává portréty žen, je dílo Karla Stloukala *Královny, kněžny a velké ženy české*.³⁵ Dílo plně odpovídá době, ve které vzniklo, a ženy zde představované jsou významné osobnosti české historie. Knihu tvoří soubor 58 portrétů žen od středověku po 20. století. Velkým přínosem této knihy je fakt, že autoři, kteří do sborníku přispívali, představili nejen ženy z nejvyšší společnosti, ale zaměřili svou pozornost i na ženy z nižších společenských vrstev. Kniha, která přibližuje postavení žen ve společnosti, je dílo Josefa Macka *Tři ženy krále Vladislava*.³⁶ Toto dílo se biografickou formou zaměřuje na vládu Vladislava

---

³³ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999.

³⁴ M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*.

³⁵ Karel STLOUKAL, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.

³⁶ Josef MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991.

Jagellonského a jeho manželský život. Na základě společenského obrazu doby představuje soukromou stránku života ženy a muže.

Mezi životopisná díla, která přibližují raně novověkou ženu, lze počítat také knihu Josefa Janáčka *Ženy české renesance*.³⁷ Kniha rozebírá postavení ženy převážně na základě mravokárných spisů a korespondence 16. století. Autor podává portréty typických představitelk své doby. Repräsentantkou své doby je pro něj Polyxena z Lobkovic. Na základě jejího života se snaží představit ženy této doby. Přibližuje život v manželství, uzavírání sňatků, majetek a právo ženy na něj, život vdovy, podnikání ženy, funkci a postavení fraucimoru, ženské salony, ženský názor na politiku či psaní deníků. Uznává také důležitost postavení ženy v náboženských zápasech. Renesanční dobu vnímá jako určité místo pro emancipaci žen a zamýšlí se nad tím, zda tato skutečnost hrála roli v manželském životě.

Postavení ženy formou dějin mentalit přibližuje například Pavla Vošáhlíková, která představila pohled na ženu v politice na přelomu 19. a 20. století.³⁸ Stejný přístup má již zmíněný Jindřich Francek, který přibližuje už tendenční vnímání ženy jako čarodějnice.³⁹

K výzkumu dějin žen přispěla také historická demografie. V Čechách se na tento úhel pohledu soustřeďuje například Pavla Horská, Eliška Čáňová nebo Josef Grulich.⁴⁰ Tento přístup pomohl obrátit pozornost na rodinu a její

---

³⁷ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987.

³⁸ Pavla VOŠÁHLÍKOVÁ, *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století*, Documenta pragensia 13, 1996, s. 291-299.

³⁹ J. FRANCEK, *Čarodějnické příběhy*, Praha 2005; Kromě Francka se čarodějnictvím zabývali RYCHLÍKOVÁ M; František SPURNÝ; Bedřich ŠALANDA; Zikmund WINTER a Čeněk ZIBRT. Srov. také Zdeněk BIČÍK (ed.), *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969. Jaroslav PÁNEK (ed.) *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Praha 1977. Emil Pavel LÁNY (ed.), *Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*, Rokycany 1911.

⁴⁰ Pavla HORSKÁ a kol., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990. TAŽ, *Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie*, Historická demografie 27, 2003, s. 225-242; Eva KAČEROVÁ, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*, Historická demografie 28, 2004, s. 35-54; Josef GRULICH, *Slavnostní okamžiky - svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry*

představitele. Její postavení přibližuje kniha Jana Horského a Markéty Seligové.⁴¹ Autoři studují průměrný počet osob připadajících na jednu rodinu, vztah k hlavě domácnosti a konfiguraci manželských párů. Pokládají si otázku, jak se rodina navenek jeví či jak se začleňuje do společnosti. Horský a Seligová poukazují na důležitost role příbuzenských vazeb, na funkci otcovské autority, upřesňují i otázky postojů ke sňatku, pohled na tělesnost a sexualitu či vazbu rodičů k dětem.

Na současný vědecký diskurz o studiu žen navazuje sborník *Dějiny žen*.⁴² Sborník je rozdělen na tři části. V první části se autoři věnují novým konceptům v gender history, tzn. zaměřují se na snahu o vyjasnění základních kategorií, s nimiž historici věnující se ženám pracují. Snaží se o vymezení oblasti gender history a women's history. Druhá část sborníku se věnuje ženám a jejich profesionálnímu uplatnění. Zde se autoři soustředí na proměny sociálního postavení ženy v oblasti rodinných i profesních vztahů. Poslední část zkoumá postavení ženy na základě pramenů. Autoři se koncentrují na konkrétní prameny, na jejich dostupnost, kritiku a možnosti interpretace ve vztahu ke zkoumanému problému. Tento sborník je soubor příspěvků, který se snaží ukázat nová metodická východiska a interpretační přístupy k současným genderovým výzkumům.

Spíše teoretický přístup zvolila Božena Kopiczková ve svém díle *Historické prameny k studiu postavení žen*.⁴³ V této knize představuje autorka základní prameny, které slouží nebo mohou sloužit k historickému bádání o ženách. Autorka však nastíněné prameny nevyužívá, jen naznačuje okruhy, které je možné pro studium žen využít.

---

tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), *Historická demografie* 23, 2000, s. 49-82.

⁴¹ Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997. Rodinu přibližuje také například J. Grulich, J. GRULICH, *Obraz manželství a rodiny v díle J. A. Komenského a B. Bolzana*, *Historický obzor* 9, 1998, s. 169–172. Týž, *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*, *Historická demografie* 26, 2002, s. 123-146. Jack GOODY, *Proměny rodiny v evropské historii : historicko-antropologická esej*, Praha 2006.

⁴² K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*.

⁴³ Božena KOPIČKOVÁ, *Historické prameny k studiu postavení žen v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.

1. 2. Prameny

Pramennou základnu diplomové práce tvoří mravokárné spisy, které lze rozdělit na dvě skupiny. První kategorii spisů lze nazvat Ženské spisy. Jejich určením bylo zastání se jejich pokolení, nebo měly sloužit jako navedení žen k poctivému a mravnému životu. Zaměřují se na kladné povahové vlastnosti žen a naznačují prostředky, jak jich lze dosáhnout. Druhý okruh lze nazvat Manželské spisy. Tato skupina se soustředí na manželství jako takové a na život v něm. Přibližuje vhodný vstup do manželství, jednotlivé povinnosti manželů a jejich morální závazky.

Srovnání umožňují městská a zemská zřízení, využívána je také kniha svědomí.⁴⁴ Městské a zemské právo upravuje postavení ženy v otázce poručenství, v majetkovém právu, v dědickém právu, v procesním právu a pozastavuje se také u možností uzavírání manželství. Kniha svědomí je trestně-právní pramen představující soudní výpovědi svědků v otázkách týkajících se manželských sporů. Manželské spory měla ve své kompetenci církve. Tento pramen nabízí hlubší poznání mentality lidí, ukazuje projevy lidského jednání a psychiku v konfliktních situacích. Výpovědní hodnota pramene je velmi vysoká, neboť svědkové zde referují o stránkách reality, která je obklopuje. Díky jejich výpovědím lze nahlédnout do každodenního života a poodkrýt běžné starosti. Umožňuje také proniknout do sexuálního chování člověka. Z jazyka svědků lze pochopit dobovou atmosféru. Kniha svědomí využita pro tuto diplomovou práci byla vedena Dolní konzistoří pražskou, která měla na starosti správu kališnické církve.⁴⁵

---

⁴⁴ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská království českého XVI. věku*, Praha 1882. J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského*, Praha 1876; Kniha Svědomí, Národní archiv Praha (dále NA Praha), Archiv pražského arcibiskupství (dále APA), sign. B2/20.

⁴⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 187.

2. Mravokárné spisy jako pramen pro poznání postavení ženy

2. 1. Žena v očích společnosti

Mravokárná díla vznikala s cílem upravit či k dobrému usměrnit určitou situaci a se snahou dovést čtenáře na správnou cestu. Ani prameny, které byly využity pro tuto diplomovou práci, se nelišily od běžného diskurzu. Jejich tón káral a poučoval. Mravokárci viděli odklon od křesťanské morálky a usilovali o obnovu správného chování. Tyto knihy měly jednotný záměr. Jejich úkolem bylo poučit čtenáře o tom, co je vhodné a co je nevhodné. Autoři svá díla psali pro co největší počet čtenářů, jejich cílovou skupinou však bylo vzdělané měšťanstvo. Tato vyhraněnost je nejvíce patrná ve výčtu ženských povinností. Ač jejich díla byla určena převážně středním společenským vrstvám, dedikována byla šlechtě. Z dvanácti pramenů jich bylo pro šlechtu určeno hned osm. Připsání díla významné osobě je samozřejmé, neboť dedikací spisu takové osobě autor dodal své knize na důležitosti a zároveň tím vyzdvihl i sám sebe, neboť jeho zastáncem byl někdo význačný.

Díla se formou mnoho nelišila jedno od druhého. Předmluvy děl, zvláště těch, která jim byla obsahově blízká, psali často sami vydavatelé. Soudobý vydavatelský komentář obsahoval zpravidla promluvu o významu díla, přibližoval okolnosti vydání a zahrnoval také komentář k jednotlivým složkám textového aparátu, či obsah následného díla. Význam díla byl zpravidla dokazován na kritice soudobé společnosti a odklonu od dobrých mravů. Tento úpadek vedl autora k sepsání takového spisu, který by tuto skutečnost napravil. Téměř všichni autoři byli církevní představitelé, a proto měli odpovědnost za duchovní vedení společnosti. Mravokárci považovali za svou povinnost se o lidi postarat a navést je na správnou cestu.

Hlavní součástí předmluvy je oslava dedikanta a jeho rodu. Toto dedikační topos bylo nezbytným doprovodem díla a mělo funkci společenského pozdravu a zainteresování mecenáše.⁴⁶ Oslava dedikanta probíhala formou absolutní poníženosti před jeho osobou a bezmezným lichocením. Tímto přístupem si autor

---

⁴⁶ Mirjam BOHATCOVÁ, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína*, Praha 2005, s. 423.

snažil zajistit přízeň svého podporovatele a získat zasloužený finanční příspěvek za vzniklé dílo.

Hlavní část knihy byla věnována stěžejnímu tématu. Tím bylo v tomto případě ženství a jeho podoby. Spisy byly určeny pannám, přičemž autoři formulovali své požadavky na výchovu dívek a jejich přípravu na manželství, nebo byly psány pro manžele, a tím představovaly jednotlivé povinnosti a závazky manželů. Všechna díla byla vystavěna na Bibli, tezí křesťanských otců a na příbězích z historie. Na těchto příkladech autoři ukazovali dobré a špatné vlastnosti, správné a nesprávné chování. Autoři vyzdvihovali náboženské cítění a opěvovali křesťanskou morálku. Základem byla vždy věrnost víře, Bohu a dodržování Desatera. Křesťanský model chování byl určující pro celou společnost. Na základě doporučovaných ctností a zapovídaných neřestí mravokárci určovali charakteristické rysy každé osoby. Čtené příklady sloužily k názornějšímu představení daných modelů chování. Špatné příklady fungovaly jako hrozba, dobré jako určitý vzor, z kterého si měli vzít čtenáři příklad.

Tato díla si byla podobná i obsahovou stránkou. Ačkoli každý spis sledoval svůj vlastní cíl, základní osa prací byla shodná. Všechny poukazovaly na postavení ženy a striktně určovaly její místo. Ženské postavení bylo dáno nejen jejím stvořením, ale i prvotním hříchem. Tento argument byl neoddiskutovatelný a pro všechny samozřejmý. Největší důležitost byla kladena ženské pokoře a poslušnosti. Tím bylo dáno její místo v rodině i ve společnosti. Spisy o ženách se zaměřovaly na ženu jako pannu, tím směřovaly své základní nároky na výchovu, či se soustředily na ženu a její povinnosti v manželství. Všichni autoři zastávali shodné názory v tom, co považovali za nutné. Odsuzovali stejné vlastnosti a zároveň měli podobný názor i na ctnosti, které ženám doporučovali. Rovněž tak byl i velmi konvenční výklad ženských povinností. Kliše, které si stále udržovalo svou důležitost, bylo odsuzování ženské krásy, jež měla vést k hříchu. Pokud autoři krásu výslovně nezavrhovali, zakazovali podle ní vybírat manželku.

Oproti středověku je ale patrná zásadní změna. I přesto, že zůstávalo ženské postavení stejné, díky vzestupu důležitosti manželského svazku byla posílena i funkce ženy a uznán její význam v manželství a v hospodářství. Mnozí z autorů vyzdvihovali ženské přednosti a poukazovali na její nezastupitelnost převážně při výchově dětí a vedení domácnosti. Objasňovali a oslavovali kladné povahové vlastnosti ženy či vhodné rysy slušného chování. Manželské spisy se snažily povýšit

tento svazek nad středověkým ideálem panictví. Manželství bylo chápáno jako svazek, který byl svatý a nařízený Bohem. Autoři se soustředili na řádný vstup do manželství, na správný způsob jeho uzavírání a na příkladné soužití. Rozebírali jednotlivé povinnosti manželů, přičemž konkrétní úkoly více rozepisovali pro ženu. Tato skutečnost pravděpodobně souvisela s tím, že žena měla v domácnosti a v manželství největší uplatnění, kdežto od muže se očekávalo uplatnění hlavně v zaměstnání. V těchto spisech byla stěžejní rada, aby manželé žili podle křesťanské víry a ve vzájemné úctě a lásce.

Následné řazení pramenů vychází z jejich specializace. Spisy o ženách jsou seřazeny podle svého určení. V popředí stojí díla zaměřené na výchovu dívek, dále jsou spisy, které se zastávají ženského pohlaví. I Manželské spisy jsou řazeny na základě svého sdělení. První dva spisy vyšly jen k oslavě uzavíraného sňatku a nepřinášejí žádné hlubší podněty. Další spis se soustředí na mravnost v manželském svazku. Dva následující prameny, jejichž autoři jsou představitelé Jednoty bratrské, se zabývají hlavně duchovní stránkou tohoto svazku. Díla Tadeáše a Sušického podávají kompletní obraz manželství. Poslední z pramenů se soustředí převážně na praktickou stránku manželství.⁴⁷

---

⁴⁷ Spisy o ženách – Lukáš MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věncek poctivosti. V němž se všechny jejich ctnosti pod obyčejným kvítkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají*, Praha 1581, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. B X VI 19; Adam KLEMENS, *Rozkoš a zvuile panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení, všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem, složená a vydaná*, Praha 1613, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 37 E 9 přív; Johannes FREDER, *Čest a nevina pohlaví ženského. Rozmlouvání o bezpráví a křivdě, kteráž se děje poctivým manželkám, i všemu ženskému pohlaví, jak od mudráků pohanských, tak od některých jalových křesťanů*, Praha 1585, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AD VII 90; Havel ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému. O svatých, pobožných a nábožných, mnohými ducha svatého dary osvícených a pána Krista milujících ženách*, Praha 1612, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 26 F 25 přív. Manželské spisy - Václav SLOVACIUS, *Spis krátký o stavu svatém manželském, sebraný z písem Starého i Nového zákona, též z spisů některých svatých otců spolu i s historií pravdivých*, Praha 1586, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 36 G 8; Bartoloměj PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský ku příkladu a naučení mladým manželům sepsaný a vydaný*, Praha 1601, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BC VI 105 c;

2. 2. Spisy o ženách

2. 2. 1. Lukáš Martinovský – *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti*⁴⁸

a) Předmluva: Autor dílo věnoval sestřám nejvyššího písaře Michala Španovského z Lisova a na Pacově. Knížka je určitým manuálem jak žít v panenské čistotě: „*neboť nebude-li mládež z mladosti své, dobrým, chvalitebným mravům vynaučena, k starosti nebude moci při sobě pokazovati ovoce dobrých ctností.*“⁴⁹ Autor knihu vydal, protože sledoval pokles mravů mladých dívek, a takto se jim

---

Havel ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti andělské, totiž o čistotě duše i těla, ctnosti ze všech nejkrásnější ve všech třech stavech, jakožto panickém, manželském, i vdovském velice potřebná, všem poctivým mládencům, pannám, manželům i manželská, vdovcům a vdovám k spasitedlnému vynaučení sepsaná a vydaná*, Praha 1606, Praha, Národní knihovna ČR, sign. 54 G 242; Lukáš PRAŽSKÝ, *Tento spis o manželství učiněn jest ve jménu páně, v němž to postaveno jest nejprve co by bylo manželství, potom co by byla svátost manželství, potom co potřebí míti před manželstvím i svátostí. Potom co potřebí jdoucím k manželství i k svátostí. Potom co potřebí k požívání manželství i svátosti až do konce*, Praha 1523, Praha, Knihovna Národního muzea 25 E 14 přív.; Jan AUGUSTA, *Kázání o stavu manželském, kteréž se jest stalo v sboru litomyšlském od Jana Augusty, správce téhož sboru*, Litomyšl 1535, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. Rkp. DG IV 21; Jan TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu manželském artikul některých, jako o původu, příčinách, požehnání a kříži stavu manželského. Též o povinnostech lidí v něj vstupujících i v něm bydlejících, s předložením užitků pobožného a škod bezbožného v něm se chování. Všem upřímným manželům i jiným, i k užitečnému čítání vydané*, Praha 1605, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BK VII 76; Jan Rosacius SUŠICKÝ, *O svornosti manželské, knížka všechněm věrným a křesťanským manželům obojího pohlaví velmi užitečná a potřebná*, Praha 1583, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. FK III 78; Jan KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*, Praha 1585, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 36 D 6 přív.

⁴⁸ Na základě tohoto spisu byla napsána diplomová práce Petry ROUBALOVÉ, *Dospívání dívky v raném novověku a jeho alegorický obraz v literárním věnečku*, České Budějovice 2000. Autorka na základě dvou Věnečků, které byly oblíbenou četbou pro mladé dívky, vytvořila ideál mladé dívky raného novověku. Představila její vlastnosti, povinnosti i nároky na ní veřejností kladené.

⁴⁹ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 2.

snaží poskytnout potřebný soubor ctností, který je navede k pobožnému životu a k pravé křesťanské víře. Autor ctnosti připodobňuje ke kvítkům, protože jak sám říká, dívky je často sbírají a trhají, a tak si při každé bylince či kvítku vzpomenou na některou z jmenovaných ctností a budou se jí učit dodržovat.⁵⁰ Kritizuje soudobý svět a úpadek mravů. Poté se obrací na rodiče a vybízí k přísné výchově dětí. Prostředkem, který má vést dívky k ctnosti, je křesťanská církev, její následování a četba v Písmech svatých.

b) Obsah: V hlavní části díla Martinovský vyjmenovává ctnosti, které mají zdobit mladou dívku. Mezi nejdůležitější počítá milost k slovu páně a k službě boží, bázeň páně, pokoru, časté modlení, vděčnost Bohu, zachování cti k rodičům, práci v domácnosti, poctivost, mravnost, přívětivost, milosrdenství, stydlivost, čistotu těla, střídmost, dobré vychování, dobromyslnost a štědrost, ochotu, upřímnost a mlčenlivost. Následně tyto ctnosti vyjmenovává, podává vysvětlení, co pro něj znamenají, a poté poukazuje na příklady z Bible a z historie na ženy, které tou konkrétní ctností oplývají.

Zamýšlí se také nad tím, jak mají dívky těchto ctností dosáhnout. Podobně jako ostatní autoři, kteří se zabývají otázkou výchovy, zastává názor, že rodiče musí být přísní a důsledně dívku vzdělávat od nejútlejšího dětství. K striktní výchově se pojí také vzdělávání v náboženství a stýkání se s pobožnými lidmi, kteří mají dívce dávat dobrý příklad. Pomoc při výchově mají poskytnout i církevní osoby a školy pro dívky. Martinovský vzdělání dívek považuje za důležité, neboť se tak naučí správnému životu.

Další část knihy slouží jako určité napomenutí. Autor uvádí důvody, proč mají dívky tyto ctnosti dodržovat. Je to především z příkazu a nařízení Boha a následného zaslíbení věčného života. Naopak v případě, že dívky tyto ctnosti mít nebudou, autor vyslovuje hrozbu božího trestu. Dívky si mají vzít za příklad dobré ženy z historie a poslouchat napomínání rozumných lidí. Na konci díla autor uvádí modlitby, které mohou dívkám podat pomocnou ruku při cestě k Bohu a k navedení na správnou cestu.

Kromě jednotlivých ctností rozebírá i ženské povinnosti, které mají s radostí vykonávat a neodevzdávat se zahálce. Mezi jejich povinnosti řadí Martinovský práci v kuchyni, tj. uklízení, vaření, mytí nádobí či rozdělávání ohně. Další činnost, která

---

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 10.

náleží ženě, je u dobytka v chlévě, kde má na starosti veškerou práci se zvířaty. Má také v péči práci na poli a na zahradě, což obnáší sázení rostlin, pletí, zalévání a pěstování zeleniny. Naposledy sem počítá práci v domě, kde je důležité příst a tkát, šít či vyrábět domácí léky z bylinek. Kniha obsahuje i určité poučení, jak se má dívka chovat ve společnosti. Autor ukládá dívce za povinnost chovat se slušně, u stolu skromně, neposlouchat, co jí nenáleží, ve společnosti mít sklopené oči, má být uctivá a tichá.

c) Resumé: Dívka v podání autora je plně oddaná Bohu, poslušná rodičů, pokorná a Boha milující. Nemá ani náznak jakékoli vlastní invence ani prostor k skutečnému projevení. Tento manuál má dívku připravit na život pravé křesťanky a není důležité, zda ho prožije jako panna nebo jako manželka. Pro autora není její stav prioritou. Prioritou je její křesťanské chování. Martinovského mravokárný spis zobrazuje křesťanský ideál člověka, ke kterému se pravděpodobně mohl málokdo přiblížit, obzvlášť pak žena, která měla velmi malý prostor k uplatnění svých dobrých vlastností a schopností.

2. 2. 2. Adam Klemens – *Rozkoš a zvůle panenská*

a) Předmluva: Autor sepsal spis pro poctivé panny s cílem navést je k dobrému životu. Spis věnoval Kateřině Finkové z Finkenštejna a Jindřichovi Finkovi z Finkenštejna. Klemens ve svém díle často kritizuje soudobou společnost, která je plná pýchy, žádostí a hříchů. Příčinu tohoto úpadku přičítá ďáblu, který svádí lidi na scestí. Neustále se zde obrací přímo na ženy, kterým vyčítá nadměrné ozdobování a marnivost. Zároveň je jmenuje jako hlavní viníky svodů muže. Jejich špatnou stranu přičítá tomu, že: „...*velmi mdličké nádoby a osudíčko jsou panny k oklamání*“⁵¹ Z tohoto důvodu vidí potřebu jim tento spis věnovat, aby je navedl na správnou cestu. Panenství jako takové vyzdvihuje nad manželství, neboť manželství odvádí od služby Bohu a manželé pečují více o věci světa. To kritizuje, protože je podle něj svět a vše, co je v něm, pouze pomíjivé a bez trvalé hodnoty. Uznává ale i dobro manželství, pokud jsou v něm manželé v pokoře boží. Panny vyzývá, aby se od pozemských věcí odvrátily a věnovaly se Bohu. Pro Klemense

---

⁵¹ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 62.

jsou dva druhy panen. Jedny dobré, které jsou moudré, opatrné a čisté, a druhé špatné, ty jsou bláznivé, neopatrné a nečisté.

b) Obsah: Autor své dílo rozdělil na dvě hlavní části. V jedné se věnuje pannám moudrým a v druhé pannám nerozvážným. V části věnující se poctivým pannám se nejprve zabývá tím, čím se umocňuje dobré chování mladé dívky. Udává sedm hlavních důvodů. Mezi ně řadí předně od dětství vyučování božích zákonů, dobré vedení rodičů a chození k církevním službám. Dále se zastává výuky dívek, která je pro něj nutná z důvodu, aby mohly odlišit, co je dobré a co špatné. Výuku dívek však omezuje jen na znalost zásady křesťanské věrouky, Bible a žalmů. Pro lepší názornost a vhodný model chování uvádí příklady učených a dobrých žen, jako je Zuzana, Scholastika či dcery Filipa kazatele. Pro dívky je také nezbytné časté čtení Bible a modlení se. Důležitost také Klemens přičítá práci v domácnosti. Dívka si nemá zvykat na zahálku, neboť Bůh lidi nestvořil k nicnedělání, ale k práci. Navíc zahálka svádí lidi k hříchu. Jako příklady pracovitých dívek zde slouží Rebeka, Rachel a dcery císaře Augustina. Stejně tak potřebná je i střídmost a skromnost, kterou mají zachovávat v jídle, pití i v oblečení: *„Nebo roucho rozličnobarevné, často proměnné, a zbytečno nákladné, proměnnou povahu a náklonnost, myslí nestálé pronáší, podnětem a podpalem k mnohým tělesným žádostem bývají, a sprostností milovaným lidem příčinu k pohoršení, kteréhož se vystříhati máme, dávají.“*⁵² Kritizován je také tanec a špatná společnost. Autor doporučuje vyhýbat se hněvu, nesvornosti a neshodám. Naopak navrhuje dívkám, aby se přidržely takových kladných povahových vlastností jako je trpělivost a mlčenlivost.

Druhá část díla představuje činnosti, které vedou dívky na scestí. Zde Klemens vyjmenovává pět důvodů, které jsou vlastně opakem výše zmíněných bodů. Patří sem špatná výchova rodičů, vyhýbání se pobožnosti, zahálka a lenost, nestřídmé užívání pokrmu, nápoje i oděvu. Také toulkami, procházkami a stýkáním se s podezřelými a Boha neznalými osobami.

Autor se dále snaží dívkám nastínit, jaké je čekají výhody, pokud budou dodržovat jím udané zásady a normy chování. Podle Klemense získávají dar zdrženlivosti, který je pro něj velmi vzácný. Autor zdůrazňuje, že panny mívají uctivost mezi lidmi. Zde zastává názor, že panny mají větší vážnost a díky svému postavení jsou často v bojích zachovány při životě. Panny mají také blíže k Bohu

---

⁵² TAMTÉŽ, s. 58.

a jsou jim zjevovány důležité věci. Neméně významný je následný dar od Boha, který jim poskytuje v životě vše dobré, a když vstoupí do manželství, dostanou řádné manžele. Naposledy v pravdě a šťastně dokonají současný život a vejdou do království nebeského. Jako opak těchto výhod poukazuje autor na tresty, které čekají panny, pokud se nebudou řídit jeho zásadami. Sem přiřazuje jejich vlastní špatné svědomí, nenávisť a nelásku od poctivých lidí a časné i věčné pomsty od Boha.

c) Resumé: Celá kniha je, stejně tak jako Martinovského *Věncek poctivosti*, určitým manuálem navedení dívky k poctivému, bohabojnému životu. Částečně je určen i rodičům, kterým radí, jak dívku vychovávat a vést. Udávané příklady dobrých žen mají dívkám sloužit jako vzor pravé křesťanky a díky nim se mají snažit vést podobný asketický život. Tento spis nezařazuje ženu po bok muže, není to tedy navedení k manželství, a ačkoliv vyzdvihuje panenství, dívčin stav není důležitý. Dílo vzniklo pravděpodobně jako reakce změn ve společnosti a dívce podsouvá model křesťanského chování. Spis má poučný charakter, je doplněný citáty z Bible a významných církevních činitelů. Na konci díla jsou modlitby, které mají pomoci dívkám vést dobrý život.

2. 2. 3. Johannes Freder – *Čest a nevina pohlaví ženského*⁵³

a) Předmluva: Toto dílo vzniklo roku 1544 ve Frankfurtu nad Mohanem. V českém prostředí vyšlo až roku 1585 zároveň s dílem Jana Kocína z Kocínětu *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*. Autor dílo sepsal k oslavě manželského svazku, který vidí jako nařízený od Boha. Sepsání spisu chápe jako svou povinnost, neboť se chtěl postavit odpůrcům ženského pohlaví. Za hlavního

---

⁵³ Tomuto spisu se dopodrobna věnovala Michaela HRUBÁ v článku *Čest a nevina pohlaví ženského*, s. 457-466, in: K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*. Autorka analyzovala tento spis a ukázala návaznost Fredery na myšlenky Martina Luthera a poukázala na spojitost s názory Jednoty bratrské. Dále tento spis zběžně představuje J. JANÁČEK ve své práci *Ženy české renesance*. Zmiňuje ho i Č. ZIBRT v díle *Panna, ženitba, žena ve staročeské úpravě polských skladeb Reje z Naglovic a Bartoloměje Paprockého*. Praha 1910, či G. BOCKOVÁ v knize *Ženy v evropských dějinách*.

nepřítele tohoto svazku považuje d'ábla, který neustále číhá na příležitost, kdy by mohl manžele svrhnout na scesti.⁵⁴

b) Obsah: Dílo je pojato jako fiktivní rozhovor mezi Dobromírem, tj. zastáncem žen, a Kazimírem, tj. odpůrcem žen a manželství. Dobromír touží přesvědčit Kazimíra o jeho chybných názorech. Tato apologie začíná náhodně, když Dobromír spatří svého známého: „...o němž se nedobrá pověst roznáší, že jest neřádě živ a svatého stavu manželského málo sobě váží...a protož poněvadž jsem naň tak nenadále trefil, nemohu' toho pominouti, jsa k němu láskou křesťanskou zazřen, abych mu pro takovou věc něco říci neměl a ho potrestati a smyslu jeho poslechnouti, co jest to, jež to jej tak od stavu manželského odhrozuje a k životu neřáděnému přidrží.“⁵⁵

Jejich následný rozhovor rozebírá veškeré známé stereotypy vázané s tradičním pohledem na ženy. Představuje všechny hlavní vlastnosti, které byly spojovány se ženami, ať už záporné nebo kladné. Kazimír poukazuje na většinu známých negativních výroků o ženách. Dobromír na ně reaguje a naopak prezentuje ty kladné.

Kazimír vnímá ženy jako největší hříšnice, nádoby plné hříchu a zloby a příčinu mužské zhouby. Připisuje jim vlastnosti jako zlost, neposlušnost, svárliivost, hádavost, marnotratnost, klevetivost, lenivost, pýcha, parádíivost a hašteřivost. Kazimírův hlavní argument proti ženě je, že skrze ní přišel na svět hřích: „*hřích přišel skrze ženu, tedy jest žena původem a příčinou všeho neštěstí, všech nemocí, chudoby, bídy, nouze, různic, bojů, krveprolití, drahoty, práce, starostí, nebezpečensví, zármutků a což více na světě zlého jmenováno býti může.*“⁵⁶ Dobromír dokazuje, že za prvotní hřích může i Adam. Zastává názor, že zhřešili oba dva a oba dva za to nesli svůj trest.

Kazimír dále představuje ženy, které měly výše zmíněné špatné vlastnosti. Ženy, které byly původem mužské zkázy, zhouby či příčinou válek. Zazní jména jako například Dalila, Helena Trojská či Jezabel. Dobromír Kazimírův názor o špatnosti žen vyvrací, a to příklady žen čestných, statečných a věrných. Tyto ženy jsou typickými vzory ctných žen udávané všemi středověkými a raně novověkými

---

⁵⁴ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 1.

⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 10-11.

⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 4.

autory k obraně žen. Jmenuje biblické ženy jako Sára, Rebeka, Ráchel, Marie, Zuzana, Ester a Judita. Kromě nich vypočítává významné ženy historie jako Johanka z Arku, Senecova žena Paulina, matka sv. Augustina Monika či dcery Thomase Mora.

Další diskuze se stáčí k ženskému intelektu. Kazimír ho naprosto zavrhuje: „...*kteřáž se zdá nejmoudřejší nad jiné, jest bláznivější.*“⁵⁷ Dobromír opět uvádí příklady žen, které jsou moudré, chytré a statečné, které svými schopnostmi mohou muže překonat.

Neopomíjeným tématem je také často diskutována ženská krása. Kazimír jí hodnotí: „*Ženská krása skrytý smrad, zanech ženu a bud' sám rád.*“⁵⁸ Dobromír ženskou krásu zcela nezavrhuje, přesto jí vidí jako věc pomíjivou. Jako hlavní měřítko ženské krásy považuje její duchovní hodnoty.

Rozhovor končí přesvědčením Kazimíra o správnosti manželství: „*v pravdě jsem již jináčího smyslu o svatém stavu manželském nabyt a budu věděti v jak vyšší vážnosti a poctivosti jej míti nežli jsem až posavad měl. Také jste mi takovou chuť k proměnění stavu mého učinili, že prvotně především o to přemýšleti chci, jak bych své Evy dosáhl.*“⁵⁹

c) Resumé: Freder jistě nezamýšlel pozdvihnout ženské pohlaví z jeho poddaného postavení. Smyslem jeho práce bylo dokázat čtenářům, že všechny ženy nejsou špatné, ba naopak, že jim lze přičíst i mnoho dobrého. Oproti minulosti autor uznává ženský intelekt i fyzickou krásu ženy. Její místo však nadále patří do soukromí po bok svého muže. Zde se jí ale dostává určitého uznání. Spor Dobromíra a Kazimíra tedy v zásadě ničím postavení žen ve společnosti nemění. Přesto už samotný fakt, že takovéto spisy vznikaly, poukazuje na změnu uvažování široké veřejnosti. Žena našla své uplatnění a její pozice v manželství byla posílena. Na tomto spisu je také patrný vliv cizího prostředí, oproti spisům vznikajícím v Čechách je tato kniha k ženám otevřenější a přístupnější.

---

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 214.

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 220.

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 376.

2. 2. 4. Havel Žalanský – *Spis ku poctivosti a k potěšení*⁶⁰

a) Předmluva: Žalanský knihu sepsal jako požehnání všem pobožným a poctivým pannám. Měl potřebu se jich zastat proti všem, kteří je uráží a napadají.

b) Obsah: Hned v úvodu připisuje ženám k dobru velikou oběť, kterou nemusí nést žádný muž, a to rození dětí: *„Ženy kříž veliký pociťují, že dívky v velikých bolestech rodí, a nad ten kříž nic tužšího a krutějšího není. Ten kříž jest muka, s bolestí myslí i těla a s posledním nebezpečenstvím života spojená. Nebo věděti rodička nemůže, zda li se pozdraví čili umře, zdali šťastně porodí, či do hrobu půjde.“*⁶¹ Kromě této bolesti a nesnázi ještě musí snášet poddanost vůči mužům a navíc urážky a ponižování od špatných křesťanů. Sám zastává názor, že je stejně tak dobrých i špatných žen jako mužů. Dále na reakci mužů, že kvůli ženám vypuklo mnoho válek a neštěstí, namítá, že mnohem více válek vzešlo ze strany mužů. Přiznává, že: *„kdyby ženy knihy psáti uměly, právem by muže, své hánce, z klamu obviniti mohly.“*⁶² Popírá tvrzení utrhačů tím, že od žen nemůže přijít více zlého, neboť nespravují země ani církve, ale jen malé věci při hospodářství.

Dále vyvrací negativní příklady známých biblických žen, které měly vliv na zkázu muže, a ukazuje, že si za tuto zkázu mohli sami muži tím, že se nedrželi božích příkázání: *„Kdyby kdo sám dobrovolně do ohně nebo do vody skočil, jistě ne ohni nebo vodě, ale sám sobě příčinu svého zahynutí by přičísti musil.“*⁶³

Největší vděk ženě lze podle Žalanského připočíst za to, že rodí děti. Stejně tak prokazuje uznání ženě jako matce, která děti vychovává a vede. Autor vyzdvihuje ženskou péči o nemocné a připouští její oporu a pomoc v manželství. Kritizuje ty, kteří opovrhují ženou, neboť tím sráží i sebe, protože žena je stvořena z muže. Žalanský také ukazuje ženám, z čeho se mají těšit a vyjmenovává jednotlivé důvody, které jim mají sloužit k nabytí vážnosti. Mají mít oporu v tom, že jsou původ a příčina všech stavů, že se z nich rodí králové, knížata i prostí sedláci. Těšit se mají i z toho, že naplňují zemi milovnicemi božími. Mají mít radost, protože Kristus jejich

---

⁶⁰ Dílo Žalanského zmiňuje ve své práci *Žena v Jednotě* A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ.

⁶¹ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 2.

⁶² TAMTÉŽ, s. 4.

⁶³ TAMTÉŽ, s. 5.

pohlavím nepohrdl, ale přišel na svět skrze ženu a tím dal najevo, že si žen váží. Také jim má poskytovat útěchu, že se Kristus po svém vzkříšení poprvé zjevil ženám. Během svého života k nim byl dobrý, léčil je, vytrhoval je z hříchu, při sobě držel a k sobě je přijímal. Největší úctu přiznal autor ženě tím: „...že se (*Kristus*) z ženy bez mužského semene narodil.“⁶⁴

Autor vyjmenovává známé citáty, kde jsou ženy chváleny, rovněž tak se uznává i dobro manželství. Zastává také netypický názor, že žena je tvor nejdokonalejší: „*naposledy ženu stvořil, aby znáti dal, že to jeho stvoření poslední jest nejdokonalejší, v němž by všecku svou rozkoš a zalíbení míti chtěl, a potom jako by již k stvoření nic počestnějšího pod rukama neměl, od díla stvoření přestal.*“⁶⁵ Také uznává ženskou inteligenci a dává příklady významných žen, které byly známé pro svou moudrost jako je Abigail, Betsabé a Scholastika. Vyznává se, že ženy jsou dobrá stvoření, a tvrdí, že by je měl muž „někdy“ poslechnout, neboť při hospodářství jsou jejich rady často lepší než rady muže. Nakonec jako výstrahu kritizuje špatné ženy.

c) Resumé: Tento oslavný spisek vznikl z potřeby ženám pomoci a ukázat společnosti jejich dobrotu a důležitost. Autorův přístup pravděpodobně souvisí s vzestupem významu manželského svazku ve společnosti. Ženě přiznává důležité místo vedle muže jako jeho spolupracovníci a pomocníci. Muž si jí má vážit, neboť je dobrým darem božím. Autor se zároveň drží známých klišé jako například, že je žena mdlejší nádoba a kvůli tomu je jí jednodušší oklamat, jako příklad mu slouží biblická Eva. Přesto autor uznává obě pohlaví jako sobě rovná. Žalanský má některé své argumenty ve prospěch žen stejně jako Johann Freder ve svém díle *Čest a nevina pohlaví ženského*. Je možné, že se svým dílem nechal u Frederera inspirovat.

2.3. Manželské spisy

2. 3. 1. Václav Slovacius – *Spis krátký o stavu svatém manželském*

a) Předmluva: Své dílo autor věnoval Václavu Budovcovi z Budova k příležitosti uzavření jeho sňatku. Spis sepsal „...*pro nabytí jistého a pobožného*

---

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 13.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 17.

*o tom stavu smýšlení,*⁶⁶ tedy pro oslavu manželství. Vychvaluje rod Václava Budovce z Budova, tento spis mu připisuje, neboť ho Václav Budovec z Budova podporuje. Vydaným spisem chtěl ozdobit jeho sňatek. Zároveň se omlouvá, že Budovec potřebné věci o manželství jistě zná, neboť oplývá takovými kladnými povahovými vlastnostmi jako málokdo. Tento spis chce věnovat všem lidem žijícím v manželství a těm, kteří do něj chtějí vstoupit. Václava Budovce z Budova dává všem lidem za vzor. Na konci předmluvy vyslovuje modlitbu k požehnání jeho rodu.

b) Obsah: Na začátku úvodu poukazuje na dobro manželství. Manželství je pro něj nařízené Bohem. Chápe spojení muže a ženy jako přirozenou věc, důležitou proto, aby lidské pokolení nevyhynulo. Navíc má žena v manželství zvláštní užitek, neboť bude skrze rození dětí spasena. Také podává svou definici manželství, to je pro něj: *„...řádné a pánem Bohem nařízené v jedno spolčení muže a ženy, kteréž se děje s dovolením obojí strany, tak aby společně sobě v snášení bíd a těžkostí tohoto života nápomocni byli, dítky plodili a všech neřádných a Bohem zapovězených chlípností se vystříhali.*“⁶⁷ Pranýřuje ty, kteří si manželství neváží, a ty, kteří do něj nevstupují. K oprávnění manželství využívá svatého Pavla a jeho názory o důležitosti manžela či manželky pro uvarování se smilstva. Vstoupit do manželství doporučuje těm, kteří nemají daru zdrženlivosti. Nejprve se zabývá řádným vstupem do manželství. Vyjmenovává důvody, které vybízejí k uzavření sňatku. Prvním z nich je, že je manželství nařízené od Boha mimo jiné kvůli rozmnožení lidského pokolení. Dále doporučuje brát v podnět svaté patriarchy, kteří také byli ženatí. Poté poukazuje na to, že Kristus tento svazek posvětil tím, že se narodil vdané ženě. Zároveň ale uznává, že tím posvětil i panenství, protože se narodil panně. Tím dal najevo, že oba stavy schvaluje. Manželství Kristus také schválil svou přítomností v Káni galilejské. Autor vidí mnoho užitků, které jsou sdíleny manželi, jako je starostlivost a vzájemná láska. Zásadní pro vstup do manželství je pro autora fakt, že se skrze manželství zvětšuje boží pokolení.

Neopomínají zmínit ani těžkosti mezi manželi, které jsou pro Slovacia způsobené hlavně z důvodu ženiny neposlušnosti: *„žádná zajisté tak dobrá nemůže býti manželka, při níž by se nenašlo to, co by se stěžovati do ní mělo.*“⁶⁸ Neposlušná

---

⁶⁶ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 1.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 1.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 54.

žena je pro něj hanba muže. Krátce také rozebírá vhodný vstup do manželství, neboť jen řádným vstupem do manželství může být tento svazek dobrý. Důležité je pro něj poslechnutí rady rodičů, zákaz pokrevní příbuznosti, také odmítá tajně uzavřená manželství.

Autor dále vyjmenovává povinnosti mezi manželi, což je pro Slovaci hlavně vzájemná láska a věrnost, společnost jeden druhému v letech šťastných i nešťastných, ochrana jeden druhého, rození dětí, trpělivost a snesitelnost. Mezi hříchy, které mohou manželství poškodit, počítá urážení tohoto stavu, smilstvo a vstup do manželství pro bohatství či fyzickou krásu. Hlavním účelem manželství je pro Slovaci vzájemná příprava na věčný život. Dílo zakončuje napomenutím: „*Všichni věřící křesťané mají v něm býti, ať svobodní, ať v manželském stavu, milosti božské sloužili a čistotní byli, jeho chválili a zývali, tak aby života věčného došli.*“⁶⁹

c) Resumé: Tento kratoučkový spisek je sepsaný výhradně jen k oslavě právě uzavíraného manželství a nepřináší hlubší ponaučení ani nové myšlenky. Je to jen shrnutí základních myšlenek o manželství, které byly prezentovány v neměnné formě po staletí.

2. 3. 2. Bartoloměj Paprocký z Hlohol – *Stav manželský ku příkladu a naučení*

a) Předmluva: Tento krátký spisek vznikl ku příležitosti uzavření sňatku Jaroslava Bořity z Martinic s Marií Eusebií ze Šternberka. Jim také tento spis věnoval. Autor vychvaluje starobylost a vznešenost rodů Bořitů a Šternberků. Schvaluje výběr manželky Jaroslava Bořity, neboť jsou si rovni jak rodem, urozeností, tak i majetkem. Tento spis jim připsal jako dárek k uzavíranému sňatku. Dílo je určené všem lidem žijícím v manželství. Manželský svazek chválí jako dobrý a nařízený od Boha.

b) Obsah: Na začátku díla se obrací k lidem, kteří manželský svazek odsuzují. Dokazuje jim, že vše, co je v manželství špatné, není vina manželství samotného, ale vina manželů, kteří nežijí dobře. Jedním z důvodů nevydařeného manželství může podle Paprockého být to, že manželé nežili před svatbou mravně a nezachovali čistotu těla. Ta je podle něj nejdůležitější k dobrému vstupu do manželství. Kritizuje ty, kteří do manželství vstupují z tělesných potřeb

---

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 113.

a podle fyzického vzhledu. To hodnotí jako pomíjející a pro manželství nedůležitý faktor. Manželství také vyzdvihuje pro důležitost uvarování se těžšího hříchu. Dále zdůrazňuje poddanost ženy, neboť je nařízená Bohem. Žena má být muži poddána jako je církev poddána Kristu. K přesvědčení čtenářů o nevhodnosti výběru manželky podle financí její rodiny používá rozličné příběhy. Mužům radí, aby manželku vybírali podle jejího vychování: *„Protož dobře dělají lidé moudří a poctiví, kteříž se na chování ctné rodičů vyptávají, kdež netoliko mrzuté a zlé obcování, ale ani pýcha nepanuje, kteráž obyčejně k velký chudobě přivozuje.“*⁷⁰

Paprocký vychvaluje dobrou manželku, která: *„když to tak pán spravít ráčí, že dá někomu dobrého přirození ženu z kosti stvořenou, veliký mu poklad dá, předrahy a přerozkošný, neb mu s tím v domě jeho dává požehnání, dává dítky rozkošné, kteréž jeho potěšují, když uznává z mravů a náklonnosti jejich, že vlasti své milé, někdy ku požitku moci býti budou.“*⁷¹ Autor také uvádí příklady věrných manželek, jimiž jsou například Catonova dcera Porcia, Artemisia manželka Mauzolea či Julie manželka Pompeiova.

Zabývá se tím, jaký je vhodný věk k uzavření manželství, zda je manželství rozlučitelné, což následně popírá, a to příkladem Kristova zavržení rozvodů. Druhý sňatek schvaluje jen v případě smrti jednoho z manželů. Největší význam pro zachování manželství má mít respekt jednoho k druhému a prokazování lásky a přívětivosti. Zapovídá si jeden druhého navzájem ošklivit. Člověk se musí smířit s tím, jakého partnera mu Bůh určil, a s tím být až do smrti.

Spis končí doporučení ženám: *„a protož že ne všecky z jedné kosti pošly, ne jeden také obyčej mají ženy, jedna dobrá až příliš, jedna zlá nad míru, třetí nehospodyňská, čtvrtá lenivá, pátá chytrá, klevetná a tak dále...neb jich jest desatero pokolení, ta nejlepší kteráž začátek od včeličky vzala, neb taková nic z domu, ale všecko do domu manžela svého přináší, dítky mu milé rodí, a všelijakou jemu poctivost jakožto pánu a hlavě své činí.“*⁷²

c) Resumé: Podobně jako spis Václava Slovacia *Spis krátký o stavu svatém manželském* je to jen shrnutí základních faktů o manželství a má funkci pouze

---

⁷⁰ B. PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 12.

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 14.

⁷² TAMTÉŽ, s. 25.

jako určité schválení tohoto svazku, kvůli uzavíranému sňatku Jaroslava Bořity z Martinic.

2. 3. 3. Havel Žalanský – *Knížka o ctnosti andělské*

a) Předmluva: Žalanský věnoval dílo Heřmanovi Říčanskému z Řičan a Marii Říčanské z Řičan, které v úvodu jmenuje jako příklad ctného a čistého křesťanského manželství. Říčanstí ho podporovali v jeho psaní a on se jim za to chtěl tímto dílem odvděčit.

b) Obsah: Autor knihu vydal k očistě těla i ducha: „*v tom tak spasitelném napomenutí všechny, žádného nevyjímaje, napomíná, mládence i panny, manžele i manželky, vdovce i vdovy, k čistotě těla i ducha, chtějí li být syny a dcerami božími a mítí Boha za otce svého.*“⁷³ Nařízení čistoty odůvodňuje příkazem sv. Pavla ke Korintským. Žalanský si dal za úkol utvrdit ctné lidi v čistotě a ctnostech a špatné lidi, žijící v nečistotě, k ctnosti a čistotě přivést. Hned v úvodu se zabývá tím, kolik je druhů čistoty. Žalanský vnímá čistotu dvojí. První dokonalou, kterou nemá žádný člověk, neboť jsou všichni lidé zplozeni v hříchu. Druhá čistota je neposkvřenost srdce, kterou má dobrý křesťanský člověk. Čistota dle Žalanského může být zachována ve všech třech stavech - v manželství, v panictví i ve vdovském stavu. Důležité pro její dodržení je žít poctivě, skromně a bez hříchů. Nejprve kritizuje špatné ženy a snaží se dokázat, že takový život se Bohu nelíbí. Poté udává příklady dobrých žen, a to v podání biblické Marie, Sára a Rebeky.

Zamýšlí se nad tím, jak může být čistota zachována. Uvádí klasické argumenty mravokárců. Je to poslušnost Bohu, čtení písma svatého, hrozící tresty boží, pracování, střídmost v jídle, pití i v šatstvu, vyvarování se špatné společnosti a uzavření svatého manželství. Tomu dává přednější postavení před panictvím, neboť: „*člověk není duch ani pouhá duše, ale jest oděný tělem, tělem pak mimo poskvřnu duše porušeným a hříšným, těžká někdy zakušuje pokušení. Proto manželství je důležité, pro uvarování smilstva.*“⁷⁴ Přesto schvaluje všechny tři stavy, které vidí jako Bohu milé, v případě, že se žijí v čistotě. Jako příklad ženy,

---

⁷³ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 7.

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 139.

kteřá Źila mravně v kaŹdém z těchto stavů, a ze které si mají všichni vzít příklad, uvádí biblickou Sárú.

Na otázku, proč je tak důležitě čistotu zachovat, nabízí klasickou odpověď, a to biblické přikázání nezesmilníš. Argumentuje, že Bůh lidstvo nestvořil k nečistotě, ale k čistotě a posvěcení. V další části rozebírá konkrétní věci, které vedou ke smilstvu. Je to již výše zmíněná rozkoš, zahálka, obŹerství, kratochvíle, tanec, pýcha a neskromnost v oblékání.

Následně se věnuje tomu, jak bude Bůh trestat smilníky. Źalanský se snaŹí čtenářům pohrozit a uvádí příklady z historie a Bible, které vedly ke zkáze. Je to například zničení Sodomy a Gomory, potopa, zkáza Tróji či zničení Sparty.

Druhá část knihy se soustřeďuje na manželství a způsoby, jak v něm Źít. Zprvu se zamýšlí nad tím, zda je důležitěŹší Źít v stavu manŹelském či panickém. Dochází k názoru, že v manŹelském. Vychází z výroků církevních otců, kteří manželství schvalují na základě toho, že se Kristus zúčastnil svatby v Káni galilejské a přinesl dary novomanŹelům. Tím způsobem manželství posvětil. Navíc panictví není Bohem nařizené, ale manželství ano: „*AnobrŹ původ toho stavu jest celá trojice svatá: Bůh otec jej nařídil, syn boŹí jej poctil a potvrdil a duch svatý jej posvětil.*“⁷⁵ Dalším argumentem, který vyzdvihuje manželství, je pro Źalanského to, že více svatých a církevních otců Źilo v manželství než v panictví. Uvádí, že všichni apoštolové kromě Jana byli Źenatí. Navíc v stavu panickém se nemůŹe rozmnoŹovat obec boŹí, v manŹelském ano. Celkem výstiŹně poznamenává: „*lepší jest Źenatý, nebo kterak by někdo spravoval obec a město, který by nikdy ještě nespravoval svého vlastního domu?*“⁷⁶ Źalanský se dále táŹe, jak uchovat čistotu v manželství. Pro něj je nutné do manželství vstupovat vážně a s rozmyslem, dbát na vůli rodičů a starších. Snoubenci mají mít stejný věk, víru a postavení. V manželství mají naslouchat slovu boŹímu, modlit se, potlačovat Źádosti těla, vyhnout se zahálce, obŹerství a opilství.

A co mají tedy manŹelé dělat, aby bylo manželství řádné? Navzájem si mají prokazovat lásku a úctu. MuŹ je povinen Źenu chránit a snášet její slabost, neboť je silněŹší. Pro Źalanského má být manŹel: „... *hlava, mysl, moudrost, mírný ředitel, dobrotivý správce, cesty vůdce, věrný ochránce, tovaryš rozšafný, tichý, pracovitý, trpělivý, nehněvivý, ne nevhodný ale napomínatel, ve všech dobrých věcech*

---

⁷⁵ TAMTÉŹ, s. 290.

⁷⁶ TAMTÉŹ, s. 302.

přívětiví.“⁷⁷ Naproti tomu: „manželka má býti ochotná, poslušná, věrná, tichá, čistotná, muži má se dáti napomenouti, napomenutí dobromyslně přijati, rozkazy a naučením jeho nepohrdati, a jemu poddána býti pro svůj vlastní užitek, totiž ochranu.“⁷⁸ Kromě toho má žena klasické úkoly jako je péče o manžela, děti, čeládku a dobrá správa hospodářství.

c) Resumé: K sepsání knihy vedly Žalanského změny ve společnosti a odklon od pravé víry. Snaží se dokázat, jak je důležité žít mravně a bez hříchů. Mravokárné spisy této doby vznikaly většinou z pera církevních představitelů, kteří cítili povinnost postarat se o své „ovečky“. Stejně tak i tento kališnický kněz se snažil svým spisem společnost vzdělávat a přispět tak k její spáse. Část věnující se manželství se přiklání k stále častěji prezentovanému názoru, že manželství je důležitější než panictví. Manželství získává svou hodnotu a důležitost. Postavení ženy a stereotypy přisuzované ženám zůstaly neměnné, přesto s vzestupem manželského svazku získala určitou důležitost i žena.

2. 3. 4. Lukáš Pražský – *Tento spis o manželství učiněn jest*⁷⁹

a) Předmluva: Lukáš Pražský uvádí důvody sepsání svého díla. Jako hlavní důvod spatřuje, že mladí lidé nevstupují řádně do manželství, ale poháněni hříchem a z nesprávných důvodů. Jako biskup Jednoty vidí svou povinnost v sepsání spisu, který by lidi navedl na správnou cestu, aby nevstupovali do manželství a nežili v něm bez pravdy. Cítí zodpovědnost za jejich duše, které chce dovést ke spasení.

b) Obsah: Na začátku díla se zamýšlí nad tím, co je manželství. Jako jeden z mála uvádí svou definici tohoto svazku. Manželství chápe jako dobrovolné spojení dvou osob. Manželství je pro něj svaté, představující symbolické spojení Krista s církví. Další otázkou, na kterou se snaží nalézt odpověď, jsou druhy manželství. Manželství je pro Lukáše dvoje. Jedno v stavu nevinnosti a druhé ve stavu pádu. V stavu nevinnosti bylo podle bratra Lukáše manželství čisté a pravé jen spojením duší. Manželství v stavu pádu může být také dobré, ale musí být v duchu církve

---

⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 389.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 390.

⁷⁹ Základní shrnutí tezí Lukáše pražského podala A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ v díle *Žena v Jednotě*, určitým srovnáním je i článek výše zmíněné M. HRUBÉ ve sborníku *Dějiny žen*.

a Krista. Většina soudobých manželství je pro něj špatná a porušená, uzavíraná z tělesných potřeb. Takový druh manželství podle něj nevede k Bohu.

Autor se zamýšlí nad tím, jaké jsou důvody ke vstupu do manželství. Uznává důležitost toho, aby byl plod zplozen bez hříchu, což je možné jen v manželském loži. Dalším důvodem vybízejícím ke vstupu do manželství je uvarování se smilstva. Kritizuje soudobou společnost, že je mu obzvláště nakloněna. Jako třetí příčinu spatřuje svátost manželství. Jeho svátost je potvrzená symbolikou sňatku Krista s církví. Přes to všechno považuje manželství za velice nebezpečné především z důvodu, že je jen velmi málo manželství, která by byla duchovně čistá a bez tělesného hříchu. Bůh na manžele sesílá mnohá pokušení, trápení a zármutky. Kritizuje nábožensky smíšená manželství, která nemohou být řádná, a proto se z tohoto lože nemůže narodit čistý plod.

Velikou důležitost Lukáš připisuje vhodnému počátku vstupu do manželství. Svou pozornost také obrací k zákonnému uzavírání manželství. Pro autora je první nutnou záležitostí postarat se o hmotné zabezpečení, tj. nastolení otázky svatební smlouvy a dohoda ohledně věna. Druhá úmluva je smlouvou duševní, v svátosti svazku Krista s církví. Manžel slibuje milovat manželku, pečovat o ni a zavazuje se nerozlučitelností až do smrti. Žena slibuje věrnost, poddanost a stejně jako muž nerozlučitelnost do smrti. Bratr Lukáš také značně zdůrazňuje potvrzení sňatku knězem. Dále se zabývá pohlavním stykem manželů. Rozebírá, kdy je pohlavní styk vhodný a kdy ne. Bratr Lukáš uznává tělesné potřeby lidí, neboť jsou všichni zplozeni v hříchu a od pádu prvních rodičů naplněni tělesnými touhami. Tyto tělesné potřeby mohou být utišeny pouze v manželství. Následně velmi detailně vymezuje období, kdy je pohlavní styk nemožný a nepřípustný. Těmito zákazy a redukováním podsouvá lidem myšlenku pohlavního styku jako něčeho nečistého a neslušného. V tomto případě se ničím neliší od jiných autorů, kteří pohlavní styk prezentují rovněž podobně přísně.

Další otázkou jsou jednotlivé povinnosti manželů. Zde se opět vyskytují jen obvyklé závazky jednoho vůči druhému. Manžel je povinen svou ženu milovat, jako Kristus miloval svou církev. Musí o svou ženu věrně pečovat jako o své tělo. Také ji musí vést k dobrému a trestat ji za špatné vlastnosti. Žena musí muže milovat, musí se ho bát, neboť on je její hlava, musí mu být poddaná a poslušná a musí být ozdobena ctnostmi. Jejimi hlavními povinnostmi je péče o hospodářství, čeládku, manžela a děti.

c) Resumé: Bratr Lukáš sepsal tento spis pro manžele, aby žili jako dobří křesťané. Přesto je jeho spis prodchnut ještě převládajícím středověkým názorem, který vyzdvihuje panictví nad manželstvím. Manželství vidí jako pouhou ochranu před hříchem a těžší cestu k spasení. Z tohoto důvodu však manželství akceptuje a jako kněz má potřebu tento svazek prezentovat lidem v jeho nejčistší přijatelné podobě. Jeho manželství je vnímáno převážně jako duchovní svazek s přesně vymezenými pravidly. Pokud jeden z manželů tato pravidla nebude respektovat, bude považován za hříšníka a jeho cesta nepovede k Bohu.

2. 3. 5. Jan Augusta – *Kázání o stavu manželském*⁸⁰

a) Předmluva: Autor dílo věnoval Kunrátovi Krajířovi z Krajku a na Mladé Boleslavi. Augusta oslovuje Kunráta Krajíře a vyznává se, že toto dílo sepsal na žádost lidí ve sboru, aby věděli, jak správně žít v manželství. Sebe, církevní osobu, vidí jako božího zástupce na zemi, tedy jako někoho, kdo musí vést boží lid. Z formulace předmluvy je jednoznačně patrná snaha Augusty o zbavení se tohoto závazku. Několikrát zmiňuje, že svým dílem předává vzdělání lidí, k tomuto tématu, do jejich vlastních rukou. Tím se zbavuje zodpovědnosti za vedení jejich života.

b) Obsah: Zpočátku se zamýšlí nad tím, odkud má manželství původ. Na výkladu Bible dochází k názoru, že od Boha. Vysvětluje posvátný charakter tohoto svazku a jeho smysl. Účelem je pro něj vzájemná pomoc manželů a rozmnožení lidského pokolení. Rozebírá podstatu manželství před pádem prvních rodičů a po jejich pádu. Táže se, zda Adam a Eva svým hříchem neučinili špatný i manželský svazek. Následně si odpovídá, že nedobré chování jedné osoby nemůže to, co vytvořil Bůh, udělat zlým. Hájí manželství jako svazek dobrý a svatý. Opět k tomu využívá citace z Bible. Poté káže, aby lidé žili v pravdě a v Kristu, jinak budou zatraceni. Manželé musí žít bez hříchu a dodržovat náboženské předpisy.

Autor poukazuje na negativní vlastnosti spojené s tímto svazkem. Mezi ně počítá různá utrpení, nemoci a velkou pravděpodobnost získání nedobrého partnera. Kritizuje záporné vlastnosti muže a ženy a pranýřuje vzájemnou nelásku

---

⁸⁰ Stejně jako bratru Lukášovi, věnuje svou pozornost A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ v díle *Žena v Jednotě bratrské* i Janu Augustovi. Představuje jeho názory na manželství a na život v něm.

a neúctu jednoho k druhému. Také vysvětluje původ těchto překážek v manželství. Ty chápe jako boží trest za prvotní hřích v ráji. Poukazuje na jednotlivé tresty, které Bůh určil muži a ženě. Dopodrobna rozebírá tyto pasáže z Bible a ukazuje boží oprávněnost takovýchto trestů. Nakonec vybízí manžele ke společnému snášení těchto těžkostí a doporučuje jim modlit se k Bohu o milost.

Další část se zabývá přímo manželstvím. Manželé se mají milovat, být si oporou a vážit si sami sebe. Mají se snažit vše učinit k libosti toho druhého a usilovat, aby se sobě navzájem líbili. Pokud by tak nečinili, vedlo by to k hříchu. Zamýšlí se nad pohlavním stykem manželů. Tento skutek není pro něj hříšný, naopak je dobrý a nařízený od Boha. Užitek z něho plynoucím je rozmnožování lidského pokolení. Mimo jiné se pozastavuje u povinností rodičů k dětem. Tou je pro něj hlavně vedení k pravému náboženství a vychování věrného křesťana.

Manželé mají neštěstí na ně snesené snášet pokorně, neboť jim bylo sesláno Bohem. Nemají si zoufat, nemají závidět lidem, kteří jsou na tom lépe, ale pokorně vše snášet. Doporučuje jim si ve vzájemných povinnostech pomáhat. Ukazuje, že není hanba muži pomoci s dítětem, neboť tak se mezi nimi vzdělává dobrá milost. Také zastává názor, že i žena může dostát mužských povinností, pokud jí Bůh obdařil rozumem a potřebnými schopnostmi. Ovšem podotýká, že jen potud, pokud zůstane ve svém poddaném postavení.

Za dobré věci mají manželé Bohu neustále děkovat a nevyvyšovat se nad druhými. Dovoluje i využití finančních prostředků pro světské věci, které lidem slouží k radosti. Podle Augusty tyto věci, jsou-li užívány s mírou, nemohou být hříšné, neboť je jimi obdařil Bůh. Spis zakončuje tím, že splnil svou povinnost, oznámil lidem boží vůli a odevzdává tím svůj závazek do jejich vlastních rukou.

c) Resumé: Tento spis je stejně jako o dvanáct let dříve vzniklý spis bratra Lukáše, pojat velmi duchovně. Manželství prezentuje pouze ve spojitosti s Biblií a s božím nařízením. Manželé se mají respektovat a žít ve vzájemné úctě. Jejich povinností je žít jako praví křesťané. Základem svazku je dodržování křesťanských zásad. Oproti bratru Lukášovi manželství jako takové uznává, neboť jen díky němu se může rozmnožovat lidské pokolení. Ani žena už není v jeho očích jediný viník za vyhnání z ráje. Podle Augusty zhřešili oba dva a díky tomu poukazuje i na jejich následný a oprávněný trest. Své dílo chápe jako navedení muže a ženy žijící v manželském svazku k pravému křesťanskému životu.

2. 3. 6. Jan Tadeáš – *Vysvětlení o stavu manželském*

a) Předmluva: Donátorem díla je Jan Rašín z Rýzmburka a na Vinařích. Tadeáš oslavuje starobylost rodu Rašínů z Rýzmburka. Na základě kronik sestavuje genealogii jejich rodu, aby dokázal velikost a důležitost Rašínů. Zdůrazňuje, že spis musí připisat právě jim, neboť jsou to praví milovníci Boha a ryzích ctností. Jana Rašína oslavuje jako svého dobrodince a zastánce. Tadeáš poukazuje na ctný život, který vede Jan Rašín se svou ženou. Z toho důvodu považuje za správné věnovat spis, který se právě takovým manželstvím zaobírá, právě jim.

b) Obsah: Autor knihu sepsal ke cti a slávě pána Boha, který manželský svazek nařídil, a k napomenutí, poučení a výstrahám lidem žijícím v manželství. Na začátku spisu se zamýšlí nad tím, kdo nařídil manželský svazek, a na základě výkladů z Bible prokazuje, že sám Bůh. Tím dochází k poznání, že je tento svazek dobrý a svatý. Tadeáš se zamýšlí nad důvodem, proč byla stvořena žena. Oceňuje boží prozřetelnost, neboť Bůh věděl, že ve dvou půjde člověku vše mnohem snáze. V této části díla prokazuje důležitost manželského svazku pro společnost a pro jedince. Stejně tak je ženě určena významná role po boku muže.

Tadeáš si klade otázku, proč Bůh manželství nařídil. Spatřuje tři hlavní příčiny. Tou první je plození potomstva. Opět zde vychází z Bible a z výroku „*rozmnožujte se a naplňte zemi*“. Tím, že se lidstvo rozmnožuje, naplňuje boží vůli a rozrůstá se boží lid na zemi. Kdyby manželství nebylo, tak by lid vyhynul. Druhým důvodem pro vstup do manželství je už výše zmíněná pomoc jeden druhému.

Manželé si mají navzájem pomáhat v duchovních a tělesných věcech. Na ženu se obrací sdělením: „*V duchovních věcech jako při poctě a službě boží, aby společně s manželem toho pilná byla, příkladem oné Marie s Josefem, doma i v chrámě božím. Při šetření boží vůle, aby to společně činili, což pán Bůh míti chce, a varovali se toho, čehož míti nechce ... strany pak věcí tělesných, máš jemu býti pomocnicí věrnou v společném plození dítek na svět, v opatrování a v chování, též v cvičení a vyučování jich pobožnosti, dobrým a poctivým mravům, i v náležitém potrestávání a napravování vin a výstupků škodlivých při nich.*“⁸¹

Posledním důvodem pro vstup do manželství je snaha vyhnout se smilstvu. Zastává obvyklý názor, že jsou lidé od přirození hříšní. Tadeáš pro vstup

---

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 50 – 58.

do manželství argumentuje citátem svatého Pavla korintským: „*lepší do manželství vstoupiti, než se v hříších páli.*“ Na tyto tři pohnutky mají lidé myslet a brát je v potaz v případě, že se staví k manželství negativně.

Neopomíjí ani otázku dobrého a platného vstupu do manželství. Dále zdůrazňuje požehnání, které manželé získávají od Boha. Opět vyjmenovává výše zmíněné věci jako plození dítek a pomoc jeden druhému. Autor se také zastavuje u povinností muže a ženy v manželství a ukazuje jim, jak se mají chovat. Mezi závazky manžela počítá péči a ochranu své manželky a prokazování lásky. Stejně tak jako ostatní autoři uznává ženu jako méně inteligentní, a proto radí muži ji v nedostacích napravovat. Autor také souhlasí s bitím ženy. Zároveň ale mají muži svým ženám prokazovat úctu, neboť jsou stejně jako oni spoludědičkami věčného života. Poslední věcí důležitou pro muže je občasné poslechnutí rady ženy, neboť: „*mnohé věrné a dobré manželky z ponouknutí božího manželům svým dobré rady a napomenutí dávají.*“⁸²

Povinnosti manželky jsou velmi tendenční. Předně je to poddanost, kterou nařídil Bůh, dále má žena svého muže ctít jako svou hlavu. Také je povinna se svého muže jako své hlavy bát. Jiným, neméně důležitým závazkem ženy je spravovat muži hospodářství, přičemž musí být ochotná, pokojná a přívětivá, aby dávala příčiny k manželské lásce. Poslední úkol ženy je manžela obveselovat a jeho život naplnit pokojem. Na konci spisu je část, která se zabývá tím, čím Bůh trestá špatné manželství. Mezi takové tresty počítá různá trápení a bídy, posměch mezi lidmi, hmotné ztráty, krutou smrt a poslední soud.

c) Resumé: Tato kniha si klade za cíl poskytnout čtenáři kompletní seznam povinností a norem, které můžou být brány v úvahu v souvislosti s manželským svazkem. Tadeáš provází manžele celým jejich životem. Ukazuje povinnosti muže i ženy a představuje, jak se mají chovat, aby byli v manželství šťastni a žili podle křesťanských pravidel. V názorech na povinnosti ženy se ničím neliší od jiných autorů a ženě určuje místo opět jen v kruhu rodiny. Špatným manželům hrozí tresty, které musí za takový život očekávat. Dokladem dobra manželství a zároveň jako obrana proti odpůrcům manželství slouží Tadeášovi samotná Bible. Proti ní, jako jedinečnému a nezpochybnitelnému dokladu křesťanské víry, nelze nic namítat. Význam manželství oproti středověku vzrůstá. Autor nepřispěl ničím novým

---

⁸² TAMTÉŽ, s. 283.

či objevným, přesto je jeho dílo významné, neboť provází manžele celým jejich životem.

2. 3. 7. Jan Rosacius Sušický – *O svornosti manželské*⁸³

a) Předmluva: Spis byl dedikován Matějovi Gryllovi z Gryllova. Autor v předmluvě uvádí, že dílo bylo sepsáno k oslavě manželského svazku, který je nařízený od Boha. Zdůrazňuje lidskou předurčenost, kdy se má každý chovat podle řádu, který má určený. Proto toto dílo sepsal, aby manželé věděli, jak se v tomto svazku chovat a co je pro ně důležité. Tímto spisem chce zabránit chybám, které se v manželství dějí. Autor „*vysvětluje deset příčin podstatných, z písem svatých a zvláště z epístoľ sv. Petra a Pavla vybraných, proč povinna jest, jedna každá věrná manželka poslušná a poddaná býti muži svému, a proti tomu manžel povinen milovat manželku svou, nebo na tom dvěm, jako na nejpevnějším gruntu zakládá se svornost manželská a vzdělává se utěšený pokoj v domu.*“⁸⁴ Sušický hájí manželství a ukazuje, proč je manželský stav dobrý. Pokud je manželství nevydařené, přičítá to působení ďábla, který se stará jen o to, jak by manželům uškodil. Z toho důvodu se mají manželé oddat plně Bohu a s jeho pomocí žít spolu v lásce.

b) Obsah: Na základě písmo svatého položil autor deset příčin, proč má být manželka muži poddána a proč má muž ženu milovat. Pokud budou jeho podmínky dodržovat, bude manželství šťastné. Láska muže k manželce a její poddanost jsou základem dobrého manželství. Ukazuje, že vše je stvořeno podle určitého řádu, proti kterému se nikdo nemá protivit. Jako příklad uvádí koně, který je stvořen k tomu, aby vozil lidi a také se proti tomu nebouří, i když na něm sedí špatný jezdec. Stejně tak poddaně se má chovat žena, ať je její muž jakýkoli: „*musíte v řádu svém zůstávati a trvati, buď vděk aneb nevděk, dobře aneb zle, s užitkem aneb se škodou, pro samého toliko pána a stvořitele svého, kterýž tě k tomu stvořil a toho od tebe žádá a to míti chce.*“⁸⁵

---

⁸³ Tento spis zmínil Č. ZÍBRT ve svém díle *Panna, ženitba, žena*.

⁸⁴ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 1.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 48.

Jednotlivé příčiny, kvůli kterým je žena podřízena, postavuje autor na základě Bible. Tendenčními důkazy jsou pro Sušického ty, že Adam je stvořen jako první, muž není z ženy, ale žena z muže, muž není stvořen pro ženu, ale žena pro muže, muž je obraz slávy boží, žena je pouze obrazem muže. Další příčinou ženiny podřízenosti je, že pokud muž uvidí manželčino pokorné chování, bude mu její chování vzorem a bude se chovat také dobře. Ženy musí být poddány, neboť muž je jejich hlava, neboť jsou stvořeny z jeho těla. Jiným důvodem ženské poddanosti je dle Sušického příklad svatých žen. Ženina poddanost je důležitá i z důvodu asociace svazku Krista s církví. V tomto svazku je Kristus hlavou a církev jeho tělem. U každé příčiny je uveden konkrétní důvod z Bible, proč má být žena poddaná muži. Zároveň se snaží autor vysvětlit, proč má muž svou ženu milovat. Ke každému důvodu dá také biblický příklad ženy, která se těmito pravidly řídila.

Podle Sušického se od poslušnosti ženy odvíjí v manželství vše ostatní. Je na tom závislé i plnění jejích povinností a chování k manželovi. Ženě vzkazuje, že je na světě jen díky muži. Kdyby nebylo muže, tak by žena jako jeho pomocnice nebyla vůbec stvořena. Z toho důvodu schvaluje bití žen, které jsou neposlušné, neboť ty vykračují proti svému určení.

Muž má ženu milovat ze čtyř hlavních příčin. První příčinou je: *„ženy je třeba si vážit, pomáhá v dítkách rození, tvou podobiznu nosí a chová, děťátko zformuje, živí je a krmí do jeho času narození, a to vše s bolestí a nebezpečstvím...“*⁸⁶ Druhým důvodem je, že mu pomáhá vyvarovat se smilstva. Neocenitelná je také její pomoc v hospodářství. Posledním argumentem je, že pomáhá vychovávat děti k dobrým mravům a k poznání Boha.

Ženě ale také dává určité uznání, a to z šesti důvodů. Nejprřednější je důvod, že je stvořena hned po muži, tudíž je mu nejbližší. Také muži vzkazuje, že kdyby své družky neměl, nemohl by být celý a dokonalý, neboť vše v přírodě je stvořeno v páru. Stejně tak, protože žena je jeho tělo a on její hlava, a bez těla by nemohl být celý a dokonalý. Také poznamenává, že by nemohl sám plodit děti. Významným argumentem je to, že svobodní jsou ve společnosti znevýhodnění, protože člověk svobodný nebývá připuštěn k žádným úřadům, dokud se neožení. Autor nezapomíná ani na neocenitelnou pomoc ženy s čeládkou a dětmi.

---

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 189.

c) Resumé: Sušický v tomto díle rozebírá skoro všechny důležité aspekty související s manželstvím. Zastavuje se u ženských povinností, u chování ženy, u jejich vlastností. K muži se obrací méně, přesto udává tón, jak by manželství mělo fungovat. Ženino postavení však podstatně nemění, ale váží si jí a dává jí určitou úctu. Žena v této době jistě nemohla očekávat více. Dílo se v zásadních otázkách neliší od jiné mravokárné literatury této doby, ale je psáno s citem a s jistým uznáním pro ženu.

2. 3. 8. Jan Kocín z Kocínětu – *Abeceda pobožné manželky*⁸⁷

a) Předmluva: Spis byl dedikován mužům i ženám žijícím v manželství. Přesto se jeho pozornost soustředí převážně na ženy. Jim je tedy tento spis určen: „...aby byla šlechetného počestného a chvalitebného pobožného chování, jak ku pánu Bohu, tak k manželu svému, čeládce, přátelům i ke všechněm jiným lidem.“⁸⁸ Tento spis vznikl v době uzavření autorova prvního sňatku s Magdalenou z Úterého: „...ona velmi žádostiva byla, aby měla nějakou správu a jisté pravidlo, vedle něhož by se v tom novém stavu řídit i spravovati mohla.“⁸⁹ Svě dílo věnoval Evě Flavínové z Pokratic. Dílo je pojato podle 22 písmen hebrejské abecedy. Na každé z písmen připadá jedno Šalamounovo přísloví ze Starého zákona, na jeho základě se snaží rozebrat povinnosti ženy jako manželky a jí potřebné vlastnosti. Ukazuje, jaká má být ideální žena a jak se má v manželství chovat. Muži stanovuje, jak sobě manželku vybírat a čím jí má být zavázán. Ženě vysvětluje, jaké je její určení, čím je muži povinna, co má na starosti a jak má spravovat dům.

b) Obsah: Na začátku díla vybízí k uzavření manželství ty, kteří nemají dar zdrženlivosti. Chválí dobré a prozíravé ženy a zároveň kritizuje ty špatné. Mužům radí, že mají při výběru manželky vybírat na základě toho, jakých je dívka mravů,

---

⁸⁷ Kocínovo dílo představuje jakýsi základní stereotyp jak byla chápána žena raného novověku. Toto známé dílo využilo mnoho historiků, například J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, či V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*. Současní autoři díky Kocínovu spisu představují klasickou měšťanskou manželku raného novověku.

⁸⁸ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 4.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 3.

a podle toho, jaké má přátele. Doporučuje hledět na to jak je od rodičů vychovaná. Zavrhuje výběr manželky podle krásy, neboť ta je špatná a pomíjející: „*ne tak rukama a očima, jako ušima a srdcem se ženiti.*“⁹⁰ Podle Kocína, kdo pečuje o fyzickou krásu, nedbá o krásu duše. Navíc půvab obírá dívky o poctivost a stud. Autor pranýřuje výběr manželky podle jejího hmotného zabezpečení, zároveň ale doporučuje při výběru ženy hledět i na její věno.

Po tomto úvodu přistupuje k jednotlivým veršům. Všechna uvedená přísloví se vztahují výhradně k ženám a k jejich konkrétním povinnostem. V případech, kdy se obrací na muže, zazní z Kocínova pera klasické požadavky předkládané mužům. Muž má ženu milovat jako kost ze svých kostí a jako tělo ze svého těla. Má se k ní chovat jako k mdlejší nádobě a usměřňovat ji a vést. Pokud mu pán Bůh nadělil dobrou manželku, má Bohu za ní děkovat, neboť: „*dobrá manželka velmi řídký a drahý klenot jest.*“⁹¹ Má si jí vážit za to, že mu rodí děti a pomáhá mu spravovat hospodářství.

Výklad ženských povinností je velmi konvenční. Žena musí být v první řadě poslušná, tichá, pracovitá a pobožná. Má se chovat uctivě, šlechetně a pilně. Musí se starat o domácnost a ženské práce. Mezi ně počítá starost a péči o manžela, děti, čeládku a správu hospodářství. Nesmí mluvit do věcí určených mužům. V tomto bodě je velice nekompromisní: „*neslušné je muži s přeslicí, tak ženám s právy a radami obíratí, poněvadž hned od přirození muž a žena netoliko způsobu těla a mysli mezi sebou jsou rozdílní, ale také povolání a povinnosti obojímu pohlaví náležité a vypsané sobě a ustanovené mají.*“⁹²

Žena v Kocínově podání je především pilná hospodyně a pokorná manželka. Svého muže si musí vážit a poslouchat ho, ať je jakýkoli. Závěrem se obrací k ženám sdělením: „*ženy povinny jsou vedle naučení Šalamounova své manželi srdečně, upřímně a stále milovati, ničehož se jim na protimyslnost po všecky dny života svého z oumyslně nedopouštěti, statků a živnosti manželův svých nemrhati. Jich svou nedbanlivostí a nerozšafností k zahynutí nepřivozovati, ale hospodářství užitečné a rozšafné spravovati, zahálky z kterých mnoho zlého pochází, se vystříhati.*

---

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 32.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 32.

⁹² TAMTÉŽ, s. 58.

*Nade vsecky pak věci mají pána Boha před očima míti, přikázání jeho plniti a slova božího pilny býti.*⁹³

c) Resumé: Tento spis se ničím neliší od mravokárné literatury vznikající v Čechách v tomto období. Ženě uznává místo jen v soukromí v rodinném kruhu. Hranice mezi mužem a ženou byla propastná. Každý měl své předem určené místo, ze kterého nesměl vybočovat. Mravokárci ženě upírali jakékoli právo k emancipaci. Pokud se žena nechovala jako dobrá křesťanka, byla považována za špatnou a ihned se jí připsaly všechny negativní vlastnosti. Tento idealizovaný obraz se však v realitě mohl pravděpodobně stěží uplatnit. Kocínův spis je poplatný prostředí, ve kterém vznikl, byl určen ženám z měšťanského prostředí a tímto prostředím je plně prodchnut. Přísloví, která napsal Šalamoun, se snažil přizpůsobit své době. Bohužel některé jeho výklady postrádají logický argument a ztrácí svůj původní smysl.

2.4. Komparace poznatků

Definovaným objektem komparace jsou mravokárné spisy dvou kategorií, Spisy o ženách a Manželské spisy. Konkrétně jsem se zaměřila na obsahovou stránku pramenů. Cílem komparace je zachycení drobných rozdílů ve vnímání ženskosti. Tyto diference jsou postaveny na porovnání účelu sepsání díla, sdělovacího smyslu a na ocenění či naopak snížení ženské osobnosti.

První dva Spisy o ženách jsou pojaty jako určitý manuál navedení dívek a žen ke správnému chování. Oba autoři sledují pokles mravů soudobé společnosti a odklon od křesťanského jednání. Cílem těchto knížek je upozornit na patřičné a očekávané chování. Zároveň předkládají ctnosti, pomocí kterých lze takto žít. Oba autoři sepsali svá díla pro ženy, tedy lze vydedukovat, že pro ně byly ženy častějším viníkem poklesu mravů a osoby vhodné k napravení. Tímto faktem je ovlivněn i obsah děl. Martinovský i Klemens dívky usměrňují a vedou. Jejich text má kromě vyslovovaných požadavků spíše funkci hrozby a následných trestů. Pokud by se nechovaly podle předkládaných ctností, veřejnost by je nemohla považovat za dobré křesťanky. Druhé dva spisy vznikly naopak jako zastání se ženského pohlaví. Autoři reagují na díla, která ženy zneuctují, a snaží se jim dodat

---

⁹³ TAMTÉŽ, s. 118.

potřebnou úctu a vážnost. Oba spisy autoři věnují všem ženám jako vzdaný hold jejich pohlaví. Cílem jejich děl je vyvrátit negativní ohlasy, které se k ženám vztahovaly. Příklady žen dobrých, věrných a poctivých dokazují, že ženy jsou ušlechtilá boží stvoření.

První dva Manželské spisy autoři sepsali k oslavě uzavíraného sňatku. Tímto aktem chtěli dokázat správnost jejich rozhodnutí. Manželský svazek vyzdvihují nad panictvím a ukazují jeho důležitost. Život v manželství považují za dobrý a důležitý pro společnost. Účel sepsání, kterým je dar k uzavřenému manželství, však poukazuje na skutečnost, že oslava manželství nebyla hlavním cílem sepsání díla. Hlavním účelem je potěšení a pochvala obdarovaného.

Ostatních šest pramenů věnujících se manželství má normativní funkci. Jejich smyslem a posláním je navést čtenáře ke správnému životu v manželství. Bratr Lukáš manželský svazek respektuje, ale přesto v něm vidí více špatného než dobrého. Panictví je mu bližší a upřednostňuje ho. Jan Augusta už nazírá na manželství více pozitivně, přesto i on vidí hodně špatných věcí, které můžou manžele potkat. Žalanský svůj spis sepsal hlavně z důvodu poklesu mravních zásad. Manželství však respektuje a snaží se ho podat v co nejlepší možné variantě. Přijímá ho jako součást života, a proto se pokouší ukázat čtenářům jeho nejlepší variantu. Tadeáš a Sušický manželství schvalují a vyzdvihují. Čtenářům se snaží přiblížit jeho nejlepší podobu. Zastavují se u povinností manželů a ukazují jejich význam. Pro tyto dva autory představuje manželský pár vzájemnou pomoc a oporu. Takové pouto je pro ně nejvýznamnější na světě. Kocínův spis je určen pro manžele, ale svou praktickou stránkou se obrací spíše k ženě. Snaží se tedy podat vhodnou a ucelenou podobu manželství, ale stejně jako Martinovský a Klemens má potřebu „napravit“ hlavně ženu.

Na základě těchto spisů lze vypozařovat nazírání autorů na ženu. Čtyři z nich ji vidí veskrze dobře a pozdvihují a oceňují její osobu a vlastnosti. Zbylých osm ji respektuje a dokáže uznat její dobrotu, pokud se bude řídit předkládanými požadavky. Podle účelu sepsání a cíle svých děl autoři prezentovali své vnímání ženy. Jelikož manželský svazek nabyl na významu, díky němu získala svou pozici i žena. Účelem mravokárných spisů je napravit nevhodné chování. Při porovnání kladených požadavků na jednotlivá pohlaví vyvstává představa, které z nich bylo to „horší“. Ač i muži zde naleznou správné normy chování, většina z nich je určena právě ženám. Tedy žena musela být ta, která má být napravitována a vedena.

3. Konstrukce ženskosti

3.1. Žena a manželství ve starověku

Mravokárné spisy využitě pro diplomovou práci udávají vzor raně novověké ženy. Tato kapitola se snaží přiblížit vývoj názorů na ženu prostřednictvím utváření společnosti a skrze její morální a duchovní hodnoty. Snaží se pochopit, z čeho raně novověcí autoři vycházeli a proč si vytvořili převážně negativní obraz ženy.⁹⁴

Od konce matriarchátu byla žena uzavírána do interního světa uvnitř rodiny. Už nepůsobila jako samostatná bytost, ale byla vnímána pouze po boku muže. Tato předurčenost jí byla dána její biologickou funkcí. S nástupem civilizované společnosti ztratila své výsostné postavení a byla čím dál tím více zatlačována do pozadí. Její připoutanost k domovu byla dána její menší silou a její schopností rodit děti. Muž přejal starost o potravu a další činnosti, které dříve mohla vykonávat žena.⁹⁵

Již ve starověkém Řecku a Římě byla žena na muži závislá hospodářsky a ekonomicky. Muž se zmocnil všech důležitých zaměstnání, žena zůstala uvězněna v domě. Její zaměstnání bylo podřadné, nikdo si její práce nevážil, díky tomu pohrdali i ženou samotnou. Účelem manželství zde bylo rození legitimních dětí a tím zabezpečení pokračování rodu. Rodina byla veskrze patriarchální. Muž měl moc nad celou rodinou.⁹⁶ Přesto uvnitř domácnosti měly ženy velký vliv nad dětmi i nad otroky. Tato skutečnost byla často zesměšňována v četných satirách. Od posměchu v divadelních hrách byl jen krůček k skutečnému negativnímu smýšlení o ženách. Významní římsí obyvatelé začali o ženách pronášet negace. Aristoteles třeba zastával názor, že je žena jen omylem přírody, Euripides prohlašoval, že muž je cennější než tisíc žen.⁹⁷

---

⁹⁴ Tato kapitola vychází z mé bakalářské práce. Ilona SLABOVÁ, *Partnerské vztahy v raném novověku ve světle knih svědomí*, České Budějovice 2006.

⁹⁵ J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 27.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 57.

⁹⁷ Kaari UTRIO, *Dcery Eviny*, Havlíčkův Brod 1994, s. 11; Srov. G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*, s. 12; Srov. také J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 30.

K tomu se přidaly i některé náboženské představy, které přikazovaly pro styk s bohy tělesný půst. Takový půst musely držet například kněžky, které sloužily bohyni Vestě.⁹⁸ Na tyto náboženské představy navazovali někteří filozofové, kteří stále více oddělovali duševní projevy od projevů tělesných. Tělesné projevy vydávali za nižší a méněcenné. Tím se degradoval i samotný pohlavní akt jako jev čistě tělesný a žena se v očích muže stala jeho představitelkou. Myšlenku potlačení pohlavního aspektu v lidském životě do důsledků dovedli tzv. novoplatonici. Ti měli snahu o útěk z hmotného světa a o zavedení askeze. Jejich učení oponoval zdánlivý rozpor mezi hříšným tělem a čistou duší. Tělo pro ně bylo jen rouchem, které se má odložit, aby se mohlo sloužit bohům. Všechny smyslné vášně vnímali jako hanebné a smyslnost se tedy musela potlačovat.⁹⁹ Tato forma pohlavní nenávisti měla velký vliv na vytváření pozdějších křesťanských názorů.

Křesťanství špatnou pozici ženy ještě posílilo. Starý ani Nový zákon ženu nezavrhoval. Starý zákon sice doporučoval sexuální abstinenci pro službu Bohu, ale jen před církevní službou, nevztahovala se na život jako takový. Další zákazy a doporučení byly aplikovány spíše na manželský svazek. Ježíšův názor na ženy byl nepředpojatý a ženu chápal jako přirozenou družku muže.¹⁰⁰ Teprve Ježíšovi učedníci začali vyzdvihoval pohlavní půst. Názory Ježíšových učedníků jsou plně antické a navazují na nálady, které tehdy vládly v Římské říši. Jejich názory se plně ztotožnily se sektami gnostiků, manichejců a novoplatoniků, které zastávaly dualistický princip.¹⁰¹ Vždy byla stavěna tělesnost proti duchovnu. První asketický ideál začal vytvářet Tertullian na přelomu druhého a třetího století. Ten zastával zcela protipohlavní názory, které namířil proti všemu, co zavánělo smyslností. Zavrhoval divadlo, hudbu, tanec, eleganci, šperky, zkrátka vše, co mohlo dráždit smyslnost. A jelikož byla pohlavnost nepřítelem člověka, byla žena jako její vtělení d'áblou branou.¹⁰² Jednoduchou návazností na Adama a Evu a prvotní hřích

---

⁹⁸ S. Kostka NEUMANN, *Dějiny ženy I-IV*, Praha 1931, s. 506.

⁹⁹ G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*, s. 12; Srov. L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 86-87.

¹⁰⁰ Georg DENZLER, *Zakázaná slast. Dva tisíce let křesťanské sexuální morálky*, Brno 1999, s. 17.

¹⁰¹ M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 7.

¹⁰² G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 13; Srov. žena muži brání, aby byl sám sebou, naplnil svou duchovnost, našel cestu ke spáse. Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14. – 18. století*, Praha 1999, s. 146.

se žena stala zlem. Jelikož Eva svedla Adama, proto žena a její tělesnost byla zlá. Asketismus dovedl do krajní míry ve stejné době Origenes, který se vykleštil, aby mohl plně sloužit Bohu. Důsledkem nesmírné pohlavní zdrženlivosti byl na druhé straně neustálý a nesmírný zájem o pohlavní věci.¹⁰³ Žena se jako objekt mužské touhy stala hlavním nepřítelem. Velikou autoritou na ženy se zdál sv. Pavel z Tarsu, na základě jeho učení získala žena trvale podřadné postavení a její místo bylo definitivně určeno. Ženu Pavel vnímá s odůvodněním prvotního hříchu v ráji jako méněcennou bytost. Od této chvíle začalo mít panictví navrch nad manželstvím.¹⁰⁴

Podobně jako na ženu se vyvíjel také názor na manželství. Již v první knize Mojžíšově se píše, že Bůh stvořil člověka jako muže a ženu. Také je zde uvedeno, že žena je od muže uznána jako jemu podobná a jako muži rovná družka v životě. Z toho důvodu muž opustí svého otce a svou matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem.¹⁰⁵ Díky interpretaci Bible všichni vnímali ženu nejčastěji v souvislosti s manželstvím. Na manželství bylo nahlíženo jako na přirozenou a běžnou věc. Manželství bylo pro veřejnost také určitým garantem společenského řádu.¹⁰⁶

Křesťanské učení o manželství vycházelo, stejně tak jako názory na ženu, z antického myšlenkového světa, kdy názory samotného Krista v otázkách manželství byly modifikovány a doplňovány jeho následovníky. Učení apoštolů a církevních otců o manželství navazovalo na asketické mystické směry pozdní antiky, požadující důsledné a co možná nejúplnější potlačení smyslných choutek a umrtvení těla.¹⁰⁷ Přísnou kázeň prosadil svatý Pavel z Tarsu, podle něž bylo manželství jen pro ty, kteří nemohli žít v sexuální abstinenci. Život mimo manželství

---

¹⁰³ S. K. NEUMANN, *Dějiny ženy*, s. 599.

¹⁰⁴ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 287-288.

¹⁰⁵ J. KAPRAS, *Manželské právo majetkové*, s. 48; Srov. J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 39-40.

¹⁰⁶ G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 31.

¹⁰⁷ J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 60.

ale viděl jako vyšší životní hodnotu.¹⁰⁸ Svatý Pavel vytvořil z askeze všeobecný ideál, o který se měl každý člověk snažit a zachovávat jej i v manželství.¹⁰⁹

Na přelomu 4. a 5. století v době svatého Augustina se objevil první skutečný boj za morálku. Středem Augustinova pojetí křesťanství byl dědičný hřích, proto ve své pohlavní mravouce hlásal absolutní zdrženlivost. Příběh o prvotním hříchu potvrzoval ženinu morální slabost a ničivý vliv na muže.¹¹⁰ Za ideál Augustinovi sloužila panickost a účel manželství omezil pouze na plození dětí. Každý jiný styk, a to i v manželství, považoval za hříšný.¹¹¹ Sv. Augustin také prezentoval názor, že žena pochází z muže, svou podstatou je mu tedy rovna, je však pouze jeho malou částí, tedy mu je přirozeně podřízena.¹¹² V tomto období byl položen teologický základ pro celibát a skutečnou podřízenost žen. Od této doby byla panickost ideálem a jakýkoliv jiný stav, včetně manželství mu byl podřazen.¹¹³

Funkce a postavení manželství se měnily podle společenských podmínek a náboženství dané země.¹¹⁴ Zdůrazňování nečistoty pohlavnosti a přísné askeze umožnilo církvi zasahovat věřícím do jejich soukromého života. Tělo bylo chápáno jen jako přechodná a pomíjející schránka nesmrtelné duše.¹¹⁵ Lidé byli vnímáni jako

---

¹⁰⁸ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 18.

¹⁰⁹ Christine KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: Jacques Le GOFF (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999, s. 248.

¹¹⁰ K. UTRIO, *Dcery Eviny*, s. 9; Srov. také J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 312; J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 81.

¹¹¹ J. Le GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 221; Srov. J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 160-161.

¹¹² Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Život ženy šláchticej v Uhorsku na prelome 14. a 15. storočia*, in: T. LENGYELOVÁ (ed.), *Žena a právo*, s. 37; Srov. J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 53.

¹¹³ Tento názor přetrvával po celý středověk a začal se zmírňovat až v průběhu reformace, kdy vzrůstal význam rodiny, G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 19.

¹¹⁴ J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 15.

¹¹⁵ J. Le GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie*, s. 416; Srov. Šimon LOMNICKÝ z BUDČE, *Pýcha života aneb pobožná knížka proti všelijaké nádhernosti a pejše, vnitřní i zevnitřní, kteráž se nyní náramně ve všecky stavy vkořenila na nejvejš vzrostla a vystoupila a obojí pohlaví, mužské i ženské sobě podmanila a oponovala*, Praha 1615, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AB V 63 přív., s. 82.

od přírody hříšní, protože byli zplozeni z rozkoše.¹¹⁶ Kněží ovlivňovali také pohlavní styk manželů, předmanželský a mimomanželský sex byl nepřipustný.¹¹⁷ Manželský svazek byl považován za jediný stav, který ospravedlňoval pohlavní život.¹¹⁸ Ale i v manželství byl určen jen ke zplození potomstva a jen v přirozené a slušné pozici, jinak byl považován za škodlivé obcování.¹¹⁹ Církev dokonce určovala dny, kdy byl pohlavní styk zakázaný. Bylo to 40 dní před Velikonocemi, Vánocemi a podzimním půstem, všechny noci na sobotu a neděli, tři noci před přijímáním. Také v období ženské menstruace, těhotenství a šestinedělí byl pohlavní styk nepřipustný. Celkově to byly až dvě třetiny roku.¹²⁰ Vejít do manželství z lásky, tj. z tělesného chtíče, bylo podle církve zločinné porušení svátosti.¹²¹ Proto také manželství založené na citech nebylo běžné a láska hrála marginální roli.

Pokud mělo být manželství považované za řádné, vyžadovalo se, aby snoubenci byli způsobilí jej uzavřít, aby byli prostí překážek a byl platný jejich souhlas.¹²² Mezi překážky zabraňující uzavření manželství patří nízký věk, tedy nezletilost, impotence, existující manželské pouto, různost náboženství, svěcení, řeholní slib, únos, zločin, příbuzenství a švagrovství.¹²³ Příbuzenství i pokrevenské platilo až do čtvrtého stupně, přičemž od třetího stupně bylo možno dosáhnout dispenze od papeže.¹²⁴

Stejně tak církev zasahovala i do manželských sporů žádajících rozvod partnerů. Přístup křesťanů k rozvodům je patrný již v Novém zákoně. Ježíš zde proti rozvodům často vystupuje: „*co Bůh spojil člověk nerozděluj.*“ Tento názor nerozlučitelnosti převzala i církev.¹²⁵ Rozluka byla možná jen ve výjimečných

---

¹¹⁶ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 73.

¹¹⁷ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 44.

¹¹⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 307.

¹¹⁹ J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 59-60; Srov. také J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 168-169.

¹²⁰ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 32; Srov. také G. DUBY, *Rytíř*, s. 25; Ch. KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: J. Le GOFF (ed.), *Středověký člověk*, s. 253.

¹²¹ J. Le GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie*, s. 219.

¹²² J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 80; Srov. L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 73-74.

¹²³ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 65.

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 66.

¹²⁵ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 80.

případech, např. pro neplodnost, cizoložství nebo sňatky z donucení.¹²⁶ Rozvod však byl povolen pouze od stolu a lože – manželé se směli rozejít, ale manželství trvalo formálně nadále a žádný z nich nesměl uzavřít nový sňatek.¹²⁷

3.2. Převaha církve

Požadavek kněžského stvrzování manželských svazků byl zřejmým završováním dlouhodobých snah církve usilujících o důslednější kontrolu nad věřícími. Oficiální církevní kruhy proto prosazovaly představu manželského svazku, jehož podstata i naplnění byly dány přímo od Boha. K tomu církvi sloužilo uznání manželství jako svátosti, k němuž došlo na čtvrtém lateránském koncilu roku 1215 s odůvodněním, že autorem svátosti manželství je sám Kristus. Církev se opírá o výroky svatého Pavla k Efezkým, který zde srovnává manželský svazek se svazkem, který existuje mezi Kristem a církví: „*Kristus je snoubencem a církev snoubenkou.*“¹²⁸ Od této chvíle podléhalo manželství právu kanonickému. Čtvrtý lateránský koncil stanovil také povinné ohlášky, které se uskutečňovaly tři týdny před sňatkem. Důvodem jejich zavedení byla snaha předejít případným námitkám proti sjednanému sňatku. Rovněž určil za právoplatný jen ten sňatek, který byl uzavřen před tváří církve. Tedy v kostele před místním farářem a alespoň dvěma svědky (*in facie ecclesie*).¹²⁹

Církevní představitelé stanovili atributy manželství jako je jednota a nerozlučnost. Jednota znamenala výlučný svazek jednoho muže s jednou ženou, tudíž stvrzení monogamie. Nerozlučnost si žádala, aby manželé zachovali doživotní společenství manželského života, které mohlo být rozvázáno až smrtí jednoho z manželů.¹³⁰ Postupně se tedy manželství dostávalo pod nadvládu církve. Přesto se tato nařízení prosazovala velmi dlouho a církev musela neustále bojovat s tajnými sňatky a laickým uzavíráním manželství.

---

¹²⁶ TAMTÉŽ, s. 79.

¹²⁷ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 19.

¹²⁸ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v jednotě*, s. 18; Srov. také J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 363; L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 57.

¹²⁹ E. ENNENOVÁ, *Ženy*, s. 103; Srov. také J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 181.

¹³⁰ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 80; Srov. také L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 132.

Definitivní převzetí moci církve nad manželstvím se v českých zemích vztahuje ke Tridenteskému koncilu a roku 1563. Dekretem o sňatkové reformě o deseti kapitolách, nazvaného podle prvního slova *Tametsi* (Zatímco) koncil vyhlásil posvátný charakter sňatku, monogamii, pravomoc církve stanovit překážky manželství, nerozlučitelnost manželského svazku, možnost rozluky od stolu a lože, zákaz sňatků kněžích, nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím, liturgický kalendář sňatků a výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách.¹³¹ Tento dekret také zkonkretizoval závazné překážky bránící jeho uzavření. V souladu s usnesením koncilu měl být každý nově vznikající sňatek zapisován do matriky, která pak sloužila jako hmatatelný důkaz platnosti uzavřeného manželství.¹³² Vliv církve na manželství tak postupně zesílil natolik, že správa manželských vztahů prakticky podléhala církevní jurisdikci, která ke zdůraznění své moci stanovila i přísné církevní tresty.¹³³

3.3. Úpravy manželství v Čechách

S prvními manželskými úpravami v Čechách se lze setkat již roku 1039 v Břetislavových dekretech, kdy bylo stanoveno manželství podle církevního práva za nerozlučné, byla vymezena monogamie, určeny tresty za smilstvo a cizoložství a nařízeny církevní obřady.¹³⁴ Břetislav tak prosadil požadavek církve a postavil vznik, formu i ochranu manželství zcela pod autoritu kanonického práva.¹³⁵ Již zde se objevuje podřadné postavení ženy, které je možné spatřit například v postihu cizoložných žen. Rozhodování manželských sporů bylo svěřeno zcela do rukou církevních soudů, tehdy ještě za využívání ordálů.¹³⁶ Ordál neboli boží soud byl důkazní prostředek, kdy o výsledku sporu měla rozhodovat boží vůle.¹³⁷

Další úpravy byly zakotveny v zemských zřízeních a městských právech, kde je zdokumentováno svátostné postavení manželství a určena práva muže

---

¹³¹ J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 72.

¹³² TAMTÉŽ, s. 72.

¹³³ A. ČISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 80.

¹³⁴ Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 12-14.

¹³⁵ TAMTÉŽ, s. 75.

¹³⁶ TAMTÉŽ, s. 76.

¹³⁷ Ordály začal omezovat až Karel IV. Úplně vymizely až během 16. století. TAMTÉŽ, s. 115.

a ženy.¹³⁸ Největší vliv na manželství v Čechách byl stvrzen Pražskou synodou roku 1605, která vycházela ze závěrů Tridentského koncilu. Jednotící myšlenkou byla představa sňatku, který již do budoucna neměl představovat záležitost společenské prestiže či osobních zájmů, ale jednu z hlavních křesťanských svátostí. Je zde vidět zřejmá snaha církve o změnu myšlení lidí, kteří církevní obřad chápali spíše jako druhotnou záležitost. Zatímco původně byl manželský svazek stvrzován navléknutím snubních prstenů a prožitím svatební noci, nově vznikal pouze na základě kněžského požehnání, které bylo udělováno před Bohem.¹³⁹

Zlomem ve vývoji manželského práva byl patent z roku 1783, kdy bylo manželství prohlášeno za smlouvu, a Všeobecným občanským zákoníkem z roku 1811, kdy byla manželství vyjmuta z církevní správy.¹⁴⁰ Nově byla proklamována svoboda uzavírání manželství pro všechny osoby bez rozdílu stavovské příslušnosti, národnosti a vyznání.¹⁴¹

3.4. Středověké a raně novověké manželství

Jak již bylo řečeno, od antiky mělo největší vážnost panictví. Staří Izraelité sice považovali tělesné spojení za přirozené, ale zároveň znečišťující tělo. Spojení s Bohem podle nich vyžadovalo sexuální abstinenci.¹⁴² Sexuální založení člověka bylo chápáno jako zlý následek prvotního hříchu.¹⁴³ Jakýkoliv pohlavní styk mimo manželství byl nepřipustný. Proto intimní partnerské soužití začínalo sňatkem a teprve po něm bylo okolím bráno jako mravně bezúhonné.¹⁴⁴ Přesto byla daleko

---

¹³⁸ Patří sem články, které nesou úpravy od zasnoubení k manželství – úpravy věna, obvěnění, o smlouvách svatebních, o ochraně manželství, o povolení rodičů, o kšaftu mezi manželi, o ochraně manželky před hněvem manžela, o ztrestání nepoctivé ženy, o dětech. J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s.100-114; Srov. také H. JIREČEK – J. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská*, s. 374-379.

¹³⁹ J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 73.

¹⁴⁰ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 18.

¹⁴¹ J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 123.

¹⁴² G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 15.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 20; Srov. také L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 9.

¹⁴⁴ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 73.

více ceněna askeze a odříkání, neboť jen ten člověk, který byl pohlavně čistý, mohl sloužit plně Bohu.

Manželství bylo tedy pro ty, kteří nemohli odolat pokušení těla. V tomto křesťanském pojetí je patrný dualismus oddělení těla a duše.¹⁴⁵ Celým středověkem je prodchnut tento dvojaký názor, že tělo je jen schránka pro duši. Od snoubenců se očekávalo, že svůj vstup do manželství budou chápat jako zahájení nového života v křesťanském duchu.¹⁴⁶ Pohlavnost byla zušlechtěna jen manželstvím a jen z toho důvodu, že plozením dětí se rozrůstala křesťanská společnost.¹⁴⁷ Cíl zdrženlivosti byl vyšší, zdokonalení sama sebe a příklad ostatním. Účel manželství byl nižší, jen pouhá ochrana před hříchem.¹⁴⁸ Skutečnost však taková ani zdaleka nebyla. Tato myšlenka zaznívala povětšinou jen z úst církevních představitelů. „Obyčejní“ lidé viděli v manželství jistotu a jedinou přirozenou cestu. Rodina byla jednou z mála jistot tehdejšího světa.¹⁴⁹ Je zřejmé, že manželé měli uctivější postavení než svobodní, svobodným se tykalo a měli menší vážnost.¹⁵⁰

Manželství raného novověku se mnoho nelišilo od toho středověkého. Podléhalo církevnímu právu a hlavním účelem bylo zplození potomka. Ten pro šlechtu zajišťoval pokračování dynastie a pro městské a venkovské obyvatelstvo kromě jiného pomocníka v domácnosti či v obchodě.¹⁵¹ Raně novověká společnost muži a ženě přisuzovala přísně oddělené sféry vlivu.¹⁵² Hlavou domácnosti byl muž, žena na něm byla odkázána finančně i zázemím. Celé manželství podléhalo normám společnosti.¹⁵³ Mužovo místo bylo v politice, obchodě či na válečném poli a u manželky se neměl příliš zdržovat.¹⁵⁴ Žena naopak měla pečovat o dům a starat se o výchovu dětí. Přestože byli manželé obzvlášť v šlechtickém prostředí od sebe

---

¹⁴⁵ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 7.

¹⁴⁶ J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 74.

¹⁴⁷ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 23.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 56.

¹⁴⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 331.

¹⁵⁰ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 50.

¹⁵¹ J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*, s. 71.

¹⁵² V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 28.

¹⁵³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 330.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 331.

vzdálení, i zde existovala šťastná manželství. Dokladem může být četná korespondence šlechtických manželů.¹⁵⁵

3.5. Postavení muže a ženy ve středověku a raném novověku

Tvůrci teologického systému západního křesťanství vydali na základě tendenčního výkladu Bible o ženách převážně záporná svědectví. Na ně navázali někteří filozofové a teologové svými ještě radikálnějšími názory. Na jejich principu se postupně ve společenském vědomí fixovalo podřízené a podřadné postavení žen.¹⁵⁶ Podřazenost ženy byla odůvodňována tím, že muž byl stvořen před ženou. Navíc Eva byla viděna jako největší viník za vyhnání z ráje a hlavní příčina hříchu. Žena se musela podřít muži, neboť muž byl její hlavou a muž ji spasil.¹⁵⁷ Eva byla prezentována jako žena s pokřiveným charakterem, žena hříšnice, pokušitelka, svědkyně muže, bytost posedlá sexem.¹⁵⁸

Své učinily i výroky následovníků Krista a církevních otců, jako byl například svatý Pavel: „...*pánem muže je Kristus, pánem ženy je muž.*“¹⁵⁹ I on zastával názor, že žena je jen nepodařená bytost mužská.¹⁶⁰ Nelichotivý pohled na ženy vyplýval nejen ze záporného postoje k jejich fyzice, ale i podceňováním jejich ducha a intelektu.¹⁶¹ Církevní učení o nečistotě ženy a její pohlavně svůdnické povaze vedlo nejen k opovrhování láskou, ale i k pravému strachu před ženou.¹⁶²

---

¹⁵⁵ Citový vztah měli například Jáchym z Hradce s manželkou Annou Hradeckou z Rožmberka nebo Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena Lobkovicová, TAMTÉŽ, s. 331.

¹⁵⁶ B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku v zajetí své doby*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 18; Srov. také J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 155.

¹⁵⁷ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 155.

¹⁵⁸ M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 7.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 14; Srov. také J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 362.

¹⁶⁰ J. Le GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie*, s. 413.

¹⁶¹ B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 13; Srov. také H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 23.

¹⁶² J. Le GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie*, s. 418-419; Srov. také Ch. KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: J. Le GOFF (ed.), *Středověký člověk*, s. 246; G. DUBY, *Rytíř, žena a kněz*, s. 24.

Žena byla vnímána jako nádoba hříchu, církev jí přisuzovala větší sexuální aktivitu, kterou měl muž regulovat.¹⁶³

Pod tlakem církve měla žena středověku a raného novověku jen dvě možnosti - zůstat pannou nebo být matkou. Pokud se rozhodla pro panenství, znamenalo to pro ni žít jako snoubenka Kristova v klášteře, pokud se rozhodla provdat, musela svůj život věnovat domácnosti a rodině a ve všem být poslušná muži.¹⁶⁴ Přesto ženy dávaly většinou přednost právě manželství, neboť ženská identita nebyla konstruována na profesionálním věhlasu, ale na ženství a mateřství.¹⁶⁵

V období vrcholného středověku si žena trochu polepšila jednak mariánským kultem, jako protiklad hříšné Evy panenská matka Krista, jednak rytířskou kulturou.¹⁶⁶ Postavení v rodině však bylo nadále jednoznačně patriarchální, byl to muž, kdo byl hlavou domácnosti.¹⁶⁷ Muž poroučel a rozkazoval, byl pro celou rodinu autoritou.¹⁶⁸ Jeho ústupek se rovnal projevu slabosti.¹⁶⁹ Manželka měla být především poslušnou hospodyní, paní nad ženskou částí domácnosti, rodičkou dětí a měla dohled nad hospodářstvím.¹⁷⁰ Realita každodenního života však byla pravděpodobně jiná. Ač byla žena k muži v podřízeném postavení, uvnitř domu byla svou vlastní paní a muž často nechával správu domu v její kompetenci.

Pro veřejnost však našel muž lepší zastání i v právním zřízení. Mohl volně disponovat s věnem, které přinesla žena do manželství, žena neměla přístup k úřadům a neměla politické právo.¹⁷¹ Muž měl právo ženu, která byla náchylná „*ke špatnému*“, bít.¹⁷² Stejně tak mohl ženu zabít kvůli cizoložství. Pokud ji přichytil

---

¹⁶³ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 15.

¹⁶⁴ B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 31; Srov. také J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 151-152; J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 289.

¹⁶⁵ O. HUFTON, *The prospect before her*, s. 175; Srov. také L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 308-309; J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 52.

¹⁶⁶ M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 8.

¹⁶⁷ J. FRANCEK, *Zločin*, s. 38.

¹⁶⁸ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 554.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 553; Srov. také J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 220.

¹⁷⁰ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 555; Srov. také J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 190.

¹⁷¹ G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 156.

¹⁷² B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 25; Srov. také J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 274-276.

při „*horkém oučinku*“, měl možnost zabít ji i jejího milence.¹⁷³ Nevěru ženy totiž společnost vnímala jako hanbu muže. Naopak při mužově nevěře platilo, že věrnost manželky odčínuje mužovu nevěru.¹⁷⁴

Na postavení ženy měli velký vliv i autoři mravokárných děl, kteří se snažili ve svých knihách udávat ženský ideál. Na základě jejich výkladu měla mít žena vlastnosti, kterými oplývaly biblické ženy. Jejich ženy byly poddané, tiché a pracovité, navíc plně oddané manželovi a dětem. Autoři takovýchto děl vytvářeli jedince, který měl ve všech podmínkách splňovat jejich očekávání. Tento předpoklad se však mohl těžko slučovat s realitou, neboť kladené požadavky byly velmi nadnesené a v běžném životě nebylo možné jim dostat. Jelikož však přísní mravokárci nahlíželi na ženu záporně, pravděpodobně neočekávali splnění těchto nároků a snažili se pouze ženu takovému ideálu přiblížit. Snažili se jí vést a usměrňovat, aby se těmto ctnostem alespoň částečně přiblížila.¹⁷⁵

Vliv na postavení ženy mělo také náboženství, ke kterému patřila. Šíření luterství znamenalo pro ženu lepší postavení, neboť Luther dal ženě důstojnost jako vychovatelce dětí a spolupracovnici muže.¹⁷⁶ Celkově se s šířením reformačních myšlenek dostalo větší úcty manželství a díky tomu získala svou hodnotu i žena. Větší možnost prosazení měla u protestantských náboženství než u katolíků.¹⁷⁷ V některých náboženských odnožích měla méně závislé postavení, kdy mohla sama vést domácnost, spravovat majetek či věnovat se náboženským věcem.¹⁷⁸

Větší osobní volnost pocítovala žena jako vdova. Na pannu totiž dohlížel otec, na manželku muž, ale vdova byla z velké míry samostatná. Byla závislá pouze

---

¹⁷³ „*Žena cizoložná, smilná, o bezhrdlí manžela svého auklady činící, čarodějná a kouzelná, ta netoliko třetinu potratí, ale na hrdle má ztrestána býti.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 106; Srov. „*Cizoložstva pokuta jest hrdla ztracení. A to jest porušení lože cizího...smilstva pokuta metlami ven z města vymrskání. A to jest, když panna neb vdova dobrovolně sprzniti se dá.*“ TAMTÉŽ, s. 308.

¹⁷⁴ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 76.

¹⁷⁵ Bližší pohled na ženu podle mravokárných spisů přináší další kapitoly této práce.

¹⁷⁶ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, s. 63.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 70; Srov. také G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*, s. 37.

¹⁷⁸ Například u gnostiků mohla žena prorokovat, křtít, disputovat, ale i posvěcovat večeři Páně. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 127.

na své finanční situaci a přísném veřejném mínění.¹⁷⁹ Po smrti manžela přestala být žena vězněm a nevracela se v podřízenost svých mužských příbuzných své první rodiny. Stala se vlastní paní, mohla volně disponovat nejen svým věnem, nýbrž i veškerým svým majetkem. Mohla vstupovat ve spolky, uzavírat jakékoli smlouvy, pokud chtěla, mohla se provdat za koho chtěla a nepotřebovala souhlas příbuzných.¹⁸⁰ Ačkoli měla vdova větší osobní volnost, byla posuzována přísným veřejným míněním, které neustále dohlíželo na její mravy a chování.

Na emancipaci ženy v Českých zemích mělo vliv cizí prostředí a reformace.¹⁸¹ V 17. a 18. století je již patrná veřejná angažovanost žen.¹⁸² Protiženské postoje, které jsou zakotvené v křesťanské společnosti od středověku, se během novověku zmírňovaly až do 19. a 20. století, kdy zvítězila ženská emancipace a žena se stala rovnocennou partnerkou muže.¹⁸³

---

¹⁷⁹ P. KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 114.

¹⁸⁰ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení*, s. 39.

¹⁸¹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 562.

¹⁸² B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 23.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 13.

4. Žena hříšnice či světice?

4. 1. Eva a Marie

Chování jednotlivce určovala společnost a společenský řád. Vhodný a nevhodný model jednání konkretizovalo také náboženství. Všeobecně převládanou představou byla touha po ideálním člověku, touha po sebezdokonalování. Udávané normy byly určeny hlavně ženám, které většina vnímala jako nedokonalé.¹⁸⁴ Kde však má tento názor svůj původ?

Jak již bylo řečeno v předcházející části této práce, mínění o ženě se vytvářelo díky patriarchálnímu uspořádání společnosti a díky vytlačování ženy z veřejného prostranství do soukromí. Ke vzniku konstruktů ženy jako „hříšnice“ pomohla kromě náboženství i filozofie. V křesťanské společnosti byly už názory na ženy značně vyhraněné a její vnímání jako „té špatné“ jen potvrzovala Bible. Vždyť již první žena ukázala své nedobré vlastnosti a tím uvedla lidstvo do hříchu: *„Eva, první žena z vnuknutí a z návodu d'ábla, také nechtěla na své slávě a poctivosti, v kteréž počátečně od Boha postavená byla přestati, totiž aby slávou muže svého, ale chtěla i Bohu rovná býti. Co jí z toho přišlo, pouhá a věčná bída, hanba, psota, potupa, ohavnost, hrůza pekelní, tuhý a těžký svízel, i bolesti přetrpké, kteréž se vším pokolením ženským, jenž po ní se zrodilo, Bůh pro pejchu na ní uvrhl a uvalil.“*¹⁸⁵ Přestoupení Evy bylo dostatečným důvodem, aby muži ženu zavrhovali a pohlíželi na ni převážně jen v této souvislosti. Navíc ženy měly velmi malý prostor ke svému uplatnění, tudíž i k prokázání svých dobrých vlastností. Křesťanští teologové byli už plně přesvědčeni o jejich špatnosti a na základě četných příkladů z Bible ženy stále více negativně prezentovali široké veřejnosti.

Tento zaujatý pohled dokázal zmírnit kult panny Marie, který se začal šířit ve středověku. Jako protiklad hříšné Evy zde vyvstala panna Marie, matka Krista. Tu autoři ve svých dílech vyzdvihovali a dívkám doporučovali jako vzor: *„život panny Marie budiž nám jako živý obraz a kniha vypsaná, pravého panenství, nebo v ní se stkví jako v zrcadle čistota pravá, a opravdový způsob i podstata vši ctnosti,*

---

¹⁸⁴ M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 7.

¹⁸⁵ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 226-227; Srov. podobnou funkci má například i řecká Pandora, J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 146.

na kteréžto Vy panny příkladný život sobě bráti máte, neboť ona Vám životem svým pravé mistrovství vši šlechetnosti a svátosti, v čem se máte lepšíti, čeho varovati, anebo čeho se přidržeti, pěkně ukazuje.“¹⁸⁶ Na příkladu panny Marie autoři dokazovali, že i žena může být dobrým a ctným člověkem. Ale i přesto, že panna Marie oslabila kritický pohled na ženy, špatné vlastnosti, které muži ženám přisoudili, jim zůstaly a žena svůj punc hříšnice neztratila. Muži díky četným příkladům z Bible a z děl pohanských autorů považovali sami sebe za oprávněné vést ženy. Jako důkazní prostředek jim sloužila opět Bible a pasáž o zrození Adama: „Adam prve jest stvořen, potom Eva, Adam z prachu země, Eva z žebra Adamova. Protož muž nazývá se sláva boží, žena pak sláva mužova, neb není prý muž z ženy, ale žena z muže, aniž jest muž stvořen pro ženu, ale žena pro muže.“¹⁸⁷ Tento a mnohé jiné argumenty danou skutečnost potvrzovaly.

Základním předpokladem, podle kterého muži ženu posuzovali, bylo její křesťanské chování. Náboženství hrálo v raném novověku důležitou roli. Pokud byla žena pravá a věrná křesťanka, mohly se jí prominout i některé její negativní vlastnosti. Zbožnost byla určující pro celou společnost. Skrze ní a poslouchání božích rozkazů se ukazovalo, zda byl člověk dobrý nebo špatný.¹⁸⁸ Tuto konstrukci

---

¹⁸⁶ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 43.

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 30; Srov. tento názor zastávala většina středověkých autorů. Bible jim sloužila jako důkaz pro hříšnost ženy, G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 155.

¹⁸⁸ „Na čem pravá chvála ženy aneb manželky záleží, totiž na pravé pobožnosti aneb na bázni boží...nebo při hospodářství snažnost a rozšafnost, bedlivost a statečnost, dobývání a rozhojnění živnosti a statku, ano také jiné ctnosti života šlechetného a chvalitebného, necht' jsou jakkoli veliké a slavné, není-li při nich bázně boží, nejsou než pokrytství, líčidlo a marnost, a protož necht' jest jakkoli, buďto že jest žena pilná, rozumná, vzácná, krásná, dobrotivá aneb není, pravá pochvala její na tom záleží, aby se pána Boha bála, jiné věci jakkoli šlechetné, jakkoli vzácné, jakkoli platné a požitčné, za nic se počítají a před pánem Bohem mnohém méně než-li nic váží.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 113; Srov. „Celej člověk má se na to oddati a k tomu s pilností snažiti, tak živ býti, aby pána Boha svého nerozhněval a lidi zlým příkladem neurazil a nepohoršil.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 250; Srov. „Pokudž jsi živ, měj vždy Boha před očima a v srdci svém a vystříhá i se, aby k žádnému hříchu nepovoloval, a proti přikázání božimu nečinil.“ TAMTÉŽ, s. 84; Srov. „...společně myslí, srdcem i vším životem svým k němu sklonění býti, toho skutečně vyhledávati, aby jeho i vůli svatou jeho

splňovala žena dokonale, neboť díky náboženství nacházela své další vlastní uplatnění mimo manželství. Zbožnost v sobě zahrnovala všechny podstatné dobré vlastnosti - poslouchání Boha, jeho uctívání, modlení se a dodržování křesťanského desatera.

K prokazované zbožnosti se pojila i dobrotivost. To znamenalo chovat se k druhým dobře a pomáhat jim.¹⁸⁹ Snažit se o to, aby každému mohl poskytnout pomoc či radu a být mu oporou. Projevená dobrotivost mohla člověka odvrátit od zlých myšlenek a nečistých činů.¹⁹⁰ Křesťanka musela být také štedrá. Měla všem

---

právě znali, v něho věřili, jeho nejvíce nade vše milovali, ctili, jeho se báli, poslouchali, v něho doufali, sebe i dům svůj podle vůle jeho spravovali, pokorní, trpěliví, stálí, v snášení rozličných metliček a křížů manželských byli, své nedostatky a hříchy všeliké, záležející v opouštění dobrého a dopouštění se zlého myslí, řečí, ovšem skutkem, rychle napravovali, a sumou pánu Bohu svému především líbiti se všelikterak hleděli, nelibých pak jemu a od něho zapovězených věcí se snažně varovali.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 185; Srov. „*A tu Bůh začasté v zákoně svém od nás vyhledává, začasté to opakuje: svatí bud'te, neboť já svatý jsem pán Bůh váš.“* H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 30.

¹⁸⁹ Srov. „...s poctivými, dobrými lidmi přátelsky se chová, žádnému vědomě škody nečiní, každému sloužití jest nachýlen, spolu utrpení má s jinými obecnými lidmi, mírnost a spoluutrpení se všemi majíc, střídmy a snesitelný jest, něco od své spravedlnosti upouštějíc, s lidmi přátelsky a náležitě nakládá, dobrotivou přátelskou odpověď od sebe dávajíc, všech lidí řečí rád slyší a náchylnou vůli rád ukazuje, přívětivou lásku v slovích majíc.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 160; Srov. také „...aby ve vši uctivosti a mravnosti, bez všetečnosti zbytečného tlampání a neváživosti, tichého a přívětivého ducha byly, jsouce ušlechtilé a všelikterak milostné, k obojím, neznámým i známým, a to v slovích, obyčejích i v skutcích, nebo pišťalka i harfa dobře zní, ale přátelská řeč lépeji nežli to obé. I sluší to také velmi dobře, když mladá děvečka v poctivých, křesťanských a potřebných věcech povolná a služebná se nachází, zvláště pak starým a nestatečným lidem, toť jest znamení obzvláštní přívětivosti.“ TAMTÉŽ, s. 162-163.

¹⁹⁰ „...dobrotivost, dobromyslnost a štedrost, když člověk lidem, z toho co jeho vlastního jest, uděluje a posluhuje, z lásky upřímné, a z povinnosti křesťanské, a to tehdyž, kdy a kde náležité jest s dobrou myslí dobrotivě, štedře a ochotně. Nebo(t) ochotného dárce pán Bůh miluje. Kdo štedře a rád s ochotnou myslí dává, ač málo a zřídka, pánu Bohu to vzácnější jest.“ TAMTÉŽ, s. 216; Srov. také „...takž člověk vzácný a milý pánu Bohu i lidem s touto ctností jest, když rád chudému bližnímu svému uděluje, lásku, přívětivost a milosrdenství nad ním ukazuje a to nejmilosrdnější skutek křesťanský a pánu Bohu vzácný

rozdávat to, co mohla, a tím jim pomáhat.¹⁹¹ Pokud měla něčeho nazbyt, měla se podělit s chudými a nemajetnými. Důkazem její štědrosti bylo poskytování almužen a starání se o chudé a nemocné.

Pravé křesťance také nesmělo chybět milosrdenství. Tuto vlastnost autoři připisovali ženě jako jí vlastní. Vyzdvihovali, že je jí obdařena ze zvláštní boží přízně. Ženy byly vnímány jako citlivější, a tedy i osoby vhodnější k péči o druhé. Stvrzením byly četné biblické příběhy. Dívka se musela starat o druhé a pomáhat jim.¹⁹² Na základě těchto křesťanských ctností byla žena prvotně posuzována.

---

jest, kdo jest k vůli boží živ, a sebe neposkrvněného od tohoto světa zachovávajíc, pánu Bohu ve dne v noci sloužiti, celým srdcem se oddává.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 219; „*Skrze upřímnost a přívětivost bývají výstupky a přečinění spokojeny, taky i tu zašlou krev závisti, láni i zlořečení, spokojiti, zkrotiti a v nic obrátiti, potlačiti a utichnouti může.*“ TAMTÉŽ, s. 234; Srov. zbožnost byla důležitá pro obě pohlaví, v tomto případě byli muž i žena posuzováni stejně, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 46.

¹⁹¹ „*Štědrost obměkčuje v člověku tvrdé boule lakomství, že k chudým lidem tak tvrdý, jakž prve byl, a k sobě sám všecko přitahoval nebude. Také vytahuje šípy hněvivosti srdce a zlořečenství boží odnímá, dobrotivostí a dobrodinstvím, tím může pak ten zápal ohně, nesvornosti, různice a kyselosti svých nepřátel uhasiti. Jakož svatý Pavel k Římanům praví: lační-li nepřítel tvůj, nakrm jej, žízni-li, napoj jej, učině to, uhlí řezavé shrneš nad hlavu jeho. Ano i zápal hněvu božího skrze almužny zhasen a odňat bývá.*“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 227; Srov. žena v Jednotě bratrské měla povinnost postarat se o chudé a nemocné, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 170.

¹⁹² „*...ale jest při tom dobrotivá, milosrdná, otvírajíc ochotně ruce své k chudým a náležitou pomoc činíc nuzným a potřebným lidem...rozšafná žena ráda pobožným lidem spomáhá, a ne všechny práce s svou toliko čeládkou vykonává, ale i jiných, zvláště potřebných, aby živnost měli v domě požívá, jimž také vedle náležitosti mzdu platí a ji v ničemž neujímá, anobř někdy je i zakládá a v upomínání dluhů tvrdě s nimi a přísně nenakládá, ale časem jim dluhy odpouští...jest zajisté slušné a náležité, aby ti, kterýmž Bůh statek rozmnožuje, zase z něho těm udělovali, kteréž on nám k opatrování slovem svým bedlivě poroučí, anobř pro spomožení chudým a dokazování vděčnosti ku pánu Bohu i sobě v potřebných a náležitých útratách uskrovniti a něco od nich odtrhnouti jsme povinni.*“ J. KOCIN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 78-80; Srov. veřejná funkce žen v Jednotě bratrské zahrnovala její péči o sirotky, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 47; Srov. „*Kdež člověk o druhého starost má, zvláště jsoucí dobrý a bohabojný, majíc s ním v neštěstí srdečné spolu utrpení, na cestu a prostředkování myslí, kterak by mu pomoci mohl.*“

Pokud byla náležitou křesťankou a poslouchala boží příkazy, nevypínala se proti božimu řádu, mohla být i dobrou ženou.

4. 2. Osobnost ženy a její fyzické předpoklady

Autoři ženám určili spoustu povahových rysů, které více či méně odpovídaly skutečnosti. Tyto názory se vyvíjely na základě církevních textů, děl antických autorů a také podle četných příkladů z každodenního života. Ve shodě s takto získanými poznatky byla konstruována feminita a byly vytvářeny požadavky kladené na ženu.

Mezi určené atributy ženy lze počítat její nižší rozumové schopnosti. Muži ženu chápali jako nerozumnou, a proto méněcennou. Důkazním prostředkem byla Bible a svedení Evy hadem.¹⁹³ Díky tomuto příkladu muži ženu vždy považovali za rozumem méně obdařenou bytost.¹⁹⁴ Mravokárci vybízeli ve svých knihách muže, aby s ženami jednali mírně, neboť od „*mdlejší nádoby*“ nemohli očekávat žádné

L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 165; Srov. „...*takž také, když se mdlému, padlému, zarmoucenému byl-li by v auzkostech a zármutcích člověk postaven milosrdenství se ukáže, budou zase takoví potěšeni a napraveni, zvláště bude-li jim milosrdenství od velikomocných lidí prokázáno.*“ TAMTÉŽ, s. 168-169.

¹⁹³ „*Obzvláště pak má s lítostí považovati sobě nedostatku ženy v tom, že d'ábel znav ji mdlejší býti než muže o ni se předně pokusil, a tak ji k té pokutě přivedl. A poněvadž první žena Eva ještě před pádem mdlejší byla nežli Adam, což se tedy muži divného zdáti, aneb proč on to těžce nésti má, jestliže i nyní také v pokazeném přirození tomto žena mdlejší a nedostatečnější jest nežli on.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 278; Srov. „*Ví d'ábel, že pohlaví ženské jest mdlejší a k oklamání snadší...*“ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 23; Srov. stejný názor potvrzuje i S. KARANT-NUNN, *The reformation of ritual*, s. 5.

¹⁹⁴ „...*která se zdá nejmoudřejší nad jiné, jest bláznivější.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 214; Srov. „*Ani také může, která tak dokonalá v povinnosti své nalezena býti, aby vždycky nějakých nedostatkův neměla, jakož pak jest aud mdlý, a kterýž sám sebou těžce vládnouti umí.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 213; Srov. tento názor prezentovali četní teologičtí myslitelé, například Tomáš Akvinský zastával názor, že žena nebyla stvořena tak dokonalá jako muž, ani její duše není jako jeho, a tak musí poslouchat, protože muž je přirozeně více nadán soudností a rozumem. J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 150.

velké činy.¹⁹⁵ Stejně tak se autoři obraceli i na ženy a radili jim, aby muže jako chytřejšího poslouchaly a nestavěly se proti němu.¹⁹⁶ Přes skutečnost, že byly ženy považovány za pošetilé a nerozumné, autoři uznávali jejich důležitost v určitých, převážně hospodářských záležitostech.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ „Dále to také mají muži věděti, poněvadž ženy též dědičky věčného života a dcery boží jsou, že svých manželek potupovati, jich zapovrhati a za podnož míti nemají, tak jako by někde z paty vyňaty a nebo z něčeho jiného nežli jich těla stvořeny byly. Ale mají s nimi, jakž svatý Petr vyučuje, rozšafně obcovati a jako s nádobou mdlejší přívětivě a laskavě nakládati.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 40; Srov. „...aby je sobě vydávali za vzácné bez domnění zlého a bez mluvení zlořečeného, mrzkého a nekřesťanského, nectného, připodobňující k hovadům, k nectným ženám, k čertům, ale podle umění s nimi poctivě obcovají i cti udělujíce, jakož svatý Petr dí: muži obývejte podle umění, totiž s ženami, jako nemocnějšímu osudičku ženskému cti udělujíce. Jako spoludědičkám milosti i života, aby neměly překážky modlitby vaše...a střídmost mají míti v učení, v napomínání, v výstrahách i v trestání a v hotovost snášení i v trpělivosti.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 120-122; Srov. „...an k tomu i sv. Petr napomíná: muži obývejte s ženami vašimi rozumně a dávejte jim jakožto nádobám mdleším i jejich náležitou čest. To jest, zacházejte s manželkami vašimi rozumně, mírně a náležitě a neobořujte se na ně s mocí a s hurtem, ale užívejte v tom dobrého rozumu. A jsou-li ony v čem nemoudré a nerozšafné, buďte vy moudřejší a je jakožto nádoby mdlejší v něčem sneste, poněvadž poklísek více mají než vy snad míti můžete.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 279-281; Srov. žena je vnímána jako tělo, muž jako duše. Ženě její tělo tvoří trvalou překážku k uplatnění rozumu. J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 150.

¹⁹⁶ „...tak činí i jiní oudové všickni, tak že žádný z nich z poslušnosti hlavy své se nevynímá. Tak tedy i ty křesťanská manželko, hledíc každodenně na své němé a nerozumné audy, učiti se máš od nich takové poslušnosti. Nebo jakož oni přirozeně jaksi to znají, že nejsou hlavou, a podle toho také nevydávají se v ty věci, kteréž hlavě náležejí, mnohem pak méně nad ní vládnou, tak i ty, ačkoli nad dítkami svými, nad čeledí a jiným hospodářstvím svou také vlastní hlavu nosíš, však pokudž se přednosti a vladařství muže tvého dotýče, proti němu ty žádné hlavy nemáš, ale on jest hlava tvá a ty před Bohem jsi bez něho jako tělo bez hlavy.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 328; Srov. „...tak mdlá jest nádoba, že sotva bez ochrany muže živa býti může.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 392; Srov. žena musí poslouchat kvůli svému stvoření a hierarchickému principu, G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 37.

¹⁹⁷ „...že ona tobě v tvé tělesné živnosti napomáhati má, nebo žena ačkoli není snad ta smyslu hbitého aniž s to býti může, aby obzvláštní nějakou prací aneb řemeslem chleba a peněz tobě

Většina autorů však inteligenci žen zcela nezavrhovala. Jejich rozumové schopnosti někteří autoři uznávali, ale zároveň poukazovali na to, že jsou na nižší úrovni než u muže.¹⁹⁸ Stejně tak zdůrazňovali, že svou inteligenci mohou ženy

---

dobývala, však povážiti sobě máš toho, jak mnohou a rozličnou pomocí ona tobě v domě tvém jest pohodlná, vykonávajíc povinnost svou vařením, praním, dobytka chováním a jinými mnohými tomu podobnými pracemi.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 203; „*A co pak má-li také manžel, kdy manželky své v čem poslechnouti? Ovšem, že má, když koli by řeč a rada její bližší vůle boží i podobnější k dobrému a užitečnému byla.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 87; „*Žena nemá spravovati rathauzu, seděti na právé a soudu, v správě své držeti krajiny a lidi, válčiti a k těm podobných mužských povinností vykonávati. Ale k tomu jest od pána Boha stvořena a povolána, aby děti nosila, rodila, kojila a vychovávala, v živných věcech a ve všech potřebách pomocnicí muže svého byla, dům opatrovala, kuchyně hleděla a jiné domácí věci v své péči a rozšafnosti měla.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 232; „*...nebo jakžkoli se ona tobě v pracech svých snad vrovhati nemůže, však vždy což ona vykonává, ty bez toho býti nemůžeš a nevím neraději li by stokrát násob těžší a hlomozitější starost a práci podnikl, než aby s těmi neřády a nečistotami zacházel s nimiž se ona obíratí musí, v chlévě, ve dvoře, v kuchyni, mezi lejny, smetími, pomejemi a jinde leckdes, kdež potřebí, ať o dětských plínkách smradu a neřádech mlčím, od nichž by ty spíše třikráte utekl, nežli jednou na ně pohleděl, neřku abys je vyčišťoval a vypíral.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 205; Srov. na venkově společnost ženu vnímala jako rovnocennou partnerku muže při práci, B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 13.

¹⁹⁸ „*...že pak některé ženského pohlaví osoby někdy zvláštní boží dary mají, jimiž to mnohé z mužského pohlaví osoby převyšují, jako silou, udatností, smělostí, rozumností a správou věcí domovních i jiných, to ne jim, ale pánu Bohu přičítáno a za zvláštní dar boží při nich poznáváno býti má.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 83; „*Nemají se za to styděti muži, někdy rad svých žen uposlechnouti, zvláště v věcech hospodářských, neboť se to začasťe trefuje, že lepší rada na mysl přichází ženě než muži.*“ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 54; „*Dělat to žena může, když má lepší pro to nadání a rozumu, ale tak, aby žena v svém místě, v svém řádu zůstávala a věděla, že nad muže svého se vznášeti nemá, ale jemu ve všem čest dávatí.*“ J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 182; „*Protož máš-li přirozenou hlavu svou, obdařenou dobrým vtipem, rozšafností a moudrostí, užívej těch darů k spravování dítek a čeledi své, jakž můžeš nejlépe. Ale proti muži svému varuj se jich užívati. Neb tobě k tomu dány nejsou. Rovně jako své sukně, oděvačky, střevíce, nejsou k tomu, aby je na hlavu kladla, ale aby jimi nohy a tělo své a jiné audy pod hlavou přikrývala. Nebo jedna každá věc v svém řádu zůstávati má. A protož rovněž jako střevíce aneb pantofle by pak byly aksamitové*

využívat pouze tak, aby svého muže neurážely a nestavěly se proti němu.¹⁹⁹ To vypovídá o skutečnosti, že žena mohla díky své inteligenci uvnitř domu samostatně rozhodovat. Avšak pouze v „ženských“ povinnostech a pokud nezasahovala do práv muže.

---

*ba i zlatem a perlami krumplované, však nicméně na hlavu stavěny nebývají, ale na nohách se nosí, pak také by ty pak rozumem a moudrostí muži svému i vrovhati se mohla, ano i v to ho převyšovala, však darův těch proti němu a k zlehčení jeho užívati nemá.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 329-330.*

Srov. „*Také i toho se o nich vůbec nemůže spravedlivě říci, že jsou tak nesmyslná zvířata, aby mezi nerozumné živočichy počteny býti měly, a že v potřebných a užitečných věcech méně smyslu a povědomosti mají než-li plzeňský halama, to jest než-li největší blázen... neb jest Bůh tak dobře ušlechtilou a rozumnou duši ženy jako i muže obdařiti ráčil a jim tak mnoho moudrosti, rozumu a opatrnosti k vykonávání toho, což jim náležitého jest jako i mužům což k jich povolání přísluší, propůjčil.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 231-232.*

¹⁹⁹ „*Pro tu příčinu, že nejsou kazatelé, velikých kněh nepíší a nevydávají, v kolejích nečtou, na soudné stoličce a na Rathauze nesedají, proto řku nejsou nesmyslná hovada, neb nejsou k tomu od Boha povolány. Ano větší díl lidu obecného jako měšťané mnozí, sedláci, řemeslníci, nádeníci, pacholky a k těm podobní, také práci takových nevedou jako doktoři, knížata, konšelé a ti, kteříž v jiných velikých úřadech postaveni jsou a vrchnost drží, proto liž by nesmyslná hovada nazváni a k nejtupějším neb nejurvalejším bláznům připodobnění býti měli. Jeden každý to, k němuž ho Bůh povolati ráčil, povolání zastávati má.“ TAMTÉŽ, s. 233;* „*To jest jak manžel své milé manželce důvěrně poroučí všecek svůj dům k správě, spolehna upřímně na její rozšafnost a bedlivost, tak také ona své povolání vykonává, aby v hospodářství žádného nedostatku nebylo, anobř toho dovozuje, že tak mnoho bývá potřeb v domě jako vojáci kořistí po vítězství nabývají.“ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 45; „...poněvadž žena tak dobře jest člověk rozumem obdařený jako muž, který z těch dvou má druhému předčiti, aneb kdo z nich dvou jest vznešenější a přednější, protož pokládá se tuto příčina přednosti a vyvýšenosti mezi oběma člověky ta, že muž jak oznámeno není z ženy, ale žena z muže. Té příčiny ty ženo, podle soudu svatého Pavla, místo dáti musíš, a tak ovšem budeš povinna muži svému přednost pustiti, muže svého za vyššího a hodnějšího míti a skrze to také jemu poddána a poslušná ho býti, ve vše(m) snesitelném.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 77; Srov. reformace uznala ženskou inteligenci a doporučovala mužům, že mohou ženu v hospodářských záležitostech poslechnout, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 85.*

Velice netypickou poctu přiznal ženě Johann Freder. Ve svém díle poukazoval na skutečnost, že žena může mít větší inteligenci než muž.²⁰⁰ Ale i on zastával názor, že její inteligence je netypický boží dar a nazýval tuto skutečnost mužskou předností. Tato sporná otázka nenalezla svého řešení. Muži se neustále dohadovali, zda ženy inteligenci mají či ne. Jednoznačná odpověď nevyzněla ani v prospěch ani v neprospěch žen.

S debatou o inteligenci žen se pojí i podceňování celé ženské osobnosti. Její přirozenost mravokárci chápali jako slabší a mdlejší.²⁰¹ Tuto slabost vnímali autoři

---

²⁰⁰ „...ale jest ještě hojně rozšafných a opatrných žen, kteréž netoliko o svých věcech ženských moudře mluví umějí, ale častokrát o velikých a znamenitých věcech tak zdravě souditi, tak opatrně smyslně mluví mohou, ježto ani mnohý muž toho nedovedl.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 214; Srov. „...anobř nalézají se ženy, kteréž štědrostí, smělostí a udatností svou muže převyšují, a kteréž jazyk svůj na uzdě lépe držeti umějí, moudřeji a opatrněji mluví, méně se popuditi nad mnohé muže...“ TAMTÉŽ, s. 319; „...avšak proto z božího požehnání mnohé ženy i takové věci chvalitebně spravovaly, anobř rozumem, moudrostí a prozřetelností mnohé muže převyšovaly, aby se věděti mohlo, že rozum mají, a že jich není možné a slušné nerozumným tvorům, nesmyslným hovadům a největším bláznům přirovnávati. Mají zajisté pobožné křesťanské ženy tak dobře ducha svatého v sobě přebývajícího jako muži, ano i pravou známost pána Krista, a tak dobře tajemstvím v věcech víry vyrozumívati musejí jako i muži.“ TAMTÉŽ, s. 259.

²⁰¹ „Filozofové, to jest zpytatelé, přirození píší, že muž více má horkosti od přirození než-li žena, a že ony odtud obecně mdlejší jsou, než-li muži a píší též, že odtud méně smělosti a udatnosti při nich, ale choulostivosti, bázně a studu více se spatřuje, než-li při mužích. Item, že obecně jsou nepříznivější a závistivější. Item, že jsou více pádu a pokleskům poddány. Item, že se k velikým a znamenitým věcem nehodí, ale s špatnými a lehkými věcmi, aby se obíraly, a že takové věci některé, jež to za nic nestojí a muži sobě jich nic neváží, ony za vysoké a důstojné pokládají. Item, že jsou k podhlídání, podezření a domnění náklonnější, a že jsou k vzpouzení se a k závisti snadnější. Item, že jsou k pýše a nádhernosti velmi chtivé a toho, že na sobě rozličným fíflováním a ozdobováním sebe prokazují. Item, že více žvátí a štěbetati umějí.“ TAMTÉŽ, s. 317-318; Srov. „...věci při nich hodné jsou šetrnosti, nebo jsou mdlejší nádoby, outlejší moci a síly, bidnější v kříži zvláštním od Boha na ženské pohlaví vloženém. A některé věci jsou na nich slušné, zvláště na čas k snešení a strpění, jako jejich hbitost, kvapnost v soudu, v hněvu, v hojnosti řeči, též příhody, nedostatky, viny, a k tomu podobné.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 265; „Ukázal tím pán Bůh mužské pohlaví býti způsobilější a v dařích božích k správě všech věcí hojnější, než-li ženské jako v síle, moci,

jako správné boží určení, neboť muž má nad ženou vládnout a panovat a žena mu musí být poddaná. Proto je muž silnější a ke všemu schopnější. Z rozkazu Boha musí všichni zůstat ve svém řádu. Pokud by byl tento řád překročen, svět by postrádal jakýkoli pořádek.²⁰² Tuto myšlenku lze chápat i jako určitý strach mužů z ženské inteligence. Kdyby totiž byla uznána ženská inteligence, ženy by nestály v mužské poddanosti a mohly převzít jejich práce a povinnosti. Tvrzení o ženské méněcennosti je pro autory mravokárných děl nezpochybnitelné a nediskutovatelné, proto se ve svých kázáních obraceli v tomto případě výhradně na muže a doporučovali jim slabost žen snášet.²⁰³ Žena však svou moc a sílu měla také. Tuto

---

udatnosti, prozřetelnosti, moudrosti. Čehož ženské pohlaví, že tak mnoho nemá, poznává se to při nich patrně z jejich mdlé práce, z rychlého strachu, kvapného soudu a snadného častokráte poblouznění i z jiných činů jejich. Což poněvadž na větším díle při všech pravé jest, tou příčinou o všech obecně toto se mluví.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 83; muži ženu definovali jako zrozenou ze zakřiveného žebra, Evu s pokřiveným charakterem, ženu hříšnici, pokušitelku, svůdkyni muže a bytost posedlou sexem, B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 31.

²⁰² *„Že pak žena jest od přirození mdlejší muže, jest to tak potřebné, jako kdy co potřebného býti může. Nebo kdyby mdlejší nebyla, ale muži v síle, myslí i těla se vrovhati mohla, jistě že by se v oddanosti a poslušenství muže státi zpěchovala, ale na svou sílu a statečnost spoléhajíc, ji užívati nad mužem panovati, regiment a správu nade vším jako i muž vésti by chtěla, muži spravovati se zbraňovala, a tak nechtěl-li by muž ustoupiti, ustavičný by svár, bití a vojna mezi nimi byla. Nad to kdyby ženy tak zmužilé a udatné myslí byly jako muži, ne vždycky by se jim chtělo doma posedati a hospodárství v domě opatrovati, ale aby svou udatnost také prokázaly, a tak dobře jako i muži aby vidíny byly.“* J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 319-321; Srov. G. DUBY potvrzuje vnímání hierarchického stvoření světa, kdy jedni vládnou a druzí se podřizují, G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 38.

²⁰³ *„Ale poněvadž muži i udatností, myslí i silou těla obecně ženy převyšují, povinni jsou mdloby nemocných snášeti.“* J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 380; Srov. *„A poněvadž pak ženské pohlaví mívá své obzvláštní jakési vášně a náklonnosti, ano také vedle propovědění sv. Petra, každá žena mdlejší nádoba jest, toho od nich jako statečnějších a silnějších vyhledává i za věc slušnou býti uznává, aby je trpělivě snášeli a s nimi pokudž náleží zlé i dobré zavděk přijímali a je jako vlastní své tělo v poctivosti a v hodnosti náležitě chovali.“* J. KOCIN z KOCINÉTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 119; *„...ji sobě neošklivil, ale k sobě přivinul, očistil, draze vážil. Muži nemají se sami sobě libiti, ale jsouce silnější, mdlobu ženskou snášeti. Theophilactus napsal: aniž mi to mluv, tento a jiný má nedostatek žena má,*

moc mohla uplatňovat ve vlastním hospodářství.²⁰⁴ Mravokárci jí také uznávali moc nad dětmi,²⁰⁵ důležitost v péči o manžela a v dohledu nad čeládkou. Celkově začali muži přiznávat její neocenitelnou pomoc v péči o domácnost, kde byla nenahraditelná.²⁰⁶ Kromě moci, kterou získala žena uvnitř domu, měla také určitou sílu v náboženství. Byla jí přirknuta větší stálost a věrnost ve víře. Mohla tedy díky

---

poněvadž i ty na těle svém vady máš, to jest chromou ruku, nohu kulhavou, oko šilhavé, avšak ho sobě nevylopíš, nýbrž šetříš a chráníš.“ H. ŽALANSKÝ, Knížka o ctnosti, s. 383; „...tak i manžel manželky své má býti hlava, mysl, moudrost, mírný ředitel, dobrotivý správce, cesty vůdce, věrný ochránce, tovaryš rozšafný, tichý, pracovitý, trpělivý, nehněvivý, ne nevhodný, ale napomínatel, ve všech dobrých věcech přívětivý.“ TAMTÉŽ, s. 389.

²⁰⁴ *„V nepřítomnosti muže doma žena má vlásti, v přítomnosti jeho vladařství složiti, ústa přivíratí, uši k poslouchání muže otvíratí, v poddanost státi.“ TAMTÉŽ, s. 406; Srov. od reformace pozice ženy vzrůstala, přesto byla její poddanost nezpochybnitelná, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Žena v Jednotě, s. 83.*

²⁰⁵ Důležitost matky je také zdokumentována v díle P. KRÁLE, *Mezi životem a smrtí, testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 45. P. Král zde, na základě výzkumu testamentů, došel k přesvědčení, že šlechtická vdova byla nejčastějším poručníkem nezletilých dětí.

²⁰⁶ *„Má člověk v manželství takového druha, kterýž se všelijaké jeho potřeby vlastně a domácky dotýče, o něj se opravdově ujímá, šetří a ochraňuje ho všelijakých nevolí a starostí nést i pomáhá, jež to by to jináč cizí nesnadně pro ožehavost a těžce pronesenou vlastnost snášeti chtěl a mohl. A ten jest užitek toho druha člověku, že má komu by svého zármutku i těžkosti poroučil, kterýž též mu dá potěšiti a posilniti v neštěstí, pokušeních, v štěstí pak upřímně se s ním radovati, a kterýž za jednoho člověka s ním spolu jest.“ H. ŽALANKÝ, Knížka o ctnosti, s. 210; Srov. „...a netoliko oni bolestně rodí, ale i práce, péče nesčíslné při vychování dítek snášeti musejí. Kdyby muži jen za krátký čas ty práce nesli, že nejsou lehké, k tomu by se přiznati musili, nebo k chování a opatrování dítek oni jsou nezpůsobní. Žena lépeji jedním prstem dítek se dotýkati a s nimi zacházeti umí, nežli muž všemi oudy těla. Dále ženy k mužům svým, všecko zření a útočiště majíce, jim slouží, a mnohá víceji slouží než děvka. Copak v nemoci? Tuť žádný přítel Tě v nemoci tak dobře neopatří jako věrná manželka. Neboť ženy kupodivu jsou hbité, snadné a způsobilé k sloužení nemocným. A není pod nebem žádného tovaryšství a přátelství, které by se vrovhati mohlo svornému a počestnému manželství.“ TÝŽ, *Spis ku poctivosti*, s. 6-7; Srov. společnost osobnost ženy uznala v případě, že byla poslušnou hospodyní, paní nad ženskou částí domácnosti a rodičkou dětí, P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 555.*

této své schopnosti působit na muže a také ho vést.²⁰⁷ Zároveň mohla žena najít svou sílu i v pokoře. Pokud byla muži poddaná a nestavěla se proti němu, mohla ho spíše naklonit k svým názorům a připomínkám. Zde je nejvíce patrná moudrost žen, které kvůli své poddanosti nemohly muže ovlivňovat přímou cestou, a tak k tomu použily svou „mazanost a chytrost.“²⁰⁸ Toto byla skutečná moc žen, takto mohly najít své uplatnění.

---

²⁰⁷ „...tak také při činění dobrých skutků a milosrdných, aby k nim manžela svého radou a ponoukáním i jináče skloňovala, příkladem oné ženy semitské, kteráž k tomu manžela svého měla, aby pokojíček proroku božimu Elizeovi vystavěl. Tolikéž při vycházení časné vstříc něčemu zlému, čehož by se manžel proti vůli boží dopustiti mohl, aby ho od toho odvodila a zdržovala rozumně a pokojně, jako to učinila ona Ester královna, kteráž Ahasvera krále k tomu skloňovala, aby nedal židům ublížiti, takž jakž jim to chtěl Aman pyšný způsobiti.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 51; Srov. „Těž podobně i ženy buďte poddány mužům svým, aby byť pak kteří i nevěřili slovu skrze pobožné obcování žen bez slova získání byli.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 308; Srov. Jednota Bratrská vytyčila jako jeden z ženských úkolů pokračovat v náboženském a mravním obrození českého národa, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 402.

²⁰⁸ „...když to muže vidouce, pobožné obcování žen svých, mohou tudy získání a přivedení býti k víře a polepšení se. Příklad toho při matce svatého Augustina, Monice, která svou pobožností a života šlechetností manžela svého před smrtí jeho k víře křesťanské získala a potom i syna Augustina.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 293-295; Srov. „...radu dala Monika matka Augustinova sousedám svým: ...když můj manžel velmi se hněvá a bouří mlčím, dělám se jako bych neslyšela a mezitím v mysli své pánu Bohu se modlím, tím způsobem hněv a vzteklost muže svého přemáhám a k dalšímu v pokoji a lásce našemu společnému bydlení příčinu dávám.“ TAMTÉŽ, s. 296; „Žena opatrná manžela dosti přísného a nevhodného, může svou tichostí a mírností skloniti a obměkčiti.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 396; „Abigail jakkoli tomu veliká příčina jí se dávala, však na muže svého nevyjela hned s hurtem a s hněvem, ale dočkala příhodného času, když řeč její své místo lépe míti mohla. Tak křesťanské manželky mají v té příčině mírnost zachovati a očekávati příhodného času, jsouce tím jisty, že muže své mnohem spíše tím způsobem nežli oním bláznovským a nezpůsobným štrychem zejskati mohou.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 314; „...jim pak odpověděla: mé milé sestry, snad vy samy manželi své nezbedností a vzpurností svou k hněvu popouzíte a k sváru podněty dáváte. Já zajisté té povahy jsem, že když manžel můj nejprudčeji se hněvá, já mezitím mlčím, mnoho snáším a v mysli vylíváním modliteb k Bohu se zaneprázdnuji. A tak tím způsobem hněv a vzteklost

Určitou moc ženě poskytovaly také její fyzické přednosti. Žena je mohla využívat, aby získala to, co chtěla.²⁰⁹ Ač přísní mravokárci ženský vzhled často kritizovali, ba přímo zavrhovali, žena svou krásu zajisté používala. Stejně tak bylo pochopitelné, že mladí muži, kteří se ucházeli o určitou dívku, ženské přednosti neopomíjeli. Často opěvovali dívčin zjev a chválili její přednosti.²¹⁰

Autoři mravokárných spisů se v konkrétních názorech na vnímání ženské krásy často rozcházeli. Nejvíce z nich ji přímo kritizovalo, neboť sváděla muže ke hříchu a ženu vedla k pýše.²¹¹ Jiní autoři jí sice uznávali, ale zastávali názor, že je

---

manžela mého překlamuji, a abychom v stálé svornosti zůstávali, to způsobuji.“
V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 90-92.

²⁰⁹ Že si ženy své přednosti uvědomovaly a uměly je náležitě využít dosvědčuje výpověď paní Doroty Piterové z Knihy svědomí: „...uviděla jsem několikráte z okna, že Káča, kuchařka paní Anny, apatykářky sousedy mý, stojí v okně, ňadra svý otevřela a tomu Fendrichoc, kterýž také v okně dole v pokoji stál neb hned okno to proti oknu apatykářovic jest a jemu cecky ukázala, i tu se s týmž Fendrychem seznámila.“ NA PRAHA, APA, *Knihy svědomí*, fol. 13a.

²¹⁰ „Čelo máš jasné, zlatý vlas, ústa červená plna perel, prsa křišťálová, ruku alabastrovou, obličej jak sních jasný, oči jako hvězdy světlé, obočí jak eben černé.“ Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1911, s. 14-15; Srov. také Řeči a naučení hlubokých mudrců: „Blázen to jest, kto na jabloň laskav jest pro květ, a ne pro jablka, mnohem bláznovější kto na ženu ne pro stud, ale pro krásu laskav. Neb jako květ sprší, tak všeliká krása, zvláště ženská, nemnož dlúho trvati.“ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 307; Ideálem evropského vkusu byla modrooká plavovlasá žena se světlou pletí. M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 122.

²¹¹ „Krásou ženskou mnozí jsou podvedeni a odtud milost jako oheň rozněcuje je.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 133; Srov. „Kteráž žena mnoho o zevnitřní ozdoby, totiž těla pečuje, ta nemnoho o vnitřní, totiž okrasu duše a mysli přemejšlí.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 94; „Ten obyčej pěkných lidí, že jim drzost z očí hledí.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 24; „Ježto mnohá žena bude dosti poctivá, na nic zlého nemyslí, ale však krása její smilníky tak rozpálí, že oni budou dnem i nocí přemýšlovati, usilovati, lahodně mluvit, dary darovati, až si nohou ochodí, že se skartí a není div an by divoké zvíře mohli okrotiti.“ Š. LOMNICKÝ z BUDČE, *Kupidova střela aneb knížka užitečná, v níž se všelijaká chlípnost a zlá bujnost těla zapovídá a potupuje, a přitom škoda, ohava i potupa hanebného smilstva, cizoložstva, kteréž se ach nastojte, těchto let velmi velice rozmohla a rozvodnilo se okazuje. K pochvale svatého stavu manželského a k potupě rufiánství hanebného, aneb raději*

špatné podle ní vybírat manželku.²¹² Nejčastěji doporučovali, aby mladíci vybírali ženy prostřední krásy. Důvodem byl názor, že příliš krásná žena vedla muže k hříchu a s příliš ošklivou by zase nemohli žít spokojeně.²¹³ Ani zde nevyzněla jednoznačná shoda. Krásu žen jako takovou uznávali, ale nahlíželi na ni spíše negativně. Okrasou ženy měl být její stud a pokora.

---

k výstraze a napravení každého v hříších tělo tápajícího, Praha 1590, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 35, s. 146; „*Ženská krása skrytý smrad, zanech ženu a buď sám rád.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 218; „*Nevzhlídej na pannu, aby snad nepohoršil se na kráse její.*“ Š. LOMNICKÝ Z BUDČE, *Kupidova střela*, s. 243; „*Meč ohnivý krásná žena, neb se to při ní znamená, jakoby se všech stran těla, šípy, střely vypouštěla.*“ TAMTÉŽ, s. 245; Srov. parádivost a pýchu počítali muži za typicky ženskou vlastnost, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 28.

²¹² „...aniž také všecko na kráse záleží, neb se nalézají některé pěkné ženy, kteréž však od mužův svých žádné lásky nemají a zase nalézají se některé, kteréž velmi málo, aneb nic krásy nemají, avšak velmi od mužův svých milovány bývají.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 22; Srov. „*Ne to, že by která pěkná a krásná byla něco váží, ale žena, kteráž chodí v bázni boží, chvály hodná jest.*“ TAMTÉŽ, s. 23; „*Od krásy tělesné začátek lásky manželské bráti, jiného není, než na písku grunt domu svého zakládati, aneb očima toliko se ženiti, poněvadž krása jest věc velmi brzo, buď věkem aneb neduhem pomíjející a velmi často s poctivostí a studem válku vede, není-li při ní toho pokorného a věrného ducha.*“ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 28; „*Krásná žena bez studu jest jako svině, kteráž má zlatou halzi na hrdle. Kdež pak žena jest pobožná, ctná a šlechtná, ta jest dosti pěkná a krásná, protože kdo pěkně živ jest, ten také dosti krásný a pěkný jest.*“ TAMTÉŽ, s. 114-115; „...*ten žádného rozumu nemá, kterýž manželku toliko očima a ne spolu také ušima pojímá.*“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 112; Srov. mladý muž si měl manželku dobře vybírat, pilně se dívat kolem, radit se s přáteli a příbuznými. Dbát na to, aby měla dívka dobrý původ, silné zdraví a byla jemu podobná ve věku, váze a síle. S. KARANT-NUNN, *The Reformation of ritual*, s. 23.

²¹³ „*Pojmeš-li krásnou to shledáš, že ji sobě zachováš, potáhnou se k ní i jiní, budeš míti dům obecní. Jestli škaredou pojmeš, lásky k ní míti nebudeš, okusíš mnoho trápení, čemuž leč smrt, konce není...nevšeckyť jsou ženy tak krásou obdařené, jako byla Helena, a též ne všecky jsou tak šeredného vzezření, tak že by pohledě na ně snad děsiti se musel. Ale vůbec prostředního způsobu jsou, z nichž kdož by buď nejpěknější, buď nejškaredější nechtěl, vždy by jednu vzíti mohl.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 21.

Další vlastností, kterou autoři často připisovali ženám a která souvisí s ženskou krásou, je marnivost a pýcha. I tyto atributy mravokárci definovali jako „ženské“. Pýchu lze chápat jako určité nadhodnocování vlastní osoby. Pýcha je v křesťanském náboženství také prvním ze sedmi hříchů. Tak velká důležitost jí byla přisuzována proto, že sváděla k ostatním hříchům a vedla lidi do záhuby. V případě žen jí autoři spojovali hlavně v souvislosti s oblékáním. Ženám vyčítali, že se příliš zdobí a kráší, a tím na sebe přitahují nežádoucí pozornost. Ruku v ruce s pýchou v šatstvu jde také marnivost. Přílišné ozdobování mravokárci kritizovali nejen kvůli vztahování pozornosti na sebe, ale zároveň z důvodu, že tím žena dbala jen o svůj zevnějšek a nestarala se o svou duši.²¹⁴ Marnivost kárali také proto, že odporovala vzoru panenské ženy, kterou byla panna Marie. Dívka měla být v prvé řadě skromná a pokorná, tudíž rozmařilost byla zavrženíhodná. Navíc v době, kdy vznikala díla těchto mravokárců, byly ženy obzvlášť pozorné na to, co nosí, a na to, jak vypadají. Tato negativní vlastnost byla často pranýřována.²¹⁵ Pýcha a marnivost také sváděla

---

²¹⁴ „Kdo se příliš zaměstnává s ozdobou těla, obměškává ozdobu duše. Nebo zbytečnost roucha pro naši lehkost srdce. Jest staré přísloví: z roucha soud se činiti může o mravech člověka.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 224-226; Srov. „Také i to znáti mají, že jejich pravá okrasa v níž před obličejem božím příjemné býti mohou, není ze vnitřní ozdoba v splétání vlasů a províjení jich zlatem, aneb v obléčení šatů, ale ten skrytý srdce člověk, záležející v neporušitelnosti krotkého a pokojného ducha a toť jest slavná věc před Bohem.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 332; „Neozdobuje panny žádný aksamit, drahý kámen ani zlato, tak velmi jako pravé poznání boží.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 72.

²¹⁵ „Jižť mnohé měštky v oděvu a o kráse stav rytířský i panský daleko převyšují a mnohé dosti chatrné řemeslnice vidouce to, také bez aksamitů, damašku, karmazínů, sobolu a těm podobných drahých věcí choditi něchtějí. Bezpochyby že rády to slyší, jak s tato hospodyně v škole Šalamounově vyučená, šarlatem, zlatohlavem a jinými věcmi ozdobovala, a tak že i jim se ozdobovati sluší budou se chtíti příkladem jejím vymlouvati, ale kdyby pošetrily, co napřed stojí o její snažnosti, práci a péči při hospodářství a dobývání živnosti, musily by to některá samy vyznati, že jsou hodnější pytloviny než i hedvábiny.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 86; Srov. „...když jsou šaty příliš nádherné a drahé, jako když někdo převyšuje svůj stav, rovnaje se: sedlák měšťanu, měšťan zemanu, zeman pánu, pán hraběti, hrabě králi. Týmž způsobem rozumí se i o ženách, a to bez hříchu býti nemůže. A jsou někteří, že se domnívají a praví, že není žádný hřích nositi drahé šaty. Ale to pravda není, neb kdyby hřích nebyl, nikoli by náš drahý spasitel tak bedlivě toho o bohatci nevyšloval, že obléčeje se v šarlat a v kment po smrti octl se v pekle.“

k hříchu ostatní. Svou nádherností na sebe žena upoutávala pozornost a tím vybízela muže ke špatnostem.²¹⁶ Marnivost mravokárci zavrhovali také kvůli utrácení peněz,

---

Š. LOMNICKÝ Z BUDČE, *Pýcha života*, s. 78; „*Dosavad pak ty naše milé mladé paničky nic to nešetří a sobě neváží, aby se nešperkovaly a jiným příčinu k hříchům nedávaly, nýbrž se ozdobují, okrašlují, nádherně chodí, šaty divné, kroje mistrné, vokuží škrobené, nabírané, pantofle drahými kameny vysázené nosí, jen aby se mládencům aneb jiným frejírům líbiti a je k sobě svábiti mohly, a tělo své okrášlice i samy sebe i jiné mnohé tudy na věčnou záhubu přivedši.*“ Š. LOMNICKÝ Z BUDČE, *Pýcha života*, s. 98; „*A poněvadž některé netoliko nejsou hospodyně, jsou mrhačky a outratnice, když to majíce do domu nésti, z domu nesou, své i vlastního manžela svého věci rozmrhávají, něco rozdávají, jiné rozzastavují, a tak sebe i manžele své hubí, a jakž jen mohou okrádají.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 57; „*...nebo předně ženy z přirozené své jakés nemoudrosti na větším díle domnívají se, že jest to věc velmi vzácná a znamenitá, když co nejvíce šperků a klenotů drahých na sebe navěšují a nákladně se nesou a nepomyslí na to, aniž to znají, že tím, což na znamení hanby své nositi musejí, chtějí se zalíbiti a býti v uctivosti. Neb to jde z hříchu a přestoupení Evy první ženy, že svá nahá těla oděvem pro hanbu přikrývati musejí.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 336-337; „*Oděvu též poctivé a opatrné panny mírnost zachovati, ozdobám, šperkům, v zaplétání vlasů, províjení jich zlatem i všelikterou nádherností a zbytečností, času, věku, stavu a povolání, v tom ušetřující, vyhýbati se mají. Nebo roucho rozličnobarevné, často proměnné a zbytečno nákladné, proměnnou povahu a náklonnost, myslí nestálé pronáší, podnětem a podpalem k mnohým tělesným žádostem bývají a sprostností milov(a)ným lidem příčinu k pohoršení, kteréhož se vystříhati máme, dává.*“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 58; Srov. k podobnému názoru došel i J. Janáček, J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 8.

²¹⁶ „*Když ty se nádherně šperkuješ a po ulicích jdouc, bystře sobě vykračuješ, zdali oči mládencův na se neobracuješ a nevadíš? Je aby po tobě vzdychali, toužili za sebou táhneš, zlé žádosti krmíš a příčinu k hřešení naskýtáš, a byť sama nehynula, jiné k zahynutí vedeš, patřícím na Tě, jedu a meče podáváš. Vymluviti se nemůžeš, že jsi stydlivá a na myslí čistotná, stíhá tebe a prozrazuje ozdoba tvá, nestydatá a fíflování nepravé, aniž poctěna býti můžeš mezi panami Kristovými, kteráž o to stojíš, aby zamilována skrz šperk a okrasu byla.*“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 59; Srov. „*Máme také věděti, že taková nádhernost šatstva, slušně se zamítá, za příčinu pozoru na naše tělo....proti nádheře šatstva kritizuje svatý Bernard, že jsme jen z popela a v popel se navrátíme, netřeba drahé šatstvo: proč pejcháš země a popele, proč se chlubiš v stkvoucím oděvu? Pod tebou prostřín bude mol a přikrytí tvé budou červové, tohle bude oděv tvůj .....Ti pak kteří se drahým rouchem ozdobují jsou podobni hrobům zbiléným, kteří se zdají lidem krásní, ale uvnitř jsou plní kostí umrlčích*

kteře vydělal muž. Pro svou marnivost žena rozhazovala peníze, které měly být určeny na rozkvět hospodářství.²¹⁷ Někteří autoři pokládali za patřičné, aby se žena pěkně oblékala. Zdůvodňovali to tím, že pokud by se takto nestrojila, mohla dát muži podnět k cizoložství. Cizoložství muže autoři často svedli na ženu právě z tohoto důvodu. Zároveň ale musela žena vždy dbát na to, aby její pěkné oblékání nepřekročilo svou mez.²¹⁸ Nejvíce ženám doporučovali skromnost a zachování čistoty.²¹⁹

---

a vši nečistoty.“ Š. LOMNICKÝ Z BUDČE, *Pýcha života*, s. 82; Srov. pokud žena oslňovala přílišnou krásou či temperamentem, pak působila podezřele, M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 54.

²¹⁷ „...co s manželem vyzíská, toho na ozdobu svou, na hody a lahodné krmě a pití, aneb na jiné věci zbytečné, nevynakládá.“ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 70. Srov. „Ale kdež hospodyně ten úmysl má, aby každého dne nějaké věci ne tak pro potřebu, jako pro samu ozdobu, aneb rozkoš kupovala, a cožkoli oči její uhledají, to vše pojednou míti žádá, tu se daremně a neužitečně mnoho peněz utrácí, mnoho se nepotřebných věci zbytečně draho kupuje, a když se peníze utratí, tedy ty věci velmi lacino prodávati a říkáje odpolu darmo dávati a naposledy s hanbou i s mužem do nuzova a chudobic vandrovati musí.“ TAMTĚŽ, s. 93; „...aby mu podle vši možnosti své živnosti pomáhala, jest jeho pracně dobyté peníze dobře, rozšafně a užitečně vynakládala, z nezlodějsky aneb tajně a kradmo, k svému vlastnímu užitku obracela, aneb schovávala, ani také nemírným a neskromným strojením jídel, ani opilstvím a pamlsky je rozmrhávala, aneb na šperky své a pejchu ničemně a neužitečně nakládala, ale společně, jak k svému vlastnímu užitku, tak ku pohodlí manžela svého jich požívala.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 171.

²¹⁸ „...že se pak rády okrašlují a ozdobují, není to všelikterak věc zavrženihodná, pokudž v své váze a míře zůstává. Nebo okrasa a ozdoba k větší vážnosti, uctivosti, milosti a lásce nápomocná a potřebná jest, jestliže se netoliko podle možnosti, ale i podle stavu svého nesou a přiodívají.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 330; Srov. „Dobrá hospodyně a bohabojná žena umí prostředek a mírnost, jak v jiných věcech, tak v oděvu a šatstvu zachovati, tak aby z jedné strany náležitým a pyšným oděvem pána Boha nerozhněvala a bližnímu svému zlého příkladu nedávala a zase na druhou stranu, aby svinsky, nečistotně, nestoudně a unflotsky nechodila.“ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 95.

²¹⁹ „Panny mají se jedna každá podle způsobu a náležitosti jejího kraje spravovati, a za to že se žádná panna nemá styděti. Také v tom střídmost zachována býti má, tak aby vnitřní ozdobě srdečně uškozeno nebylo, kteráž v bázni boží záleží a v křesťanské pokoře se poznává, nebo ačkoli na každou ozdobu jakéhožkoli povolání lidí ozdoba

4. 3. Úcta či opovržení ženou?

Četní teologičtí myslitelé a církevní mravokárci psali díla, která utvářela obraz ideální ženy. Žena byla vždy prezentována v protikladech.²²⁰ Buď jako hříšná Eva, anebo jako svatá panna Marie. Celý život byl v dualistickém pojetí dobra a zla. Adam a Eva, Samson a Dalila, Naboth a Jezábel. Muži sami sebe určili jako ty, kteří musí ženu vést a usměrňovat. Svými díly předkládali ideální obraz ženy i její protiklad.

Očekávaný archetyp ženy raného novověku lze vytvořit na základě četných příběhů žen, které autoři používali ve svých pracích. Hlavní a téměř jedinou zápornou představitelkou se stala Eva, kterou mravokárci považovali za klasickou ukázkou hříšnice a zároveň jim sloužila jako typický příklad ženské osobnosti. Kromě toho, že byla definována jako hříšnice, jí vyčítali neposlušnost, klevetivost a zahálku. Jako další hříšnice autoři jmenovali Jezabel pro svou zákeřnost a ženy Joba a Putifara pro jejich klevetivost. Očekávaným symbolem panovačnosti se stala Xantipa.²²¹ Jiné negativní ženy autoři nejmenovali, první žena Eva se jim zdála vhodná pro všechny negativní asociace.

Naopak jako kladné představitelky mravokárci nejčastěji zmiňovali osm žen. Abigail pro svou mlčenlivost, Ester pro svou pokoru a věrnost víře, Moniku, matku sv. Augustina, pro svou poddanost, pannu Marii pro svou zbožnost a skromnost,

---

při šatech náleží, však ta v takové skromnosti býti má, aby se v tom pejchy zbytečné vyvarovaly, tak aby pokora vyhnána a udušena nebyla.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 186; Srov. „*Jest čistota a ochránění i šetření těla, kdež mladá dívčička umejváním a poctivým oděvem a náležitým ozdobováním čistotně se chová, tak jakoby se z jedné strany pejchy a z druhé stydlivosti vystříhala.*“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 177; Srov. autoři díla *Věk urozených* zmiňují jako humanistický ideál ženu cudnou, věrnou, poslušnou, pobožnou a pracovitou, V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 307.

²²⁰ Žena byla vnímána v protikladu jako ta, která daruje život, ale i ta, která oznamuje smrt. J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 144; Srov. V. Bůžek a P. Král ve své knize došli k stanovisku, že dvě základní role ženy byly matka a hříšnice, V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 22.

²²¹ J. FREDER, *Čest a nevína*, s. 224; Srov. také TAMTÉŽ, s. 55; H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 50; TAMTÉŽ, s. 119; TAMTÉŽ, s. 401.

Rachel pro svou přívětivost a dobrotu, Rebeku pro svou pracovitost, Sáru pro svou věrnost a Zuzanu pro svou mravnost.²²² Jako dobrý a vhodný příklad pro dívky a ženy sloužila nejčastěji Sára a Rebeka. Panna Marie byla používána autory méně často, pravděpodobně to souvisí s tím, že Sára a Rebeka byly „obyčejné“ ženy, se kterými se mohly raně novověké dívky a ženy identifikovat a snázeji je tedy přijmout jako určitý vzor.²²³ Na příkladech těchto postav lze vyzorovat udávaný směr mravokárců pro vhodný model chování.

Jak je patrné na výše vytvořeném archetypu, postoj mužů vůči ženskému pohlaví byl vždy rozporuplný. Kolísal mezi přitažlivostí a odporem, okouzlením a záští.²²⁴ Oba názory se projevovaly v mravokárných dílech. Žena byla na jedné straně nejjedovatější bytost na světě,²²⁵ nenasyčená šelma a nádoba smilstva,²²⁶ příčina bouří a největších těžkostí, břemeno nejtěžší.²²⁷ Na druhou stranu ji autoři prezentovali jako ozdobu domu,²²⁸ útočiště v chudobě, v zármutku potěšení, v práci obveselení, v nemoci lékařství.²²⁹

Jean Delumeau dochází k názoru, že se široká veřejnost snažila v 16. a 17. století ženu co nejvíce ponížit.²³⁰ Oproti tomu v pramenech vybraných pro tuto práci lze pozorovat spíše opačný proud. Názory na ženu byly zde stejně invektivní jako v zahraničí,²³¹ autoři si jejich slabostí byli vědomi, ale zde se naopak snažili

---

²²² H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 394; Srov. také L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 90; J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 296; L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 43; TAMTÉŽ, s. 130; H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 43; TAMTÉŽ, s. 44; A. KLEMENS, *Rozkoš a zvuile*, s. 74.

²²³ Podrobný přehled dívek a žen, které používali mravokárci jako dobrý či špatný příklad, je sestaven v tabulce v příloze této práce.

²²⁴ J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 142.

²²⁵ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 5.

²²⁶ TAMTÉŽ, s. 158.

²²⁷ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 3.

²²⁸ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 2.

²²⁹ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 39.

²³⁰ J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 171.

²³¹ „...tak i ženy žádostivi býváme, dokudž ji nemáme. A když ji dosáhneme, rádi bychom jí zase pozbyli.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 27; Srov. „Nevěř žádné ženě, byť se pak zdálo, že již mrtvá jest.“ TAMTÉŽ, s. 195; „Kdo nemá s kým by se vadil, pojmi sobě ženu.“ TAMTÉŽ,

ženu spíše očistit a dodat jí určitou úctu.²³² Záporné vlastnosti žen, které autoři čtenářům prezentovali, byly určeny spíše k jejich napravení než k jejich očerňování. Tyto stereotypní misogynické názory byly vyjádřením teologů, kteří měly z žen strach a ten formulovali ve svých dílech. Skutečnost byla jiná, přibývalo autorů, kteří ženu očišťovali a oceňovali její kvality. Ženě byla přiznána úcta ať už v podobě jejího uznání při výchově dětí či při péči o manžela a vedení hospodářství.²³³

---

s. 196; „*Lepší jest nepravost mužova, než li žena dobře činící.*“ TAMTÉŽ, s. 280; „...*ukázal tím pán Bůh mužské pohlaví býti způsobilnější a v dařích božích k správě všech věcí hojnější nežli ženské, jako v síle, moci, udatnosti, prozřetelnosti, moudrosti. Čehož ženské pohlaví, že tak mnoho nemá, poznává se to při nich patrně, z jejich mdlé práce, z rychlého strachu, kvapného soudu a snadného častokráte poblouznění i z jiných činů jejich.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 82-83.

²³² „...*anobř nalézají se ženy, kteréž štědrostí, smělostí a udatností svou muže převyšují, a kteréž jazyk svůj na uzdě lépe držeti umějí, moudřeji a opatrněji mluvíti, méně se popuditi nad mnohé muže.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 319; Srov. „...*nebo bez nich všecko pokolení lidské musilo by zahynouti a všeckého světa v pustinu obrácen býti.*“ TAMTÉŽ, s. 149; „*Zase pak na druhou stranu, když manželka ctná a šlechetná jest, dobré slovo mezi všemi má a pro její ctnosti i opatrnost lidé ji chválí, tehdy také to ku poctivosti a ku pochvale jejímu manželu milému se vztahuje.*“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 89; „*Tak ještě dnes mnohé věrné a dobré manželky z ponouknutí božího, manželům svým dobré rady a napomenutí potřebná dávají, od zlého, od bezbožnosti, ukrutnosti, tyranství, svárů, opilství, cizoložství a jiného odvozuji. K dobrému pak, k pobožnosti, milostivosti, pokoji, střídmosti, čistotě všelijak navozují.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 283; „*Poněvadž člověk podle vůle a uložení božího měl býti v jedné osobě toliko sám, ale muž a mužatka, nemohl by byl v pokolení svém celý a dokonalejší a v slávě své, mezi a nad jiné živočichy dostatečný býti, kdyby k sobě přidané mužatky neměl.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 231; „*Kdyby ženy nedělaly nic jiného než rodily, k tomu se přiznati musíme, ženy tak mnoho dobrého světu činí, že to zbožím všeho světa zaplatiti, a za to jedinké dobrodiní Bohu žádný nikdy dostatečně poděkovati nemůže.*“ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 6.

²³³ „*Rozvaž sobě toliko prosím, křesťanský muži, kdo jest ten, jenž tobě takového pomocníka způsobil a k jaké jest pomoci tobě přidán. Krejčí tobě šije šaty, švec obuvi, švadlí košile. Že jsi na ně laskav a přeješ jim toliko proto, žeť oděvem pro nahotu a zimu posluhují. Ale co jest to proti ženě, kterouž k pán Bůh ku pomoci stvořil a zřídil: a to k takové pomoci kteráž ne k nějakým špatným, ale k znamenitým a velmi podstatným věcem se vztahuje. Předně, nebo není li to cos velikého, žeť pomáhá toho požehnaného plodu a semene tvého,*

5. Žena uvnitř rodiny

5. 1. Dívka a její výchova

Pro mnoho autorů mravokárných spisů raného novověku nabývala výchova dětí stále většího významu. Tyto povětšinou církevní autority věřily, že pokud bude dítě od mládí dobře vedeno, vyroste z něj lepší křesťan, tedy lepší člověk. Díky obrácení pozornosti k výchově dětí se začali rodiče soustředit i na dívky. Jejich vedení bylo obzvlášť důležité, neboť ženám muži připisovali většinu negativních vlastností. Zároveň je jako mdlejší a slabší pohlaví vnímali jako více nakloněné k hříchu. Autoři, kteří psali svá díla k tomuto tématu, se plně soustředili na to, aby rodiče vedli dítě v přísném náboženství. Od svědomité náboženské výuky se odvíjelo vše ostatní. A jak tedy měla vypadat dobře vychovaná dívka?

Nejdůležitější bylo cvičit mládež v bázni boží. Vychovávat ji přísně, přičemž rodičům doporučovali, aby nebyli ani příliš tvrdí, ale ani nadměru shovívaví. Podstatné bylo poznat tu pravou míru, neboť byli-li rodiče příliš laskaví, dítě bylo neposlušné a bylo snáze nakloněné k hříchu, naopak byli-li rodiče příliš nemilosrdní, dítě se proti nim zatvrdilo a bylo zarputilé a nepoddajné.²³⁴ Dítě mělo být rodiči

---

*jenž jest obzvláštní dar boží vyvozovati a rozmnožovati: že v životě své podobiznu tvou nosí a chová, v něm pěkné a milostné děťátko zformuje, je živí a krmí do času narození jeho, a to vše s velikou starostí a s rozličnými těla svého nedostatky. Nad to výše s větší bolestí a nebezpečstvím hrdla na tento svět je rodí, ba za veliký a dlouhý čas svými prsy je krmí, kojí, utírá, umývá a s mnohým bděním a nespaním chová a opatruje.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 188-189; Srov. „...jakž na oko vůbec spatřujeme, že mládenec aneb panic a člověk svobodný, dokud v stav manželský nevkročí, k žádným obecným povinnostem a poctivým auřadům od vrchnosti povolán a připuštěn nebývá, ale zůstává toliko v jakéms zavržení a ničemném způsobu, tak že k němu žádného zvláštního zření žádný nemá ani míti nemůže. Ale jakž stav svůj promění a manželku k sobě připojí, tak ihned dochází příčin, aby se netoliko mezi jinými osadil a živnosti poctivým nějakým obchodem k výchování manželky své a čeládky dobýval.“ TAMTÉŽ, s. 235; Srov. reformní náboženství uznalo důležitost ženy jako hospodyně. Manželka měla vést k práci, zbožnosti a mravnosti, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 113.*

²³⁴ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 6-8; Srov.: „...lépe zajisté jest míti jednoho syna spravedlivého, nežli tisíc bezbožných.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 238;

směřováno na správnou cestu kázáním, napomínáním, přátelským, ale zároveň přísným vybízením, příklady z Bible a z historie, a nebylo-li zbylí, tak i fyzickými tresty.²³⁵

Kromě navedení a dobrého příkladu rodičů připisovali autoři velikou pozornost také měšťanským školám, kde se dívky měly učit katechismu, křesťanským písničkám a žalmům a příkladům z Bible o víře, lásce a trpělivosti. Tedy vzdělávání dívek mravokárci podporovali, ale jen v té míře, aby uměly číst a psát a vzdělávat samy sebe biblickými příklady. Dohled měli mít rovněž i církevní činitelé, kteří měli mládež vést napomínáním k dobrému.²³⁶

„...když jsou rodičové k dítkám neochotní a nepřívětiví se ukazují, tak když dívky jich k sobě od nich ni žádné lásky, přívětivosti, ochotnosti a náležitosti nepoznají, tehdy se v nich líhne a rozmáhá tajná nepřízeň, zarputilost, kyselost, nechut, závist a nelibost, takže jim bývá příčina dána k hněvu a k nevoľi. Bývají zasmušilé, zdivočelé, proti rodičům svým vzpurné, všemu dobrému odporne, protivné, nepoddané a neposlušné, zvláště když trochu poodrostou. Zase pak, když jim příliš měkčí jsou, všecko jim z dětinství v mládí přehlídajíce, jich netrestčí, když potom takové měkkosti dítky starších a rodičův svých užívají k všelikému hřešení a ohavnostem i nešlechtnostem v té tvrdošijnosti a rozpustilosti s tím pak se vším zůstanou v své volnosti.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 6-7; Srov. také J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 136; Srov. důležitost matky potvrzuje i K. UTRIO, matky měly na starost výchovu dětí, neboť ženě patřil vnitřní svět, kdež to muži ten vnější, K. UTRIO, *Dcery Eviny*, s. 146.

²³⁵ „...Ty tedy metlou je mrskávej, a tak duši jeho z pekla vytrhneš.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 237; Srov. trestání metlou doporučuje v otcovských naučeních Ludvík z Pernštejna, M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 46.

²³⁶ „...mimoto dobré a náležité jest, jim dívky jejich i jiným dobrým, poctivým a učeným lidem a preceptorům do škol a v jiná poctivá místa dávatí, k cvičení se z mladosti umění literárnímu i mravům poctivým a šlechtným, aneb preceptory, zvláště kdož s to býti mohou, doma dítkám svým chovati.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 228; Srov. „...rozkoš a zvůle poctivých panen mocní a zachovává se tím, když je rodičové k věrným preceptorům a dobře zachovalým aneb umělým pannám, což nejprůležitěji jest i matronám v literním umění prozřetelným, jak málo poodrostou, odevzdávají...“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 16; „Co pak dcerám od matek doma poručeno bývá, to jim v školách panenských připomínáno býti má, aby se netoliko dobře učily, ale také v přítomnosti svých mistrů mají žáčkové, bohabojní, uctiví, přívětiví slovy i skutky, dobrých obyčejů býti a to na sobě ukazovati, z nichž by potom poctivé hospodyně, podle pána Boha i dobrých lidí k své starosti býti

Veliký význam při výchově dětí, obzvláště dívek, přiznali autoři matce. Nejen díky její přirozené péči o děti,²³⁷ ale hlavně kvůli tomu, že byl oceněn její vliv na formování povahy dětí.²³⁸ Ženě doporučovali, aby dcery cvičila a vyučovala pobožnosti a dobrým a poctivým mravům.²³⁹

Pro dívku raného novověku byla také důležitá pokora. Dívky měly prokazovat vděčnost hlavně k pánu Bohu, vzdávat dík za vše dobré, co je potká, také za boží požehnání a za jeho ochranu. Nařízení prokazování vděčnosti brali autoři ze svatého Pavla, který vybízel s vděčností zvedat ruce a děkovat Bohu. Děkovat měly dívky i rodičům a školním mistrům za to, že jim pomáhají a starají se o ně. Autoři také doporučovali myslet na věčný život po boku Boha a tento život brát jen jako dočasný a nedůležitý. Z toho důvodu měly dívky s vděčností přijímat vše, čeho

---

mohly.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 309; Srov. požadavky dívčího vzdělání položilo reformační hnutí. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 44.

²³⁷ „...Kdo by se pak v to vydal, aby děti choval, je krmil, umýval, zahříval, podtíral, v čistotě držel i jinou starost, práci a lopotu při dětech potřebnou podniknouti chtěl? K takové práci těžké by bylo mužů a téměř nemožné státi...“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 323; Srov. „...takto pak učí sv. Pavel k Eff.: otcové nepopouzejte dítek svých k hněvu, ale zved'te je v kázni a v napominání páně. Takového rozkazu a povinnosti sám otec, bez pomoci ženy své dobře a pravě vykonati nemůže, poněvadž matky více při dítkách jsou než-li otcové, a protož v té příčině mnoho na matkách záleží a jistě měly by ženy tuto vynaložiti svou největší možnost, aby dítky své hned z mládí pobožným modlitbám a pravému vzývání pána Boha vyučovaly.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 186.

²³⁸ „Matky mají se též řádně a všelikterak pokudž u nich v domích na chlebě jejich jsou, mravně chovati, aby nebylo řečeno, že jablko daleko od stromu nepadá, tak aby se dcera po materi nevrhla a nepodařila.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 308; Srov. podobný názor zastává i A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ. Žena měla povinnost vychovat z dětí předně pravé křesťany, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 63.

²³⁹ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 52; Srov. veliký význam výchově připisoval i P. Kristián z Koldína: „Rodičové, když by vám Pán Bůh dítky dáti ráčil, péči a zvláštní bedlivost o ně mějte, aby dobrému hned z mladosti své zvykaly, Pána Boha se bály, životův zahálčivých a rozpustilých nevedly, učení aneb řemesel, k nimž by dáni, aneb k službám obráceni byly, aby pilni jsauce, své povinnosti věrně a bedlivě vykonávaly.“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 129.

se jim dostalo. Příkladem, který vyzdvihoval ženskou pokoru, byla panna Marie. Ta vedla pokorný, ctný život a za vše neustále děkovala Bohu.²⁴⁰

Neméně důležitou vlastností, kterou měly mít dívky, byla také uctivost. Měly jí prokazovat hlavně ke svým rodičům a přátelům. Tato ctnost byla pro Martinovského významným prvkem právě dětské pokory a bázně boží. Důležitost uctivosti vycházela z biblického „*cti otce i matku svou*“. A jak se tedy měla děvčata chovat ke svým rodičům? Měla se modlit, aby rodiče zažívali vše dobré, mít je ve veliké vážnosti jako nejvyšší boží dar na zemi, dobře o nich smýšlet a mluvit, považovat je za moudré, hovořit o nich vždy jen s velikou uctivostí. Dívky také měly vše, co jim rodiče nařídili, vykonat uctivě, mravně, střídmo, bez odporu a nevole.²⁴¹ I zde bylo autoři uznali ženino postavení a význam její osoby jako matky.²⁴² Tuto uctivost k rodičům měly dívky zachovávat nejen jako děti, ale i jako dospělé, když vstoupí do manželského svazku, neboť rodiče je vychovali a po celý život jim dávali to nejlepší, co mohli. I tentokrát autoři často vyzdvihovali biblické ženy, které se chovaly uctivě ke svým rodičům a známým.

Významným atributem dívky byla i ochota. K ní autoři připojovali tichost, trpělivost, vlídnost, dobrotivost a služebnost. Těchto vlastností si měly dívky vážit a prokazovat je při jednání s každým člověkem. Lukáš Martinovský jim ve svém díle

---

²⁴⁰ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 110-113; Srov. panna Marie byla vnímána jako pramen spásy. Církev jí vnímala jako osobu, která přišla na svět, aby odčinila zlo, B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 16.

²⁴¹ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 127-128; Srov. uctivost k rodičům doporučovali, pro chlapce i dívky, také otcovská naučení, M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 47.

²⁴² „...*abychom v poctivosti měli své rodiče i jiné, kteří na jejich místě a auřadu jsou, v tom že jistotně v bázni nařízení a prostředkování postaveni jsou, kteréž sám Bůh vysílá a řídí, aby s nimi skrze ně nakládati ráčil, protož oni jim srdečně všecko dobré vinšující žádají, jich sobě vysoce a v veliké vážnosti a poctivosti pokládají jako jich nejvyšší boží dar na zemi, chvalitebně o nich smejšlejíce a mluvíce, je za moudré pravé lidi majíce, s obzvláštní uctivostí s nimi rozmlouvajíce, jakž k tomu Sirach napomíná: měj v poctivosti otce svého z celého srdce a nezapomínej, kterak jsi mateři své těžkým učiněn byl, cti matku svou po všecken život svůj, na to mysl, v jakém jest nebezpečství stála, když jest tě porodila.*“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 121.

doporučoval, aby vědomě neškodily jiným lidem, aby každému sloužily, aby cítily spoluutrpení s jinými lidmi, aby byly mírné a střídme, s lidmi přátelsky nakládaly, aby měly přívětivou lásku v slovech. Chovat se měly „*ve vsí uctivosti, bez všetečnosti, zbytečného tlampání a neváživosti. Buďte tichého a přívětivého ducha, ušlechtilé k známým i k neznámým, a to v slovech, obyčejích, i v skutcích.*“²⁴³

Pro mladou dívku měl také neocenitelnou hodnotu stud.²⁴⁴ Pokud nebyla dívka cudná, pojily se k ní všechny špatné vlastnosti, které muži přisuzovali ženám, a nebyla už považována za poctivou. Cudnost byla důležitá, neboť mezi jednu z nejhorších vlastností vůbec bylo počítáno smilstvo.²⁴⁵ Smilstvu byla přikládána tak velká důležitost už z důvodu desatera božích přikázání, kdy šesté z nich (nezesmilniš) se obracelo přímo na tento hřích.²⁴⁶

Od prvotního hříchu byli lidé vnímáni jako od přirození hříšní. To platilo obzvláště pro ženy, které přísní mravokárci brali jako slabší a hloupější, tudíž i snáze nakloněny k hříchu. K uvarování se před smilstvem doporučoval Šimon Lomnický z Budče dodržovat zdrženlivost v jídle a pití. Mladí lidé museli také být pozorní

---

²⁴³ TAMTÉŽ, s. 160-163; Srov. S. KARANT-NUNN, *The Reformation of ritual*, s. 5.

²⁴⁴ „*Tato ctnost je jedna z obzvláštních, kteráž k panenskému věnci poctivosti přináleží, o kterouž se všechny mladé děvečky starati a po ní státi mají, aby té dosáhnouti, dostati a tudy vítězství čistoty obdržeti mohly a potom, aby se s poctivostí vdaly.*“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 199; Srov. „*Krásná žena bez studu jest podobná svini korunované na jejímž by nose, aneb pysku zlatá zápona zavěšena byla...neřádná a neplechá žena jest jako hnis.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 307; „*Co jest zdravého, co celého při ženě, která stud potratila. Tohoto posledního věku veliké jest porušení, tak že sotva z tisíce jeden právě jest čistého srdce a těla.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 47.

²⁴⁵ „*Smilstvo jestit lahůdka zlá. Když v něm tělo svú libost má. Smysl se tupí tou mráкотou, poráží rozum slepotou.*“ Š. LOMNICKÝ Z BUDČE, *Kupidova střela*, s. 65; Srov. G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 70; Srov. že byla praxe často jiná a dívky si své poctivosti zas tak mnoho nevážily, dokazuje výpověď Anny apatykářky z Knihy svědomí: „*Káčo, že jsi se tak nepoctivě chovala, já jsem tebe vždycky zastávala, že se dobře chováš, že si směla to v domě mým se dopouštět, že se Boha nebojíš a lidí nestydiš, že mé sousedy lépe o tom vědí než já v domě. Ona proti tomu dí: nechť se žádný o mě nestará. Budu li dítě mít, však ho žádný chovati nebude nežli já.*“ NA PRAHA, APA, *Knihy svědomí*, fol. 6a.

²⁴⁶ Žena se mohla od smilstva oprostít, když odpřísáhla, že byla znásilněna, nebo že jí byl slíben sňatek. J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 104.

při styku s druhým pohlavím a vyhnout se špatné společnosti.²⁴⁷ Autoři také kritizovali nadměrné ozdobování v šatstvu a líčení.²⁴⁸ Jak velké nebezpečí viděli

---

²⁴⁷ „Když rozkoš trápí tvé tělo, která jest škodná za celo. Zanech obžerství škodného, neb jest podnět smilstva zlého.“ Š. LOMNICKÝ z BUDČE, *Kupidova střela*, s. 68; Srov. „Střídmost a střízlivost, kdež člověk v jídle a v pití svou ozdobnou chuť a žádost tak zkrocuje a ukazuje, aby z jedné strany modlitba a z druhé strany poctivá práce podle povolání, žádné překážky neměla, buďto podle zbytečného obtížení těla a z druhé strany při obtížení na zdraví tělesném, při uskromnění pokrmu, ozdobena býti má.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 188; „Kdož tedy chce poctivě živ býti, ten má sobě ujímati, totiž zdržovati se od pokrmu a nápoje předně takového, kterýž by podněcoval k chlípnosti a rozpaloval tělo.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 128; „Smilstvo jest úlisný d'ábel, sladký jed, chutný hřích, jehož kdož následuje, sám sebou nevládne, kdož jej činí, hříchu nečiní, ale sám všecken hříchem jest. Item opilec, když pohlcuje víno od vína sám bývá pohlcen, od andělů svatých pohrdán, od lidí posmíván, od svatých ctností opuštěn i od d'ábla zahanben.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 69; „Opatrné, moudré a poctivé panny, obzvláště před jinými lidmi, pokrmu a nápoje skromnického užívati mají. Znajíc a vědouc, že pokrm i nápoj ne k obtížení těla, ale toliko k obživení a posilnění od velikomocného pána Boha přepodivnou moudrostí jeho lidskému pokolení opatřen a způsoben jest.“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvuile*, s. 55; „K zachování čistoty jest velice potřebné zachování v jídle i v pití střídmosti. Nebo ožralí, dí Šalamoun, na nevěstky neb ženy cizí hleděti začínají a v srdci svém věci převrácené myslí. Mnozí také i lidé svatí skrze neskromné nápoje k užívání k hanbě a k hanebným hříchům, přicházeli a přicházejí.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 64; „Mládenec neb panna vína jako jedu se stříci má, neb z čeho rozkoš pochodí, to jako jed vždycky škodí. Ano, Eva dokud v ráji zdrženlivá byla, dotud pannou zůstala a jak brzy přikázání boží přestoupila a z ovoce zapověděného jedla, tak hned porušení při sobě znamenala.“ Š. LOMNICKÝ z BUDČE, *Kupidova střela*, s. 229; „Protož sem přináleží napomenutí všem lidem učiniti, zvláště mladým a pannám, netoliko podle přirození, kteréž na mále přestává (jakož nás k tomu i písmata svatá vedou), střízliví buďte a bděte, nebo protivník Váš d'ábel, obchází jako lev řvoucí, hledaje koho by sežrati mohl.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 192; Srov. obecně byl kladen největší důraz na prevenci, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 104.

²⁴⁸ „Žádosti zlé rozněcuje i šperkovna v šatstvu skvostnosti, při němž muži mysl ženskou, ženy pak s nádherností zuřivost více než mužskou a nestydatost nevěstčí na sobě pronášejí. Mnohonásobně hřeší, kteří se skvostně rouchem měkkým a drahým odívají. Sami v sobě i v jiných mnohých chlípnost zapalují a na sebe hledícím k mrzkým myšlením příčinu dávají.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 215; Srov. „Ženy vycházejte lícidly a ozdobami

autoři mravokárných děl ve smilstvu, je patrné na množství prostoru, který mu ve svých dílech věnovali. Bylo důležité lidi před smilstvem varovat a jako nejvhodnější prostředek považovali autoři uvádět množství příkladů s patrnou hrozbou.²⁴⁹ Stejně tak ale autoři dívky, které oplývaly studem, velmi chválili.²⁵⁰ Ctnostný musel být člověk nejen na těle, kde doporučovali vystříhat se neslušného hledění, neboť oči vedou k hříchu,²⁵¹ ale také na duši, to znamenalo, vést takový

---

apoštolskými okrášlené, berouce z sprostnosti bělost, z stydlivosti červenost, oči majíce zmalované studem a mlčenlivostí ducha, na uši své přivažující řeči boží, na hrdlo své zavěšující jho Kristovo, hlavy své manželům pokloňujte, nohy své doma zdržujte, ruce své předlem zaměstnávejte, aksamitem dobrotivosti, kmentem čistoty a svatosti, šarlatem stydlivosti se odívejte, tak již dosti krásné budete, tak jsoucí uličené Boha samého milovníka míti budete.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 79-80; Srov. nadměrným líčením na sebe vzala dívka zodpovědnost za následný hřích, G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 29.

²⁴⁹ „*A byla-li by jest kdy nestřídmost, nemírnost, zbytečnost, v pokrmu i nápoji a nádhernost v šatstvu zmocněná a jako v zvyk beze všeho studu uvedena, to jest nyní při lidech obojího pohlaví. Panny bláznivé, aby jen z žádosti a nezdrženlivosti těla jejich nic neubylo, začastá pojídání, pokrmem a nápojem přepřňování, dlouhá hodování a noční kvasy, těchto zarmoucených časů nic se nestydí, na pohrůžky a pomsty páně za takovou nestřídmost na těla i duše se valící žádného pozorů nemají, ale sobě podnětu a podpalu den po dni k rozkoši přidávají.“* A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 87.

²⁵⁰ „*Dí Sirach: nic není ušlechtlejšího a dražšího na zemi, než-li mravná a čistotná žena, krásná žena, kteráž v dobrotě trvá, jest jako jasná lampa na svatém svícnu.“* L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 196; Srov. „*Toť hle panna svatá, která se v pánu pravdivě pochlubiti mohla, že netoliko tělo před poskvrnou tělesnou, ale i duši před žádostí tělesnou, čistou zachovala. Ta ctnost více okrašluje ženu, než smaragd neb šarlat.“* H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 45; „*Proto apoštol velí ženám, aby se oděvem slušným s stydlivostí a střídmostí ozdobovaly, ne strojením a křtaltováním sobě vlasů, neb zlatem anebo perlami anebo drahým rouchem, ale dobrými skutky.“* J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 172.

²⁵¹ „*Oči jsou velmi hbité k patření na věci marné, mnohých hříchů jsou příčina oči toulavé a nezkracené, ony nás začasté svozují a k velikým pádům ty, kteří jich neostřihají přivodí.“* H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 107; Srov. nedostatek studu dívek mravokárci často zmiňovali. Proto jim doporučovali: „*Sedávej panenku v koutě, budeš-li hodná, najdou tě.“* Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti*, s. 21.

život, aby se člověk v ničem neprotivil Bohu.²⁵² Autoři dívky kritizovali, neboť přísní mravokárci spatřovali úpadek jejich slušnosti.²⁵³

Celkově tedy měla dívka být pokorná, poslušná, stydlivá a bohabojná. Nejvíce záleželo na jejím chování na veřejnosti, od toho se odvozovalo vše ostatní.²⁵⁴ Lukáš Martinovský své dílo určené mladým dívkám zakončil napomenutím: „*Tedy mladé dcerky těmto ctnostem zvykati, nebť na nich záleží a stojí rozkaz pána Boha našeho a slova jeho svatého: pomni, aby(s) den sváteční světil. To jest: máme se Boha báti a jej milovati, abychom kázáním a jeho svatým slovem nepohrdali, ale za svaté je sobě pokládali, rádi ho poslouchali jemu se vyučujíc.*“²⁵⁵

5.2. Manželka

Samozřejmým pokračováním dospívání a koncem panenství byl pro dívku vstup do manželství. Až zde se mohla plně realizovat a tady nalézala největší

---

²⁵² „...nebo ten není mravný, kterýž rozumné řeči vydává a sice se bláznivými obyčejí v šatech i v jiných věcech ozdobuje, tehdy ten také není právem mravný, kterýž poctivé šaty nosí, ale však nestydatými hrubými řečmi a obyčejí svou a vnitřní nemravnost najevo vynáší.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 150.

²⁵³ „...ale těchto let v pohlaví ženském zhusta kraluje takové mravů porušení, že mnohé panny nečekají až by k nim mládenci promluvili, samy se usmívají a s řeči neb nějakými lehkými připovídáními se utíkají. Jež to řeč křesťana má býti poctivá, počestná, užitečná, rozumná, vážná, vši lehkosti, lži a mrzkosti prázdná. Žádná řeč mrzutá nevycházej z úst vašich, ale ať jest každé promluvení dobré k vzdělání užitečnému, to jest, nechť řeči vaše nejsou neužitečné, shnilé, zkažené, špinavé, ale takové, z nichž by sobě každý nějaké naučení, k potěšení svému vzíti mohl. Jako žaludek krmě shnilé a zkažené sobě oškliví, tak srdce a uši čisté mají v ošklivosti míti řeči nečisté.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 122.

²⁵⁴ „Panna zle chovalá jest jako ovce prašivá, jest jako obraz, který se zdá býti živý a není, má zlé svědomí, když ji pannou jmenuješ, svědomí jejímu pohlavky dáváš, toť ji odpovídá: však ty nejsi panna, ale zlá a hříšná žena.“ TAMTÉŽ, s. 179; Srov. „Velmi mdlícké nádoby a osudičko jsou panny k oklamání, uchlácholení, k namluvení a k přemožení snadničké, k odpírání pak náramně nečasté a nestatečné, jakž onen pověděl: Jak mladých panen k činění tělo mdlé jest, tak k myšlení. Majíc tedy panny zvláštní pozor na sebe dáti.“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 62.

²⁵⁵ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 64.

uplatnění. Požadavky vztahované na pannu zůstávaly stejné i pro manželku, nicméně k nim přibyly některé, které byly specifické pro postavení manželky.²⁵⁶

Největší důležitost pro manželku se vztahovala k poddanosti k jejímu muži. K odůvodnění této skutečnosti sloužilo biblické stvoření světa. Vždyť Adam byl stvořen první a žena – Eva – byla stvořena až po něm a pouze k jeho potřebě.²⁵⁷ Někteří autoři zastávali názor, že žena byla Adamovi prvotně rovna, ale svým hříchem a přestoupením božího rozkazu upadla v jeho podřízenost.²⁵⁸ Tento názor

---

²⁵⁶ Jednota Bratrská prosazovala u ženy vlastnosti jako je láska, věrnost, poddanost, poslušnost a bázeň. Ženy měly být šetrné v hospodářství, přebytek rozdat chudým. Žena se měla vystříhat pýchy, volnosti a vzpurnosti, nádherného a nemravného oděvu, hodování mimo dům, varovat se měla zbytečných žertů a smíchů. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 114.

²⁵⁷ „Praví apoštol v epištole k Timotheovi: Adam prve jest stvořen, potom Eva, Adam z prachu země, Eva z žebra Adamova. Protož muž nazývá se sláva boží, žena pak sláva mužova, neb není prý muž z ženy, ale žena z muže, aniž jest muž stvořen pro ženu, ale žena pro muže.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 30; Srov. „Muž tedy jest hlava manželky jako i Kristus jest hlava církve, protož jakž jest církev poddána Kristu, tak i ženy mužům svým poddány býti mají.“ TAMTÉŽ, s. 285; „Dí apoštol: ženo boj se muže svého, neb přezlá věc a převrácená žena nebojácná, neb muž hlava ženy jest a ne žena muže. Neb Adam první stvořen a za hlavu postaven.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 125; „Ženy mužům svým poddané budou jako pánům, nebo muž je hlavou ženy, jako Kristus jest hlava církve a spasitelem těla jejího, ale jako církev jest poddaná Kristu pánu, tak také ženy poddané býti mají ve všem mužům svým.“ B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 11; Srov. žena už od svého stvoření byla pro muže slabší a méně důležitou, B. KOPÍČKOVÁ, *Žena evropského středověku*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 13.

²⁵⁸ „Byla jsi rovná muži, tovaryška jeho, neměla jsi z toho vděk, teď musíš k muži svému jako ku pánu hleděti, jej v poctivosti míti, vhod vše jemu činiti, jemu sloužiti, jeho šetřiti, šanovati.“ J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 62; Srov. „Eva od hada svedena jest a ne Adam.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 312; „A poněvadž hned na začátku ženě učení a spravování muže svého tak zle se zvedlo, apoštol zapovídá ženě v shromáždění mluvit, ale velí, aby byla v mlčení.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 81; „Pohled' milá ženo, jak hrozně Eva tou nesmyslností a všetečností svou, netoliko proti Bohu, ale i proti všemu ženskému pokolení zhřešila.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 74; Srov. muži se dovolávali toho, že žena zhřešila proti celému pokolení, proto musí nést následný trest, G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 153.

převažoval všechny ostatní, protože ač bylo hodně důvodů, které stavěly Adama na přední místo, tento byl pádným důkazem toho, že je žena nerozumnější. Proto musela být v podřízenosti a muž na ní musel dohlížet. Její přestoupení vnímali autoři jako veliký hřích, neboť kvůli němu pykalo všechno lidstvo. Všichni byli obtěžkáni hříchem a tělesností a všichni umírali. Ačkoliv byl později uznán i Adamův podíl na prvotním hříchu, žena ve své poddanosti zůstala. Dalším důvodem ženské podřízenosti byl i řád světa, ve kterém měl každý předurčené místo v životě a proti tomuto řádu nesměl vybočovat. Takovéto místo, v mužské podřízenosti, měla i žena. V této poddanosti musela zůstat stejně tak, jako v ní žilo i tisíce jiných stvoření.²⁵⁹

Ženy však nacházely i určité zastání, kdy autoři doporučovali mužům, aby s nimi nezacházeli příliš přísně, ale uctívali je jako spoluděičky věčného života a byli jim vděční za pomoc v domácnosti.²⁶⁰ Přesto bylo schvalováno i trestání

---

²⁵⁹ „Rovně jako měšťané a poddaní snášeti mají pořádnou vrchnost svou, by je pak i v něčem přesahovala a ne náležitě obtěžovala: a nemají se proti vrchnosti své rotiti, stavěti a bouřiti. A rovněž jakož by zhřešil poddaný měšťan neb sedlák, kdyby se proti své vrchnosti stavěl, ji pohaněl, utrhal aneb lál, by se mu pak i veliké bezpráví a křivda stala. Tak by též těžce hřešila i žena při Bohu, kdyby se muži na odpor stavěla, by se jí pak veliká křivda a bezpráví od něho dalo.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 200; Srov. „A poněvadž tedy tato stvoření boží a jiná nescíslná v svých řádích a v povinnostech i těch nejtěžších tak trvají a zůstávají, kterakž ty ženo toho se dopustiti smíš, anebo můžeš, že z řádu svého, totižto z poslušnosti muži povinné vyskakuješ.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 37; Srov. stejný názor zastává i A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 84.

²⁶⁰ „Všecky pobožné, křesťanské, šlechetné ženy poslušny jsou mužů svých. Ale však poslušenství toho nesluší tak tence natahovati, jako by ženy za onuce a otrokyně držány býti měly, po nichž by muži i nohama šlapati mohli, tak jakož někteří nevytívaní bloudi a bezbožní muži svých manželek velmi málo sobě váží a pokládají daleko méně než mnohý svých nájemných děvek. A takoví muži hodní jsou, aby svině a kočky a ne ženy spravovali, ano nejsou hodni, aby se jim která dobrá žena dostati měla.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 151-152; Srov. „Povinna také jest manželka se báti muže svého, bázni však neotrockou, způsobem služebnic a děvek přístavních, kteréž se přísnosti a trestání pánů svých bojíc, musejí dobrého činiti a od zlého se vyvarovati. Ale bázni vlastenskou, kteráž při těle a audech jeho se nalézá, s bedlivým šetřením toho, aby ničímž vědomě manžela svého neurazila, k hněvu nepopudila, anebo učiněním něco proti vůli jeho.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 289; „...nebo hrubých vad, nestoudností a nešlechetností, jako přisahání, lání,

„špatných“ a neposlušných žen.²⁶¹ Pokud byla žena neposlušná, býval její muž často terčem posměchu a zesměšnění ze strany společnosti.²⁶² Obecně se názory na fyzické

---

proklínání, pomluv, lží, ošemetností, žvaní, zlých slov i tvárností, ožralství, žrádla, pýchy, lenosti, nedbalství přílišné a z úmyslné, nepilnosti, neposlušenství, vzpoury, těch a k těm podobných nevázností a hříchů nemá muž naprosto při své ženě oblibovati, ani jich přehlídati.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 382; *„Manželu přísluší s pobožností a vážností spojená přísnost a hrdinská ostrá srdce zmužilost. Nemá sic býti příliš přísný, tvrdý, tyran bouřlivý, aby ženu svou za chlapa měl: nemá také býti příliš měkký a ženský. Jakož ten zle činí, kterýž hned otrocké poslušenství od ženy své míti chce, tak ten zle činí, který jim vůli příliš pouští.“* H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 403; *„Dobrá dá se slovy ohnouti, zlá pak by na ní i tu devátou kůži dobil a třebaš ji v oleji smažil, nepůjde než přece svým harcem, ale muž rozumný a bohabojný mnoho i při takové k lepšímu přivésti může, mírným a časným napomináním a poroučením se Bohu na modlitbách svých.“* J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 216; *Srov. ač bití žen veřejnost tolerovala, mělo se tak dít pouze za zavřenými dveřmi,* B. BASTLOVÁ, *Manželstvo a výber partnera v Rakúsku v raném novověku*, in: T. LENGYELOVÁ, *Žena a právo*, s. 207.

²⁶¹ *„Jak má muž ženu trestati? O tom není žádná regule, tak aby trestání jeho ne k zkáze, ale k vzdělání a k dobrému býti mohlo. Sluší pak nejen slovy, ale i skutkem a bitím manželku, zvláště pak zlou, hněvivou, ožralou, hodovnou, lenivou, trestati? Rozdílně o tom lidé soudí... náleží, zvláště ženy nepoddané a nepodařilé, netoliko slovy ale i skutky napravovati a trestati, což když činí, mnohým se to při jejich manželkám zdá býti prospěšné...jakož pak rozdílné nemoci rozdílných oudů, jedním lékařstvím se nehojí, ale k každé nemoci potřebí užívat lékařství rozdílného, tak i trestání skutečné manželky zlé, menší i větší, když jest rozumné a prospěšné, kdo může slušně haněti?“* J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 274-276; *Srov. „...byť byl ten obyčej, jako v jiných příčinách, že by vrchnost řádnou pokoutou k nepoddaným ženám přistupovala a je zkrocovala, mnohý by muž zůstal dobrý a nebil by ženy své, než pustil by takové trestání vrchnosti, a tak neměl by na sebe žádné kukanice, že s ženou nemanželsky nakládá, že jest nevhodný, že troupl, že trulant, že tyran. Což vše pochází z toho, že lidé neznají příčiny, proč muž k ženě se tak zachoval... Pakli ji kde urazí, že se v tom místě modřina udělá, katem a rasem sluje, by pak žena horší byla než-li sám čert. Proč? Protože lidé nevědí a znáti nemohou toho, co přčinila, tak jako muž sám, leč by to o ní jako o jiném některém zločinci biřic provolal.“* J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 385-386.

²⁶² *„...má- li ničemnou, nerozšafnou, zlobivou, svárlivou, lehkomyšlnou a nepoctivou ženu, kteréž dobře spraviti, zkrotiti, ani v uzdě zdržeti nemůže, tehdy se to k jeho velikému posměchu a zlehčení vztahuje a pro tu věc velikou újmu na své vážnosti a dobrém slovu*

trestání ženy lišily. Někteří autoři ho zavrhovali, neboť muž byl považován za chytřejšího, a tudíž měl jako moudřejší užívat takových prostředků, které byly vhodné. Mezi ně patřilo domlouvání a dobrý příklad. Také byl prosazován názor, že žena jako hloupější osoba si z takového trestu nemůže vzít dobrý příklad a fyzický trest nebude mít očekávaný účinek. Nejčastěji autoři zastávali názor, že fyzicky trestat ženu je správné, ale jen mírně, jinak by to vedlo k její zatvrzelosti a nesvárům v manželství. Široká společnost brala pravděpodobně takovéto tresty za běžné, ale mravokárci doporučovali mužům, aby si tyto záležitosti vyřešili v soukromí doma a ne na veřejnosti.²⁶³ Forma trestání ženy byla zřejmě velmi aktuální, neboť jí autoři

---

trpěti musí.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 90; Srov. „...nemůžeš muži svému větší hanby udělati, aniž co ohavnějšího a nesnesitelnějšího naň uvést, jako když se nad něj vypínáš, proti němu čelíš a se pozdvihuješ, jako nějaký urputný kohout (jež to by však podle přirození lépeji slušelo, abys slepičkou zůstávala) nad ním se kaboníš a peří pozdvihuješ, chtějíc býti jeho pánem a vladařem.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 220; „...ale kteráž toho nekoná, ovšem pak místo pomoci k dobrému a v dobrém, jest manželku svému ke škodě, k bídě, k zármutku a k trápení ustavičnému i k hanbě a k zlehčení, a to svou nepobožností, nepoddaností, o dům a stateček svůj nedbanlivostí, též zlostí a vzpourou, mrháním a rozptylováním jakýmkoli, klevetami, sváry a různicemi, i jinými zlými věcmi.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 54; Srov. určitého zastání v případě bití žen došla žena v městských právech Pavla Kristiána z Koldína: „Manželka pro přísnost manžela svého ujde li k přátelům a při nich poctivě živa jest, spravedlnosti své netratí, ani ta, která toliko na čas krátký pro hněv a nevoli od manžela svého se vzdálí a odejde.“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 105.

²⁶³ „V tu chvíli kočí s dvěma koňmi před dveře kostelní přijel a se zastavil a Mikuláš odložil tu závorku od vozu a pojav v půli Annu manželku svou chtěl jí na vůz ten vsaditi, ale ona že se bránila nemohl s ní býti i zavolal na kočího, aby mu pomohl, on tak učinil a s ní Annou se dral až se pod vůz dostali a jí rozprostovlasil. Já poznávaje, že by se překážka službám božím dala, řekl sem Mikulášovi i tomu kočímu: pamatujte, co děláte a ty kočí dej jí pokoj, neb tobě po ní nic není. A on od ní opustil a jí nechal, ty pak Mikuláši víš, že dnes v konzistoři státi máš a Mikuláš pohlédnuv na mě, nechal jí a ona vydřevší se jim tak rozprostovlasená a zkrvavená do fary utekla.“ NA Praha, APA, kniha svědomí, fol. 28a-28b. Srov. „...toho jsem povědoma, trefilo mi se jednoho dne jíti mimo paní Anny krám i zavolala mě k sobě a Mikuláš manžel její se s ní nenáležitě trhal a já ho z toho trestala, aby to nedělal. Máš li co k manželce své potrestej jí doma.“ TAMTĚŽ, fol. 32a; „...ona řekla, aby jí nechal a pokoj dal, že s ním půjde domů až šaty své zapere. Potom jí utrhl nože od pasu

věnovali mnoho prostoru. Otázkou zůstává, zda autoři tuto stránku rozebírali tak často z důvodu, že chtěli muže v jejich trestání mírnit,²⁶⁴ či naopak ospravedlnit jejich chování k manželkám.²⁶⁵ Z výpovědi knihy svědomí lze vypožorovat, že přílišné bití ženy společnost neschvalovala. Ale pokud se tak nedělo veřejně a všem na očích, byla to záležitost manželského páru. Právo na fyzické trestání ženy bylo zcela v rukou manžela a ten s ní zacházel jen podle svého vlastního svědomí.

O tom, že měly samotné ženy na svou poddanost jiný názor, svědčí četné stížnosti autorů. Ženu kritizovali za její panovačnost, neposlušnost, hádavost a klevetivost.²⁶⁶ Takovouto povahu autoři často přičítali tomu, že jsou ženy hloupější

---

a uhodil jí přes ruku, až ty šaty, které ždímal z ruky vypadly. Třikráté jí strčil do vody a držel jí za ruku, aby neupadla. A potom jí vzal za vlasy a táhl jí daleko.“ NA Praha, APA, kniha svědomí, fol. 62b; Srov. k názoru, že fyzické trestání ženy bylo normální, došel i R. van Dülmen. Zastával názor, že násilí bylo normálním jevem a pán domu měl plné kázeňské právo, R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život, Dům a jeho lidé*, s. 181.

²⁶⁴ „...na sta a tisíce k ní přistupoval, ona pak obávaje se tak hrozného bití, zlořečení a k ní nemanželského nechování pro přísnost jeho, musil jsem jí k sobě vzít a doma zanechat.“ NA Praha, APA, kniha svědomí, fol. 140b. Srov. „...a Mikuláš řekne, co jest mě po kom, já se žádného nebojím, že mohu s manželkou svou dělati co chci.“ TAMTÉŽ, fol. 29b.

²⁶⁵ „Když jsem přišla k paní matce její do domu a Alena mi velikou modřinu na čele a na stehně zde mi se ukazovala, že by jí ztloucti, zapráti manžel její měl. A on jí potom na rathaus obsílal a já jí napomínala prosiv se jí, aby šla domu a svou živnost opatrovala.“ TAMTÉŽ, fol. 63b.

²⁶⁶ „Takové ženy, kteréž mužům svým žádného slova nesmlčí, v ničemž jim neustoupí, ani poslechnou, ale každého slova, jakž nejvýše a nejjedovatěji mohou se odrepci a nad manželi svými panovati chtějí, nemohou býti za pobožné, ale za bezbožné a nekřesťanské ženy držány, kteréž také božího trestání neujdou.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 197; Srov. „Co jest (prosím) nad ženu zlou a nestydatou nezbednějšího a nesnesitelnějšího? Co medle těžšího, jako život plný svárů a nenávisti, v němž jest ne tak spolčení, jako rozloučení myslí dvou spolu bydlících? Co pak může býti bídnějšího, jako s tou v jednom domě živ býti, kteréž ani poctivě propustiti, ani dobře s sebou zdržeti člověk poctivý nemůže.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 21; „Kteráž se pak k manželovi jináče chová, není div, že začasťe za sebou shon mívá, tak že časem nocleh její pod krovky, na hřadě i u sousedů bývá. Čehož se dostává obyčejně ženám zlostným, vzpurným, svárlivým, nevěrným, opilicím a jiným zlé vady majícím. Nebo k čemuž příčiny dávají s tím se také i potkávají.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 297; „A zase ženy té

pohlaví. Tudíž to autoři počítali k ženské méněcennosti a muži tyto vlastnosti museli snášet.²⁶⁷ A jaká tedy měla být žena, která se vyznačovala svou poddaností a pokorou? Měla být rozumná, poslušná a vše dělat k potřebám svého manžela.²⁶⁸

---

pravdy nemajíce, nečisté, nestřídmé, nepoddané, nebázlivé, neposlušné, neopatrné, o domu péči nemajíce, zlostné, mlsné, všetečné, nesvárné, synův nemilující, neplešné, blekotné, klevetné, svárlivé, nepokojné, hanlivé, pyšné, nekázané, těkavé, šperkovné, nestydaté, choť svého potupující, znamenají církev zlostníků.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 131; „...protož repcí, bublají, lají a zlořečí mužům svým, ba třebaš i samy, kordu se chápagi a smějí se brániti. Mnohá dí, byla-li jsem prve čertem, buduť ještě horší. Vyraziš-li ze mne jednoho čerta, vraziš jich do mně deset horších. Jako by se ještě tím pochlobala, že d'ábla v sobě má, a jako by takových hostí více ráda měla. Hrozno o tom mluviti, co někdy takové d'ábelské ženy z svých nectných úst vylévají, jakých křikův a povykův nadělají, až i sousedy vůkol na muže vzbouří, nařikajíce na ukrutnost jejich.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 381; „Pokud zajisté smyslná manželka pro zdraví manžela svého života vlastního sobě považuje, potud vzteklá a zlobivá žena smrt manžela svého ve všem svém živobyti k myslí připouští.“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 55; „...že kteráž by se jednoduchá a sprostná býti zdála, v devatero ke vši zlosti a ošemetnosti futrovaná jest.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 222; Srov. klevetivost byla jedna z nejhorších ženských vlastností, V. BŮZEK – P. KRÁL, *Věk urozených*, s. 307.

²⁶⁷ „Řekl by snad proti tomu některý takto: kdyby jen tak bylo, že by žena má z pouhé mdloby přirození svého proti mě přečinila, tedy bych jí to laskavě vážiti měl, ale coť má, a toliko z pouhé zlosti své, mně všelikou protimyslnost činí. Na to měj za odpověď toto: že potřebí jest v tom pilně šetřiti dobrého rozdílu, co ženě za zlost, a co za mdloubu počítiti má. Nebo ne hned všecko zlost je, což se zlostí býti zdá. Protož chceš-li se v té příčině křesťansky chovati a následovati učení sv. Petra, jakož činiti máš: pilně stráž, aby toho což z mdloby pochází za vzpouru a zlost nebral a skrze to v náhlé prchlivosti proti ženě své se nebouřil. Nebo i to, což zlostí nazýváš, jest částka pokaženého přirození, a takž i mdloubou slouti má. Avšak nepřím se a pravda jest, že mnohá žena, ne tak z mdloby ledacos proviní, jako z pouhé d'ábelské zlosti.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 283; Srov. podobný názor zastává i J. Janáček, J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 7.

²⁶⁸ „Rozumná žena manželu svému všecko činí k libosti a nic na vzdoru, pokavadž živa jest, aneb dobře a ne zle činí jemu po všechny dny života svého, to jest, že taková poslušnost a poddanost, přívětivost a ochotnost manželky k manželu, též pilnost při hospodářství, nemá trvati na některý měsíc, aneb za první a druhý rok, dokavadž manželství nové jest, aby v tom času zdála se býti jako zlatá, a potom v železnou aneb v hliněnou se obrátila. Ale raději věrná manželka takovou se opatrností, láskou, věrností a poslušností k manželu svému má

Manželka musela poddanost snášet pokorně, ať měla manžela jakéhokoli.²⁶⁹ Protože ženy se zřejmě na základě četných stížností tohoto doporučení nedržely, nejlepším řešením se zdála rada Jana Tadeáše: „*kdež muž hluchý, žena nemá, tuť zlost, hněv, svár místa nemá.*“²⁷⁰

S citátem tohoto autora zajisté souhlasili i ostatní mravokárci, neboť další požadavek, který byl kladen na ženu, byla mlčenlivost. Tato ctnost byla obzvlášť

---

zásobiti, aby těch ctností, dokavadž jí pán Bůh v manželství života přeje, vždycky platně požívati mohla.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 53; Srov. stejný názor prosazuje i G. BOCKOVÁ, G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*, s. 18; Srov. také Autoři knihy *Dějiny lásky* zastávali stejný názor, Hynek ZÁRUBA – Jiří VOTOČEK, *Dějiny lásky, populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostituce od pravěku až po dobu nejnovější*, Praha 1926, s. 225.

²⁶⁹ „...*toť umějí natáhnouti, co jim se zlého děje, ale co samy udělají, aneb jak jsou toho trestány, zvlášť svou nepoddajností, křikem a štěkáním zasloužily, o tom mlčí a věděti nechtějí. A kdo by se k většímu hněvu nepopudil, když mu žena nadává lotrů, psů, katů, rasů, aby ji zabil, aby se jejího masa nažral, aby toto ono udělal, jakž toho mnoho ony naspílali umějí: mnohá i od muže uteče a nechá mu na hrdle děti i čeledi. Udělá sobě tři svátky pořád, muži pak tři posty. Mezitím žaluje naň s kým se koli shledá, jakž přátelům, tak cizím i přespolním a ráda by, aby se k ní všecek svět zběhl a o jejím neštěstí slyšel, ba aby hrom z nebe bil a jí nad mužem pomstil. Avšak předce chce dobrou a poctivou ženou slouti.*“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 382-383; Srov. „*Povinnost také jest dobré ženy, aby mužů cizích nevychvalovala, svého před jinými nehaněla a nepotupovala, ale jakéhož koli má, buď mladého neb starého, buď krásného aneb škaredého, buď kratochvilného aneb nevrlého a hněvivého, toho aby za nejmilejšího měla.*“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 110; „...*některé pak běží od manželů svých k rodičům, přátelům s žalobami, pláči, s nařikáním, na manželů svých přísnost, tvrdost, netrefnost kterak jim, když je z nehospodyňství k hospodyňství navozují, ubližují, k dílu i práci i k péči o domovní věci, čemuž u rodičů svých cvičeny nebyly, o tom nepřivykly, potahují, zdá se jim to po prvnějších zahálkách a zvyků u rodičů o nic se nestarati, netoliko velkou těžkou věcí, ale hned jakous nenáležitou křivdou, protož takové od manželů, jakož nesmyslné, zase k rodičům utíkají, s manželi se loučí a býti nechtějí, leč musejí a tudy sobě manželu, rodičům a přátelům dosti hanby a posměchu mezi lidmi napůsobi.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 224.

²⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 222; Srov. jedna z hlavních vlastností, kterou muži na ženě kritizovali byla panovačnost, V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 25.

významná pro manželku, která musela zůstat v mužské poddanosti, tudíž mlčenlivost byla vyjádřením její pokory. Autoři zde vycházeli z názorů sv. Pavla, který prikazoval ženě mlčet.²⁷¹ Mlčenlivost byla podstatná, neboť žena, která byla obdařená menším rozumem, se snadno mohla svou řečí dostat na scestí.²⁷² Proto jí vybízeli, aby si vždy dávala pozor na to, co mluví, kdy, a aby to nebylo ke škodě.²⁷³ Na druhou stranu ji nabádali, aby to, co je dobré pronesla, neboť tak mohla učinit mnoho užitečného.²⁷⁴ Stejně tak ale byla kritizována opačná vlastnost mlčenlivosti,

---

²⁷¹ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 312; Srov. H. ZÁRUBA – J. VOTOČEK, *Dějiny lásky*, s. 23.

²⁷² „*Jest potřeba zkrocovati ústa a jazyk. Žhavost nesluší na panny. Panenská ctnost jest mlčeti, stydět se, málo, a to s rozvážením mluvíti. Řeč jest ukazatel mysli, nebo z hojnosti srdce ústa mluví, a které panny k mluvení a k odpovídání kvapné jsou, mysl lehkou, žhavost, pronášejí a někdy v svých vlastních slovích se zaplétajíce, toho se dopouštějí, načež před tím s těžkem pomysly. Té vady zběhl se příklad při Evě, již to k hříchu, a k tomu ze všech k nejžalostivějšímu pádu, nejvíc pomohlo, kvapné a neopatrné s hadem rozmlouvání a k otázkám jeho nerozšafné odpovídání.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 116-117; Srov. „*Zlá promlouvání a spolu obcování dobré mravy a obyčeje porušují. Jedna nešlechtná osoba mnoho zlého způsobuje, jako i jedna prašivá ovce, veliký kmen zdravých v malé chvíli nakaziti může.*“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvlé*, s. 70; Srov. důkazem toho, že žena má být tichá a mlčenlivá je její poslechnutí hada v ráji, G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 13.

²⁷³ „*Mluvná a ochotná žena býti má, ale však jí v tom míry, času, potřeby, studu a poctivosti šetřiti náleží. Nebo slova nestydatá, bláznové mluvení, oplzlé žvaní, nesluší na křesťany, ani na žádného z věrných.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 333; Srov. „*Žádná řeč shnilá a porušená, ať nepochází z úst vašich, ale což by bylo požitného k vzdělání a k napravení, když toho jest potřeba, tak aby libá byla k slyšení...a tak rozumná a pobožná žena se vši bedlivostí šetří, aby nic toho nemluvila, což by jí ke škodě a jiným ku pohoršení býti, což by jí v nějaké podezření u lidí, aneb v pomluvu dáti a uvéstí mohlo, než toliko to rozpráví, což jest užitečného, potřebného a chvalitebného, což na ni náleží, a kudy by její živnost a hospodářství zlepšeno býti mohlo.*“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 100; „*Kdo ústa svá a jazyk svůj ostříhá, ten duši svou i tělo své od ouzkosti a nebezpečnosti miluje zahyne v něm.*“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 240.

²⁷⁴ „*Jakož pak každá rozumná žena znajíc svého mluvení čas, míru i příjemnost u svého muže, jak jej má obveseliti, potěšiti a z myšlení truchlivého vyvésti v to trefiti umí.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 330.

a to klevetivost, kterou mravokárci připisovali především ženám, hlavně díky Evě a jejímu rozmlouvání s hadem.²⁷⁵

Kromě nezbytné poddanosti a mlčenlivosti musela být manželka také pracovitá a dobrá hospodyně. Její hlavní povinností byla péče o domácnost a dohled nad čeledí.²⁷⁶ Zvykat práci měly dívky už od dětství, neboť jen tak mohly být připraveny na manželství.²⁷⁷ I zde byla přičítána důležitá role matce a její výchově. Matka měla na dívku dohlížet a neustále ji něčím zaměstnávat.²⁷⁸ Z jakého důvodu byl této části ženina života přičítán takový význam? Autoři opět vycházeli z biblického stvoření světa a na jeho základě dokazovali, že žena byla stvořena jako pomocnice muže. Biblické stvoření bylo pro autory nezpochybnitelným důkazem ženina určení a místa. Kromě tohoto prostředku argumentovali mravokárci také tím, že není vhodná zahálka. Lidé, kteří byli leniví, upadli lehčeji do hříchu.²⁷⁹

---

²⁷⁵ „Mnohý pak muž se pojednou dá na osla vsaditi, jakž mu žena jeho nejmenší nějakou klevetu přinese, hned chce v kordy jíti, bouří, laje a zlořečí, aby se ženě zdál, že jí věrně přeje, jež to někdy více jí tím uškodí než-li prospěje, zvláště když jest věc malá, aneb snad z omylu pošlá.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 421; Srov. „...ale těchto časů mnohé ženy jsou takové, kdyby mezi muži špinavých a oplzlých šprýmů aneb připovídek neužívaly, tedy se domnívají, že by za veselé, zdvořilé, přívětivé a za šprýmovné paní držány býti nemohly, vylouvajíce se tím, že slova z žádné poctivé ženy nepoctivé neučiní.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 101; Srov. muži odsoudili ženu, neboť jejich užvaněný jazyk způsobil velké zlo, J. DELUMEAU, *Strach na západě*, s. 155.

²⁷⁶ „...nebo každá pobožná, šlechetná a křesťanská žena má býti dobrou hospodyní, to jest, ne o cizí věci krom jejího domu, což jí poroučeno není, ale o své hospodářstvíčko a domácí živnoustku starati se a pečovati má, což jim pán Bůh naděliti ráčil a muž do domu zjedná, šetrně, švarně, ochotně a moudře schraňovati a k užitku obracet.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 190; Srov. starost o domácnost byla hlavní ženskou povinností, P. KRÁL, *Žena a smrt*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, s. 106.

²⁷⁷ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 137; Srov. J. HRDLIČKA, *Měšťan*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 156.

²⁷⁸ „Kteráž jest hospodyňská může na ní vspolehnuto a ubezpečeno býti, byť se dnes nebo zítra vdala, a tak bude dobrou pomocnicí manželu svému, neb jí Bůh předkem k tomu stvořiti ráčil.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 143.

²⁷⁹ „Hled' vždy něco dobrého na práci míti, aby Tě d'ábel ne v zahálce, ale v zaneprázdnění mohl najíti. Nebo d'ábel, kdyby byl Evy v zahálce nenašel, byl by k ní tak směle nepřistoupil,

Žena měla pracovat ochotně a poctivě, vždy s úsměvem na tváři. Svou práci měla dělat svědomitě a na vše dohlížet.²⁸⁰ Pokud pracovala takto, měl její muž k ní důvěru a nemusel si dělat starosti navíc. Toto bylo její určení a její povinnost. Svou práci muži ulehčovala jeho práci a jejich vzájemná pomoc jim usnadňovala soužití.²⁸¹

---

ji neoklamal a nepokoušel.“ Š. LOMNICKÝ z BUDČE, *Kupidova střela*, s. 227; Srov. „*Zahálka jest polštář satanu, dcera sodomy, dobrých mravů zhoubu, zlých žádostí příčina a kořen všeho zlého.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 89; „...zvykáním pracem rozličným, v jich skutečném vykonávání, leností a zahálce, všelikterak se vyhýbáním. Znāti mají opatrné panny, že nestvořil pán Bůh žádného člověka k zahálce a k rozmařilosti, ale pro své cti a chvále, také i k hmotné práci, nejináč, než jako ptáka k létání.“ A. KLEMENS, *Rozkoš a zvůle*, s. 50; Srov. J. Klabouch přičítá výchově důležitou funkci, děti mají od mládí zvykat práci a být rodiči vedeny ke křesťanským zásadám, J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 37.

²⁸⁰ „*Pobožná manželka není lenivá, nýbrž se všemi obyčejí zahálky, kteráž chudobu přináší, vystříhá. Svým příkladem vši čeládky ku práci ponouká a nabízí. Pracuje pak ne s přinucením a tesklivostí, ale dobrovolně a s velikou chtivostí, tak jako by to samy ruce žádaly vykonati a způsobiti, což ona činí.*“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 59; Srov. „...protož jako ruka ruce jest přidána ku pomoci, tak žena muži, a jakož ruka ruce věrně a ochotně pomáhá, tak jeden druhému manželé mají sobě pomáhati. Obě ruce, když pracují víc udělají než jedna, jako i dvěma očima víc člověk uhledá než jedním, tak užitečnější práce dvou než jednoho.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 214; Srov. podobně na to nahlíží i sborník K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNIKOVÁ, *Dějiny žen*, s. 253.

²⁸¹ „*Statečně a zmužile se s takovou pilností a rozšafností, správy hospodářství a živnosti ujímá, aby muži nebylo potřebí tou domovní starostí srdce svého obtěžkati, anobrž aby toliko to, což kromě domu aneb v něm jest a na čemž na větším díle jeho povolání záleží, řídil a opatroval. Věda o tom dobře, že živnost a domácí hospodářství, skrze manželku dobře opatřeno a spraveno jest, jako skrze tu, kteráž všecko k dobrému obrací, a toho, aby se na ničemž škoda nestala, to podle nejvyšší možnosti pilně ostříhá.*“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 47; Srov. „...a to se stane, když se tobě jeho práce, kteráž na ten čas vykonává, dobře libiti budou a ty ho v jeho těžké pokutě, potěšovati a při tom s svou také domácí a kuchyňskou prací uctivě, dobromyslně a ochotně jemu se ukazovati budeš. Takový a k tomu podobný způsob přívětivosti může býti manželu v jeho těžké práci za utěšenou pomoc, neb mu všecko dílo jeho snadnější a lehčejší zdáti se bude.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 180; Srov. žena se stala spolupracovnicí muže a matkou čelední, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 115.

Konkrétní povinnosti ženy byly dány automaticky. Muž se staral o veřejné záležitosti a ženě mravokárci určili domácnost a péči o ní.²⁸² Kromě starosti o domácnost a všeho, co k ní přináleželo, měla žena také za úkol dohlížet na čeládku.²⁸³ Manželka musela hlídat, aby čeládka nejen vykonávala vše, co jí bylo uloženo, ale také musela kontrolovat jejich chování a bdít nad jejich mravy. Zde je patrná ženina moc uvnitř domu a kolem jeho chodu. V této části byla opravdu svou vlastní paní a měla právo rozhodovat. Autoři mužům dokonce doporučovali, aby „někdy“ v hospodářských věcech svou ženu poslechli, neboť žena je v těchto záležitostech schopnější. Přes toto doporučení měla žena přesně vymezené povinnosti a nesměla zasahovat do mužských záležitostí.²⁸⁴ Občas však žena

---

²⁸² „Jejich práce má nejprv býti při kuchyni, potom u dobytka v chlévě, třetí na poli a v zahradě, naposledy při domě. Kuchyňské dílo jest, aby se učilo světnici a dům vymetati, oheň zadělati, vaření a dílo spravovati, ubrus na stůl dávat, hrnce a mísy umévati, děti poklízeti a vodu nositi. Druhá práce při dobytku jest, aby se učily trávu přinášeti, kravám klásti, dojit, hnůj od nich kydati, vyháněti, dobytek na poli pásti, smetanu vrtěti, sejr dělati, a což při dobytku náležitého jest provozovati a taková práce přináleží dcerám sedlským a městským dcerám a děvkám služebným. Třetí dílo na poli, neb v zahradě toto býti má, hnůj rozkydati, záhony přerejvati, síti semeno, zahrabovati, plíti, zalévati, na poli žíti, snopy snášeti a do mandele klásti. Čtvrté dílo v světnici bývá lehké, len hachlovati, přísti, přízi obářeti, bíliti a síti. Item z vonného koření vody páliti, konfekty a lektváře i jiné domácí lékařství, kteréhož časem v domě potřeby bývá, strojiti.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen*, s. 141-143; Srov. také M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 52; klasické rozdělení působnosti na vnitřní a vnější svět potvrzuje i Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury, Kultura každodenního života od 16. do 18. století, I.*, Praha 1995, s. 301.

²⁸³ „Spatřuje, aneb šetří na obcování čeledi své, to jest, pozoruje, co se kde a jak v domě působí a řídí. Každá zajisté dobrá hospodyně má svého vlastního hospodářství šetřiti a dobře i náležitě to spravovati.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 104.

²⁸⁴ „Ženám pak nejlépe to sluší, aby šily, předly, děti opatrovaly a takovými věcmi se zaneprazdňovaly, skrze něž netoliko čas dobře a poctivě stráví, ale i hospodářství mnohem více rozmnoží. A když se koli hospodyně takovými věcmi zaneprazdňuje, tehdáž dobře a náležitě v svém povolání stojí a zůstává i mnohých zlých věcí uchází. Ale kteráž se žena, opustíc svou práci, mužského povolání ujímá, kteráž častěji k míse a k konvici, než-li k kuželi a přeslici svými prsty sahá, kteráž se prochází po domích, po hodech, veselích tancích a hře dychtí, kteráž větší díl dne v špercích, nádhernostech, vzhledání se do zrcadla a častým

získávala za tuto svou práci obdiv a uznání.²⁸⁵ Zkrátka dle slov Paprockého žen: „*jich jest desatero pokolení, ta nejlepší, kteráž začátek od včeličky vzala, neb taková nic z domu, ale všecko do domu manžela svého přináší, dítky mu milé rodí, a všelijakou jemu poctivost, jakožto pánu a hlavě své, činí.*“²⁸⁶

---

vyhledáním z okna stráví, v jejím domě mnoho se neřádů nacházeti musí.“ TAMTÉŽ, s. 76; „*Žena rozumná s radostí ujímá se živnosti a hospodářství, pokavadž jí to spravovati a opatrovati náleží. A protož přede, šije, a ty věci, kteréž pohlaví ženskému vykonávati sluší, řídí a spravuje. Vlastní zajisté ženský obchod jest s předivem buď od lnu aneb vlny, a těm podobných věcí zacházeti.*“ TAMTÉŽ, s. 55.

²⁸⁵ „*A jsou některá díla a zaměstnání, kteráž desetkrát lépe ženám příslušejí a od rukou odcházejí, než-li mužům, jako přísti, šíti, tkáti, motati, vařiti, píci, mýti, práti, děti opatrovati a k těm podobná. A poněvadž pak takové mnohé a na svém místě i nesnadné práce ženy podnikají jako děti nositi, ploditi, vychovávat, muži sloužiti a poddanost chovati, dům a což k tomu přísluší opatrovati, kteréž to tak potřebné a užitečné jsou, že se s božím i všeho světa směniti nemohou, a za něž se Bohu nikdá dosti vyděkovati nemůžeme.*“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 155; Srov. J. Grulich potvrzuje nezávislé postavení ženy na venkově, J. GRULICH, *Venkovan*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 175; stejný názor má i R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život, Dům a jeho lidé*, s. 169.

²⁸⁶ B. PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 26.

6. Manželství raného novověku

6. 1. Uzavírání sňatku

Spor mravokárců o oprávněnost manželského svazku vyzníval v raném novověku převážně ve prospěch manželství.²⁸⁷ Přesto se ozývaly hlasy, které manželský svazek posuzovaly negativně či stále vyzdvihovaly panictví. Ke kritice manželství a žen mravokárci používali četné citáty a prűpovídky, které se tradovaly často už od starověku.²⁸⁸ Panictví vyzdvihovali hlavně díky snadnější službě Bohu.²⁸⁹ Co naopak mluvilo pro uzavření manželského svazku, bylo biblické stvoření světa a ustanovení manželství Bohem.²⁹⁰

---

²⁸⁷ Reformace prohlašuje manželství za součást běžného života a za dar boží. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 18.

²⁸⁸ „...za časů mládenectví svého otázán jsa od matky své, chtěl li by se ženiti odpověděl: že by to bylo příliš skuoro. A po přeběhnutí koliko si let, opět zmínku od své matky o ženitbě k sobě učinění slyše, odpověděl: že by bylo příliš pozdě. A protož kdyby se oženiti dobré bylo, tento tak znamenitý muž nebyl by se toho zbraňoval, ale matky své uposlechl.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 15; Srov. „Ten kdož ženu pojímá, ne více než dvou dní veselých okouší, prvního při svatbě, druhého při smrti ženy. Tím namítaje, že není než oškřivost, trápení, starost a bída v stavu manželském. K těmž podobně dí i jiný učený muž, že den svatby je počátek všeho neštěstí, zármutku, starosti, práce a trápení.“ TAMTÉŽ, s. 19; „...že stav manželský jest k starosti, aneb k sešlosti věka podobný, tak i ženy žádostivi býváme, dokudž ji nemáme. A když jí dosáhneme, rádi bychom jí zase pozbyli.“ TAMTÉŽ, s. 27; „Kdo nemá s kým by se vadil, pojmi sobě ženu.“ TAMTÉŽ, s. 207; „Řídko radost, vždycy žalost, šetř pilně to jsou jich krmě, totiž manželů.“ TAMTÉŽ, s. 207; „Lépe jest ženu k hrobu nésti, než se s ní k oddavkům vésti.“ TAMTÉŽ, s. 215; „Jestli pojmeš ženu sobě, toť já předpovídám tobě, že pojmeš d'ábla na hrdlo, budeš s ní míti zlé bydlo.“ TAMTÉŽ, s. 217; „...jest dobré ženy se nedotýkati. Odkudž se zdá, že následuje to, jak jest nebezpečná, zlá a škodlivá věc, ženu sobě pojímati.“ TAMTÉŽ, s. 285; Srov. například Tertullián považoval ženu za vstupní bránu d'áblu, Aristoteles jí viděl jako omyl přírody, G. BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách*, s. 11-12.

²⁸⁹ „Člověk maje dar zdrženlivosti a čistoty bez pokrytství méně překážky a nepokoje mívá a snáze Bohu sloužiti může. Jestliže by pak kdo toho daru neměl (jakož pak řídci mají podle svědectví samého pána Krista), tedy ten každý (dí on) má míti svou vlastní manželku. A v též kapitole dí: že jest lépe se ožentiti nežli páliťi se.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 286;

Kromě biblického stvoření světa používali autoři tři hlavní argumenty pro vstup do manželství. První z nich vycházel ze svatého Pavla a jeho nařízení manželství pro ty, kteří nemohou odolávat tělesným pohnutkám. Pro ně nařídil Pavel z Tarsu manželství, aby svá těla ochránili před ještě těžším hříchem, smilstvem. Druhým důvodem bylo nařízené rozmnožování božského pokolení a třetím argumentem zdůvodňujícím oprávněnost manželství byla vzájemná pomoc manželů.²⁹¹

Srov. „... panici a samotní, kteří se se vším boží službě posvětili, k pečování o království boží jsou způsobilější, méně překážek mají, starostmi domácími se neroztrhují a k snášení všelikých protivností jsou sobě volnější než manželé.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka a ctnosti*, s. 284-285; Srov. myšlenka o důležitosti manželství se objevovala již ve středověku, ale prosadila ji až reformace, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 53.

²⁹⁰ „Řekl také Hospodin Bůh: není dobré člověku býti samotnému, učiním pomoc jemu, kteráž by při něm byla. Protož uvedl Hospodin Bůh tvrdý sen na Adama i usnul a vyňal jedno z žeber jeho a to místo vyplnil tělem. A z toho žebra které vyňal z Adama vzdělal ženu a přivedl ji k Adamovi a řekl: teď tato jest kost z kostí tvých a tělo z těla tvého, tato slouží bude mužatka, nebo z muže vzata jest, z té příčiny opustí muž otce svého i matku svou a přidržeti se bude manželky své i budou v jedno tělo. Z těchto slov se patrně poznává, že ustanovitelem svatého stavu manželského jest sám všemohoucí a věčný Bůh, kterýž člověka, muže a ženu stvořil a je k témuž svatému manželství v jedno tělo oddati a spojití ráčil.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 21; Srov. „...ale svaté manželství sám, beze vši rady a pomoci lidské ustanovil, právy ohradil. A jakož sám první manžele stvořil, tak je sám oddal a jim požehnání dal.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 290; Srov. svátost manželství bylo jedním z křesťanských dogmat, J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 62.

²⁹¹ „A toť jest lékařství naší nestatečnosti od Boha dané: z příčiny uvarování se smilstva má každý svou vlastní manželku míti, a že jest lépe oženiti se, nežli se páliť, tak učí svatý Pavel.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 13; Srov. „Ale mimo to jesti i jiné dobré v manželství, že člověk má druha tak věrného, jemuž svého hrdla i statku směle svěřiti může, kterýž se tak upřímně a věrně k němu má a opravdové srdečné lásky dokazuje, jako člověk k samému sobě i více častokrát dokazovati může.“ TAMTÉŽ, s. 209; „...nebo poněvadž již byl prve pán Bůh nařídil, aby ptactvo, hovádka i jiní živočichové každý sobě podobné měli, a tak potom se i množili, slušně tedy i člověk neměl samotný a k plození bez druhé osoby nezpůsobilý zůstávati. Viděl také pán Bůh budoucí potřebu člověku pomocnice v práci, v živnosti, v opatrování společném sebe a svých věcí.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 23-24; „Manželský stav jest věc dobrá, poctivá, svatá a pánu Bohu milá i potřebná mezi lidmi, protože skrz něj zlé žádosti těla chlipnosti se umrtvují i skutkové zlé tudy se stavují a ruší, dobré pak věci se z něho

Kromě výše zmíněných bodů používali mravokárci jiné podněty, které měly čtenáře o významu a důležitosti manželství přesvědčit ještě důrazněji.²⁹² Autoři, kteří

---

vzdělávají a rostou, jako rozmnožení ctitelů božích, milost a láska, příbuzenství a tovaryšství jedněch s druhými i jiné mnohé.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 60; „*jeden každý měj ženu a jedna každá muže svého pro výstrahu smilstva.*“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 13; „*K zachování čistoty nápomocné jest od Boha mládencům a pannám nařízené sv. manželství. Poněvadž člověk není duch ani pouhá duše, ale jest oděný tělem, tělem pak mimo poskvrnu duše porušeným a hříšným, těžká někdy zakušuje pokušení. Protož Bůh k obhájení čistoty lidské mdlobě pomoc učinil a manželství nařídil.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 140; „*Jeden člověk, žádný člověk. Dvě ruce více unesou než jedna a čtyři oči více vidí než dvě...když jedny ruce ustanou, hned druhé povinou práci zastanou.*“ TAMTĚŽ, s. 323; „*Poroučí svatý Pavel apoštol páně takový stav míti v velké uctivosti a lože čisté neposkvrněné zachovati, neb nečisté a cizoložníky bude soudit pán.*“ B. PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 9; „*Ti všichni kteří věku dospělého jsou a daru zdrženlivosti dokonale nemají, aby v manželském stavu život svůj vedli.*“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 16; „*V stav manželský vstupující osoby nabývají pomoci společné ve všelijakém štěstí aneb neštěstí, neb když Bůh stvořovati měl ženu k tomu stavu manželskému, hned ji nazvati ráčil pomocníci, řkouc: učíme mu pomocnici podobnou jemu. Jest tehdy v šťastných věcích pomocníci v společné radosti a v potěšení. V odporých pak a zarmoucených jest nápomocná potěšením a radou.*“ TAMTĚŽ, s. 50; Srov. také J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 14; Srov. dobro v manželství přirovnávali autoři na příkladu svazku Krista a církve, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 64.

²⁹² „*Co pak pán Bůh dává dobrého manželům? Daruje je z milosti a lásky plodem života jich potěšeným a jim žádostivým, tak aby požehnání boží přítomné měli v plození dítek.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 304; Srov. „*...lásku manželskou, upřímnou a stálou se vším ovocem jejím mezi nimi vzdělává a zachovává.*“ TAMTĚŽ, s. 305; „*Více lidí svatých živo bylo v manželství.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 298; „*...poněvadž v dobře zřízených obcích, žádný k obecní správě povolán a do úřadu dán nebývá, leč ženatý: nebo kterak by někdo spravoval obec a město, který by nikdy ještě nespravoval svého vlastního domu.*“ TAMTĚŽ, s. 302; „*Panictví jest neplodné a k rozmnožování ctitelů božích neslouží. Ale manželství jest zahrádka obce i církve.*“ TAMTĚŽ, s. 311; „*...z toho že pán Bůh ctnost na světě rozmnožovati a rozšiřovati ráčí, jini přítomností svou ozdobovati ho zvykli, podle začátku spasitele našeho, kterýžto také v Káni galilejské učinit sám, byl ráčil i zázrakem velkým a neslychaným takovou svatbu ozdobil, vodu na víno proměnivši.*“ B. PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 3; „*Příčina vybízející k manželství jest, že všickni svatí patriarchové v něm živi byli. Počínajíc od Adama až do Josefa.*“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 31; „*...Kristus ozdobil*

manželství chválili a zastávali jeho hodnoty, ho vyzdvihovali pomocí četných oslavných řečí. Dokazovali, že v manželství je přítomen Bůh svou milostí a požehnáním. Zdůrazňovali, že manželé mají jeden v druhém takovou oporu a pomoc, kterou jim nikdo jiný nemůže poskytnout.²⁹³

---

svatební veselí v Káni galilejské.“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 39; „Věděl pán Bůh, co na člověka má přijíti: jaké starosti, žalosti, bolesti, nebezpečství, jak mnohé bídý, v čem samotnému člověku muselo by býti hůře než dvěma. ...Dva: míti v sobě v žalosti potěšení, v mdlobě posílnění, v neštěstí a v nemoci ochránění, v pádu pomoci k pozdvižení. Nad to znal výborně pán Bůh, že mezi lidmi, zvláště pak mezi milými manželi, společné bydlení, sebe spatřování, slyšení, s sebou rozmlouvání k mnohému dobrému jim ve spolek nápomocné býti může. Předně k nabyvání víry, milování, poslušnosti, bázně boží, trpělivosti, naděje a jiných svatých ctností, potom k potěšenějšímu a veselejšímu bytu zdejšímu, nebo(ť) samostatnosti obyčejně se přidrží smutek, bázeň, přístrachové, nebezpečství, tesknosti a jiné člověku odporové. Ale společnosti obveselení, smělost, bezpečnost, udatnost a k tomu podobné. Lépe jest dvěma než jednomu, neboť padne li jeden, druhý pozdvihne tovaryše svého.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 24; „Mnozí oužitkové z lásky manželské pocházejí, jako před Bohem dobré svědomí s přítomností jim boží milosti a požehnání, když podle vůle jeho živi jsou. Mezi sebou požívání pokoje nade všecko milejšího, dnů potěšených a veselých, snažným a ochotným sobě ve spolek v práci, živnosti, hospodářství i nešení kříže jakéhokoli manželského pomáháním. V domě svém mezi dítkami a čeládkou v povinnostech svých sobě nepřekážejí, společně dobré vzdělávají, zlé kazí a svým příkladem k svornosti, pokoji a lásce jim slouží.“ TAMTÉŽ, s. 211-212.

²⁹³ „A podle mého zdání tak mnoho pravého, vlastního a přirozeného potěšení a radosti manželé, ti kteréž Bůh požehnáním svým a láskou vespolek váže v svém stavu okoušejí, že všickni zármutkové a nechvíle proti tomu ničímž nejsou. Nebo na světě žádného většího potěšení a radosti člověk s dobrým svědomím míti nemůže v žádné zemské věci, jako rodičové v svých dítkách, vnucích a pravnucích mají, když se šlechtí a daří, tak jakož se to vždycky nalézá.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 207-208; Srov. „...An má chválu velikou od svého ustanovitele... An má chválu od místa, nebo jej Bůh ustanovil v ráji, v místě nejrozkošnějším, ...an má chválu i od času, nebo jej Bůh nařídil před pádem, v čase nevinnosti...An má chválu i od starožitnosti. Ten zajisté stav jakož se začal od počátku světa: tak trvá a trvati bude až do skonání světa.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 293; „Chválu má ten stav i od toho, že v něj ta nejsvatější a nejblahoslavenější panna Marie vstoupiti chtěla, anobrž v něm spasitele našeho Ježíše Krista porodila.“ TAMTÉŽ, s. 296; „Manželství jest ráj, milé tovaryšství, líbezné přátelství, v zármutcích dává potěšení, v prácech a bídách polepšení. Manželka manžela hněv krotí, bolest a tesknost zahání, jest tovaryš, společník

Manželství definovali jako dobrovolné oddání dvou osob k tomuto svazku. Zároveň ale také jako odevzdání těla k službě jeden druhému. Bratr Lukáš charakterizoval manželství jako řádné a poctivé pojímání dvou osob, mužské a ženské, zákonem stvrzené. Současně jako osvědčení k nehrášnému užívání tělesných potřeb, v nerozdělitelnosti do smrti jednoho z nich.²⁹⁴ Václav Slovacius manželství popsal jako: „*coniugium, protože osoby vstupující v něj, společně jedno břemeno nesou, nebo stav ten chce míti v osoby spojené jednomu břemenu poddané. Potom jmenují jej matriomonium, protože žena za tou obzvláštní příčinou v něj vstoupiti má, aby byla jakž Augustinus napsal, plodu budoucího matka. Odkavadž se již poznává že stav ten manželský jest řádné a pánem Bohem nařízené v jedno spolčení muže a ženy, kteréž se děje s dovolením obojí strany, tak aby společně sobě v snášení bíd a těžkostí tohoto života nápomocni byli, dítky plodili a všech neřádných a Bohem zapovězených chlípností se vystříhali.*“²⁹⁵

Veliký význam připisovali mravokárci vstupu do manželství. Mladí lidé, kteří chtěli tento svazek uzavřít, museli zachovat poctivost až do sňatku.²⁹⁶ Autoři považovali člověka za zrozeného v hříchu, tudíž ovládaného tělesnými chťiči. Každý se však měl naučit tyto vášně svého těla ovládat a krotit je. Jen pokud vstoupí do manželství neposkvrněný, může být tento svazek čistý a řádný. Autoři se obraceli na muže a vybízeli je, aby manželku vybírali velmi pozorně, neboť pokud zvolí špatně, nebude kvůli nerozlučnosti manželství možné napravení.²⁹⁷ Před vlastním

---

i účastník všech dobrých i zlých věcí.“ H. ŽALANSKÝ, *Spis ku poctivosti*, s. 16; „*Nad pořádným manželstvem ruka držána býti má, nebo z něho všecko dobré pochází.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 100.

²⁹⁴ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 5.

²⁹⁵ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 1-2; Srov. „*Manželstvo nic jiného není, než toliko pořádné spojení osoby mužské s osobou ženskou, obsahující nerozdílné jich spolu s sebou životem obcování.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 100.

²⁹⁶ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 107; Srov. B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 10; Srov. také Skutečnost však byla jiná. Muži vstupovali do manželství již s četnými sexuálními zkušenostmi. J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 33; Rozdíl mezi každodenní praxí a očekávanými normami zdůrazňuje i Jaroslav Dibelka. J. DIBELKA, *Tajemství rodiny Hlučných, obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37-39.

²⁹⁷ „*A protož kdož v ten stav vkročiti úmysl má, tomu jest veliké rozšafnosti a bedlivosti potřebí, protože když se to dobře nezvede, manželům takovým netoliko pomluvu u lidí*

výběrem se měli za dobrou manželku modlit k Bohu, protože manželku dostává člověk od Boha a ne ze své vlastní vůle.²⁹⁸ Pokud se mladík chystal oženit, měl dát na doporučení starších a přátel, kteří mu mohli poskytnout neocenitelné rady.²⁹⁹ Očekávanou normu chování také odrážela otcovská naučení, která byla určitým odrazem mravokárných nároků.³⁰⁰ Mladík si měl také hledět, jaké má dívka rodiče, a to na základě názoru, že jablko nepadá daleko od stromu.³⁰¹ Mravokárci kritizovali

---

pro nerozum a nedbanlivost aneb všetečnost, ale také nesnesitelnou těžkost ustavičné pykání a bycha honění jakž říkáme, nápravu pak nesnadnou a velmi těžkou ta společnost přináší.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 12-13; Srov. „Dobré jest mladým lidem s bedlivou opatrností k stavu manželskému přistupovati pro vyvarování se budoucího mnohého zlého.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 154; Srov. důležitý výběr nevěsty zdůrazňovali všichni raně novověcí autoři, V. BŮŽEK – P. KRÁL – J. HRDLÍČKA – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 317.

²⁹⁸ „Není liž prosím (křesťanský člověče) slušné a náležitě, aby muž aneb mládenec pobožný v té věci s tím radu držel, a toho za pomoc žádal, z jehož ruky dobrou manželku bere.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 14; Srov. „Mají od pána Boha osoby druhé k manželství modlitbami svatými hledati, nebo není to na vůli člověka dobrou manželku a dobrého manžela pojíti, ale na vůli a daru božím.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 152.

²⁹⁹ „Kdožkoli dobré a šlechetné manželky žádá, ten se má přede všemi pobožnou a snažnou modlitbou opatřiti, potom radu s dobrými přáteli držeti a naposledy při volení rozšafnosti, jakž může nejbedlivější požívati.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 26; Srov. „...šetření svědectví hodnověrných lidí o osobě té, kterouž pojíti by chtěl, dobře li se o ní mluví a slyší čili zle. Dobré jest přísloví: dobré je nejen očima, ale i ušima se ženiti a vdávati.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 173; Srov. mladíci často do rodiny vybrané dívky posílali napřed své přátele, aby zjistili případný souhlas či nesouhlas rodiny, Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti*, s. 66.

³⁰⁰ Nejznámější je *Naučení Ludvíka z Pernštejna rodičům*, Josef VAŠICA (ed.), *Naučení rodičům*, Vyškov 1946; J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *Naučení p. Albrechta Rendla*; M. NEDVĚDOVÁ (ed.), *Jan Češka, Naučení hlubokých mudrců*, Praha 1982; F. B. KVĚT (ed.), *Urozeného Pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva*; Č. ZÍBRT (ed.), *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům. Hrstka staročeských rad a návodů*, Praha 1912.

³⁰¹ „Chceš li dceru za manželku míti, máš prvotně na máteř šetřiti, ta jestli poctivá a dobrých mravů, můžeš za dcerku žádati bez odporu.“ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných*

výběr nevěsty podle majetku.³⁰² Zdůrazňovali také nutnost společenské rovnosti, podobnost věku a zákaz pokrevního příbuzenství.³⁰³ Konkrétní v otázce věku snoubenců byl pouze Paprocký, který vycházel ze Sokrata a doporučoval k uzavření sňatku dívkám věk osmnácti let a mužům věk třiceti pěti let.³⁰⁴ Žalanský a Tadeáš zmiňovali jako podmínku také shodné náboženství.³⁰⁵ Kritizována je opět ženská krása,³⁰⁶ podle které se nesluší vybírat manželku. Takto uzavřený sňatek by neměl pevné základy a nevydržel by. Největší důraz kladli autoři na zbožnou výchovu a dobré mravy nevěsty.³⁰⁷

---

panen, s. 309; Srov. „...protož dobře dělají lidé moudří a poctiví, kteříž se na chování ctné rodičů vyptávají.“ B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 13.

³⁰² „Pojmeš li s zbožím statečnou, budeš míti nesnáz věčnou. Budeť chtíti paní býti, z tebe svého mana míti. Pak li sobě chudou vezmeš, rozlišné bídý poměješ. Neb často místo jednoho, musíš jich chovati mnoho.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 25; Srov. „...mnohá již potom nechce býti manželkou jako paní jeho, a aby ne ona jeho, ale on ji musel poslouchat, šetřiti, na vůli její pozor míti, bez ní nic nečiniti a sumou jako pacholkem jejím býti.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 169; „A protož pobožný člověk má o to pečovati, aby sobě pojal manželku z domu a přátelství ne tak bohatého, jako poctivého a pobožného, aby z domu takového žena přinesla k manželu tu věc, kteráž přede všemi jinými v manželství panuje, totiž čistotu aneb stydlivost, a to celou a neposkvřenou.“ J. KOCÍN z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky*, s. 30; Srov. výběr nevěsty podle majetku byl častým problémem: „Shánka nejvíce po měsíci, sytý li či hubený.“ Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti*, s. 63.

³⁰³ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 166; Srov. také L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 73; B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 5; V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 5; J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 210; Srov. nesourodost manželského páru byla častým problémem a byla zesměšňována v četných lidových hrách. Nejvíce kritiky si zasloužilo manželství s velkým věkovým rozdílem, Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti*, s. 115; Kritiku nesourodosti věku manželského páru zmiňovala i B. Bastlová, B. BASTLOVÁ, *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 369.

³⁰⁴ Francek udává věk snoubenců pro šlechtice: muži 26 let, ženy 22 let, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 21; Dülmen udává průměrný věk mužů 27-28 let, u žen 24-25 let, R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život, Dům a jeho lidé*, s. 137.

³⁰⁵ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 358; Srov. také J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 162.

³⁰⁶ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 112; Srov. J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 35.

³⁰⁷ „Šetřiti tedy mají, jestli pobožného, poctivého a šlechtného života a obcování, dobrých mravů a ctností pánu Bohu i lidem milých, též má li začátky dobré v slovích i v skutcích,

Podmínky pro vstup do manželství shrnul Lukáš Pražský. Kromě výše zmíněných bodů, podle nichž měli muži nevěstu vybírat, bylo nutné svolit k sňatku dobrovolně, být svobodný a mít upřímný úmysl.³⁰⁸ Řádný vstup do manželství autoři zdůrazňovali, neboť pokud by nebyl počátek manželství dobrý, nemohlo být celé manželství dobré. Za řádný vstup do manželství se požadoval veřejný obřad, přičemž bratr Lukáš trval na potvrzení manželství skrz kněze.³⁰⁹ Takovýto obřad měl zabránit tajným sňatkům, které byly kritizovány a často považovány za neplatné.³¹⁰ Rovněž

---

rozumnosti, rozšafnosti a ochotnosti k péči a správě domácích a hospodyňských věcí.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 171; Srov. „*Jeden každý má voliti raději krásu duše než li těla a více šetřiti obrazu božího, než obličej sličného. Nejpodstatnější jest dar žena neb panna, dobrými mravy obdařená. Ale mnozí ani očima, ani ušima, ale jen rukama se žení k samému braní věna patřice.*“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 352; „...že muži více vyhledávají po manželkách peněz a statků, než li poctivých mravů a ctného chování, a tak ne očima, ne ušima, ale prsty ženy sobě berou.“ B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 12; Srov. raně novověcí autoři zdůrazňovali, že mladík má koukat na ctnost a počestnost dívky, a ne na věno, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 15.

³⁰⁸ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 75; Srov. podmínky pro vstup do manželství shrnul J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 80. Srov. Kvůli snaze po zamezení světských obřadů byla důležitost sňatku zdůrazňována všemi autory mravokárných děl, S. KARANT-NUNN, *The reformation of ritual*, s. 12.

³⁰⁹ „...spojení rukama kněžskými a svázání na místa Krista a církve slovy božími: co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 75; Srov. blíže rozebírá svatební obřad Z. Winter, Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti*, s. 95.

³¹⁰ „...nebo což se jinak činí tajně, pokoutně, v hospodách, krčmách nebo domích postraních, skrze lidi zvláště ženy obmyslné, podvodné a k manželství z kusu chleba nebo truňku vína pomáhající, způsobem nectným, frejírským, to vše řádným, poctivým manželstvím nazváno býti nemůže.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 178; Srov. „Kteří v ten stav vstupují, to s vůlí a s dovolením starších, buďto rodičův, buďto vystavených na místo jich, činí, jináč by se přestoupilo přikázání boží, cti otce svého i matku svou.“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 6; „Pokud dívka slíbí bez přítomnosti rodičů a rodičové pak nesouhlasí, slib ten neplatí.“ TAMTÉŽ, s. 8; „...nevzal sobě sám Adam Evy, ale čekal až k němu ji pán Bůh přivedl a jemu ji dal.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 31; „Manželstva mají se konati s povolením rodičův a jiných osob, pod jejichžto ochranu byli by ti, kteří v stav manželský vkročiti míní.“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 101; „Kteráž by koli panna, buď panského neb vladýckého stavu, komu koli slíbila bez vuole otce svého, aby spravedlnost

tak ale byl kladen důraz na dobrovolný výběr partnera bez přinucení okolí. Otázkou zůstává, zda měly mladé dívky závislé na nařízení rodičů či poručníků možnost se svobodně vyjádřit.³¹¹

Svobodou mravokárci mysleli, kromě dobrovolného vstupu, také svobodu stavu. To znamenalo, aby nebyl člověk zavázán již dříve k jinému manželskému slibu.³¹² Zároveň si snoubenci museli uvědomovat, co pro ně manželský svazek znamená. Museli si být vědomi toho, že se tímto svazkem upisovali k nerozlučitelnosti do smrti a *k nesvobodě a dluhu placení*.³¹³ Před sňatkem měli snoubenci uzavřít světskou smlouvu, která by potvrzovala platnost jejich sňatku a ukládala dohody ohledně finančního zabezpečení.³¹⁴ Podepsáním svatební smlouvy byl často sňatek pro veřejnost stvrzen a následoval-li manželský slib snoubenců, byl sňatek uzavřen.³¹⁵ Následný obřad v kostele ho jen potvrzoval a často měl funkci

---

svou, kterou by koli k jakému statku měla, jí ztratila.“ H. JIREČEK – J. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská*, s. 224; Srov. kritika sňatků, které se děly bez povolení rodičů byla častým jevem, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 40.

³¹¹ „*Řádné vstupování bývá pořádkem tímto: nejprve má oboje strana dobrovolně a svobodně sobě se zvoliti, dobrovolně bez žádného přinucení...kdož si bere někoho z přinucení, bez lásky, takový začátek manželství zlý bývá.*“ H. JIREČEK – J. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská*, s. 176; Srov. „*Svoboda moci vůle, má li kdo k stavu manželskému jíti, nemá v cizí vůli neb moci býti, ale v své vlastní.*“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 31; „*Manželstva pak mají býti svobodná mezi všemi lidmi, beze všeho přinucení.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s.100; Srov. souhlas nevěsty však nevylučoval nátlak rodičů, R.van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život, Dům a jeho lidé*, s. 139.

³¹² J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 177; Srov. L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 31.

³¹³ TAMTÉŽ, s. 47.

³¹⁴ „*Poctivé a zřízené spojínání dvou osob k manželství potřebuje úmluvy...strany statku, s čímž se jedna strana druhé a s jakými výminkami oddává k manželství duchovnímu.*“ TAMTÉŽ, s. 52; Srov. „*...jest svaté znamení manželství duchovního v Kristu v církvi i v duši věrných a svědectví milosti a pravdy manželů v víře pána Krista a v spravedlnosti jeho.*“ TAMTÉŽ, s. 52; „*Smlauvy svadební v šesti nedělích od dne snětí manželského knihami městskými stvrđiti se mají.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 108; Srov. svatební smlouvě byl přičítán větší význam než následnému obřadu v kostele, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 40.

³¹⁵ Tuto skutečnost potvrzuje výpověď Kryštofa Rýdla z knihy svědomí: „*Já N. beru tebe sobě za pravou a věrnou manželku, slibuji ti věrnost manželskou a tebe do mé smrti*

božího požehnání. Svatební smlouva upravovala manželské majetkové právo. Jejím základem byly dohody ohledně věna a obvěnění. Věno bylo původně chápáno jako určitá dávka muže za ženu či koupě ženy. Postupně se věno změnilo ve vyplacení určité sumy jako odškodné za ztrátu nároku na dědictví, kdy se žena sňatkem odlučovala z dosavadní rodiny a ztratila jakýkoliv majetkový nárok. Z toho důvodu dostávala náhradou za to vyplacenou část jako příspěvek k založení nové samostatné rodiny.³¹⁶ Pevná výše věna nebyla určena, jednání probíhalo formou dohody ženicha s rodinou nevěsty.³¹⁷ Ač věno náleželo teoreticky ženě, mohl s ním libovolně nakládat muž.³¹⁸ Funkce obvěnění spočívala v zabezpečení ženy v případě smrti manžela. Obvěněním mohla být určitá finanční částka, popřípadě pozemky, zástavní práva, léna či svršky a nábytek. Účelem bylo usnadnění života ženy po smrti muže. Výše obvěnění byla stanovena o jednu třetinu vyšší než věno, které žena přinesla do manželství.³¹⁹ Přesná částka ovšem nebyla dodržována.³²⁰

---

neopouštěti. A zase panna také týmž slovy, když k mládenci promluví, ruky sobě podají a nějaký dar na ten slib sobě dali. Že jest již matrimonium celý a dokonalý a nic jiného nepouzůstává než exekuci, a toho že již žádný ani duchovní vrchnost rozloučiti nemůže.“ NA Praha, APA, Kniha svědomí, fol. 136a; Srov. i za hranicemi českých zemí byl sňatek uzavřen již slibem mezi snoubenci, R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život, Dům a jeho lidé*, s. 150.

³¹⁶ „Věno jest to, což se po panně aneb vdově z statku aneb z dílu jejího dědického, aneb z jiného statku jí vlastně náležejícího, manželů jejímu připovídá a jmenuje.“ TAMTÉŽ, s.102; Srov. stejnou definici věna podal i J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 31; Srov. také J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 15; Blíže se svatebními smlouvami zabývala například Beatrix Bastlová. Ta prozkoumala 288 svatebních smluv, na jejichž základě zkoumala postavení ženy. B. BASTLOVÁ, *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 34.

³¹⁷ TAMTÉŽ, s. 50.

³¹⁸ „Item, není žena muže svého věznem nikterakž, kromě věna.“ H. JIREČEK – J. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská*, s. 379; Srov. norma a praxe se však značně lišila, žena byla na muži odkázána mnohem více, než dovolovalo právo, K. MALÝ, *České právo*, s. 67.

³¹⁹ „Prvé, nežli by manželstvo knězem k stvrzení přišlo, o věno se snešení státi má, i také o obvěnění, kteréž panně třetinau veyše s jejímobyčejně se jmenuje.“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 102.

³²⁰ J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 32; Srov. Pavla NÁCOVSKÁ, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600)*, *Historická demografie* 21, 1997, s. 39-72.

Samotný sňatek vnímali mravokárci jako svatost a symbolický svazek Krista s církví.³²¹ Vlastní obřad měl probíhat před knězem, který figuroval jako boží zástupce na zemi.³²² Slib se podával rukou podáním a viditelným souhlasem snoubenců, tím se stvrzovala nerozlučitelnost svazku.³²³ Symbolem nerozlučitelnosti bývalo také svázání pravých rukou snoubenců.³²⁴ Následně jim kněz požehnal a závěrečný polibek byl spíše než začátek jejich intimního života předpokladem pečeti

---

³²¹ „Svatost svatby jest v pravdě a v Kristu a v církvi, a tou příčinou Kristus na svatbu jsa zván...tím to manželství potvrzuje a schvaluje, ukazuje jeho pravdu a svátost.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 72; Srov. „Každý věrný křesťan ustavičně na to mysliti a pamatovati má, že stav manželský jest obraz, neb figura takového důstojného tajemství, že žena muži, tak jako církev boží pánu Kristu oddána jest a muž ženě své, tak jako pán Kristus církvi své, aby se muž k ženě své tak choval, jako i pán Kristus k církvi své se chovati ráčil.“ J. FREDER, *Čest a nevina*, s. 378-379; Srov. také Symbolika sňatku Krista s církví byla všeobecně známou, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 67.

³²² „...jeden druhému řádně podle obyčeje křesťanského před pánem Bohem, anděly jeho a dobrými poctivými lidmi k manželství se oddati s zavázáním se sobě slibem smlouvy manželské k společnému s sebou, v čas štěstí i neštěstí nerozdílně až do smrti jednoho z nich přebývání.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 181; Srov. „Poslední částka řádného vstupování v stav manželský jest potvrzení církevní k stavu manželskému osob v něj vstupujících, před dobrými lidmi skrz kněze, jakožto náměstka božího, neboť první manželé stali se manželi až před Bohem.“ TAMTÉŽ, s. 181; „Potvrzení má se dít skrze slouhu a prostředníka na místě božím v poselství jeho, v slovech božích, neb poněvadž původ Bůh učinil manželství i slovy svými k nerozdílnosti potvrdil.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 63.

³²³ „...a nejprv osoba mužská pojímající osobu ženskou a jí se oddávající, má slíbiti rukou dáním věrnost lože čistého, péči a nerozdílnost do své nebo do její smrti. A zase osoba ženská pojímající osobu mužskou a jí se oddávající k manželství má slíbiti věrnost lože čistého, poddanost i nerozdílnost do své nebo jeho smrti.“ TAMTÉŽ, s. 54; Srov. „Slib k manželství učiněný bývá a býti má pro zřízeném oddávání a spojování v smlouvě skrze rukou dáni slovy příslušnými, z svobodné, srdečné, dobrovolné vůle. Totiž slib v tom oddání a spojování věrností a nerozdílnosti od jedné každé osoby, řkoucí: tak mi Bůh pomáhaj do mé nebo do tvé smrti. A ten slib má býti zjevný a nepokoutný při oddávání.“ TAMTÉŽ, s. 60.

³²⁴S. KARANT-NUNN, *The reformation of ritual*, s. 25; Srov. tuto skutečnost potvrzuje také například K. MALÝ, *České právo*, s.75; J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 62.

kontraktu.³²⁵ Uzavření sňatku potvrzovalo čistotu tohoto sňatku před Bohem i lidmi.³²⁶

Po obřadu se konalo svatební veselí. Nevěsta byla slavnostně zavedena do ženichova domu, kde nastávala svatební oslava. I tato oslava měla stvrzovat platnost uzavřeného sňatku a zároveň reprezentovala počátek nového života novomanželů. I svatební veselí bylo symbolické díky přítomnosti Krista v Káni galilejské. Svou symbolickou přítomností Kristus právě uzavřený sňatek schvaloval.³²⁷

6. 2. Život v manželství

Uzavřeným sňatkem novomanželé přestávali být samostatnou osobou a stávali se jedním tělem.³²⁸ Tím na ně připadaly povinnosti, které s tímto závazkem souvisely. Autoři v první řadě doporučovali se k sobě chovat tak, jako se chová hlava

---

³²⁵ J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 18; Blíže k svatebnímu obřadu srov. také J. GRULICH, *Slavnostní okamžiky*; M. HAJNÁ, *Kterak se tělesného hříchu uvarovati*, s. 23-26; Alice KLÁŠTERSKÁ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí a jejich sourozenců*, *Historická demografie* 22, 1998, s. 145-168; P. MAŤA, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 6, s. 11-15; P. VOREL, *Pernštejská svatba*, s. 139-162.

³²⁶ „Svatba má být činěna pro trojí věc: aby bylo poctivé, věrné a slušné to zřízení a hodné v Kristu a církvi. Druhé, aby hodnověrnými zřízenými poctivými svědky svědčeno bylo. Třetí, aby svátostí bylo s těmi osobami a shodováním se všemi sluhami božími.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 70; Srov. J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 63.

³²⁷ „Oslava svatební, dokazování účasti Krista a schválení té svatby a požívání pravého manželství.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 80; Srov. „Ku pojištění řádného vstupování v stav manželský, náleží také i dobré a poctivé lidi obojího pohlaví k sňatku manželskému zváti, aby poctiví lidé přítomností svou ten sňatek svadební ozdobili, božího nařízení, jakožto věci dobré a svaté, potvrdili.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 179.

³²⁸ „Znáti mají manželé, že jsou od pána Boha spolu v jedno tělo spojeni, aby ne již dva, ale jedno tělo byli.“ TAMTÉŽ, s. 209; Srov. „Tak rovně (pravím) též dvě osoby, kteréž sňatkem svým v různu byly rozdělené, v jedno se spojují a Bohem ovšem za jedno tělo se pokládají a počteny bývají.“ TAMTÉŽ, s. 103; Srov. svatebním obřadem začínali manželé nový život, G. DUBY, *Vznešené paní, Eva a kněží*, s. 30.

k svému tělu. To znamenalo navzájem si pomáhat, pečovat o sebe, milovat se a chránit se před vším, co jim mohlo uškodit.³²⁹

Uzavřeným sňatkem a jeho symbolikou vyvstávala otázka ohledně nerozlučitelnosti manželů. Mravokárci zastávali názor, že manželství má trvat až do smrti jednoho z manželů. Vycházeli z Nového zákona a z myšlenek Krista.³³⁰

---

³²⁹ „...a tak se jeden k druhému chovati, jakž obecný příklad toho na hlavě a těle svém při sobě spatřují. Kterak to jedno druhého se přidrží, vespolek sebe šetří, sobě slouží, pomáhají, nedostatky na sobě snáší, od sebe se neloučí, ani tomu jinému, co toho při sobě učiniti dobrovolně dopouští.“ J. TADEAŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 34; Srov. „Povinná přívětivost manželská záleží předně v lásce společné, takové jakáž je mezi hlavou a tělem jeho.“ TAMTÉŽ, s. 190; „Nejvíce a předně má se mezi manželi stkvíti láska a milování, milování pak pravé, věrné, stálé, upřímné, z srdce neošemetného pocházející a všecko milování světa převyšující. Nebo kteří se manželé nemilují, ti se k sobě nevolně a neochotně mají. A kteří k sobě jsou neochotní, ti se sobě ostudí, a kteří se ostudí, ty satan snadno k cizoložství dohání.“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 381; „Má mezi manželi společná býti ochrana. Muž proto se jmenoval hlava ženy, že ji povinen chrániti. Jako hlava všecky jiné údy šlechtí, spravuje a obživuje, tak muž má ženu svou chrániti, živiti, zastáti a rozumně spravovati.“ TAMTÉŽ, s. 389; „Když pak se již sejdou a řádně v manželství spojí, tu povinen jest muž manželku svou a žena též manžela svého více milovati, nežli rodiče své, a tak oba až do té nejdelsí smrti spolu bydleti a zůstávati a skrze to jak jeden tak druhý od rodičů svých se dělití a sebe se nerozdělitedlně přidržeti musejí.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 105; „Aneb jako hlava tělu svému a tělo hlavě věrně a upřímně přeje, že nad tu jejich společnost nic nemůže býti věrnějšího a upřímnějšího. Tak také žádná větší a horlivější láska mezi lidmi býti nalezena nemůže, nad tu kteráž jest a býti má mezi dvěma věrnými manželi.“ TAMTÉŽ, s. 107; „Mezi manželi láska a milost má býti, bez pokrytství a ošemetností, též i bez prinucení, upřímná, bez zlého domnívání, vděčná, bez horlivosti a oškřivosti.“ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 67.

³³⁰ „Protož což Bůh ve spolek sloučí, to rozloučit žádný nemá.“ B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 21; Srov. „...nemáte vy manželek vašich propouštěti od sebe, s nimi se všetečně rozvozujete, proto že vás Bůh sám řádem manželským v jedno svázal, netoliko prostředkem řádného snoubení skrze rodiče, aneb oddávání skrze kněze.“ J. R. SUŠICKÝ, *O svornosti manželské*, s. 114; „Nerozdělitelnost jest z podstaty manželství...což jest Bůh spojil, člověk nerozlučuj.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 132; „...mají stále v čas štěstí i neštěstí až do smrti sebe se přidržeti, opatrovati a jeden druhého nijakž neopouštěti. Neb v slibu manželském to v sobě připovídali sobě za jedno tělo s potvrzením božím toho při nich, oddali. Nesluší se tedy žádnému člověku jinému i kterémukoli z manželů řádného manželství loučiti, ani

Druhý sňatek byl tedy možný jen na základě smrti jednoho z partnerů.³³¹ V případě rozluky byli autoři nekompromisní. Rozluka byla možná jen pro cizoložstvo, sňatky z donucení, popřípadě pro neplodnost.³³²

Důležitou součástí manželského svazku byl také pohlavní život manželů. Manželství bylo jedinou institucí, kdy byl pohlavní akt legitimován. V první řadě autoři zakazovali všechny polohy kromě klasické. Jakékoli jiné polohy považovali za nečisté a hříšné.³³³ Touto otázkou se zabýval nejvíce Lukáš Pražský. Zastával běžné stanovisko většiny církevních představitelů, kteří určovali pohlavní život manželů. Na základě toho stanovil dny, kdy je pohlavní styk možný a kdy ne. Zakázaný byl v čase ženské menstruace, těhotenství či šestinedělí. Tyto zákazy se vztahovaly k tomu, že jediný povolený způsob pohlavního styku byl za účelem zplodění potomka, což bylo v těchto případech bezpředmětné. Bratr Lukáš dokonce zdůrazňoval tresty pro případ, že by manželé tento čas nerespektovali. Autoři hrozili čtenářům, že pokud nebudou tyto příkazy respektovat, dítě narozené z takového styku bude trpět padoucníci, malomocenstvím či prášivostí. Dalším časem, kdy byl

---

k tomu jeden druhému žádné příčiny nemá dávat, ale s sebou společně trvati.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 222; „*Muž, maje živau manželku, s jinou by se oddal, s'tat bude...žena, mající muže živého, která by se vdala, zahrabáním za živa ztrestána bud'.*“ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská*, s. 311.

³³¹ „*Ač je pochvalné znovu se neoženiti či vdáti, nicméně není špatné po smrti jednoho vstoupiti znovu v stav manželský.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 198; Srov. také B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 23-25; J. KLABOUCH, *Manželství a rodina*, s. 67.

³³² J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 40; Srov. také G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 80; J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 19.

³³³ „*...ale aby poctivé a řádné spojímání bylo. A lože neposkvrněné v slušné zdrženlivosti a v svátosti.*“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 43; Srov. „*Nesluší se manželům užívati neřádně proti běhu přirozenému. Jakýmkoli obyčejem neslušným, zapovězeným, nepoctivým, nestydatým, oplzlým, smilným, stydkým, nevěstčím, rufiánským, sodomským, hanebným.*“ TAMTÉŽ, s. 85; „*...čehož se koli manžele nemírného, nepoctivého, nestydatého a ohavného v prvním spolčení dopustí, jejich to vina jest a ne stavu toho.*“ B. PAPROCKÝ z HLOHOL, *Stav manželský*, s. 9; „*Skutek manželský není od přirození sám zlý ani dobrý, ale je přirozený, dobrý nebo zlý jest od těch, kteří jej činí. Bůh jej nezapověděl, neb učinil člověka v pohlaví rozdílném...Bůh jim nařídil, aby se množili a to jde skrze skutek, proto není hříchem.*“ J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 159-160; Srov. požadavky pro vstup do manželství shrnul například J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 59-60; B. BASTLOVÁ, *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 360.

zakazován pohlavní styk, byl čas křesťanských svátků. Během svátků se měli lidé věnovat službě Bohu a ne světským záležitostem.³³⁴ Kdykoli měli manželé pohlavní styk, měl být jen z potřeby ulevení svému hříšnému tělu a neměl být provázen chtíčem.³³⁵ Úplnou zdrženlivost doporučoval Lukáš Pražský jen v případě souhlasu obou stran, což považoval za vhodné obzvláště pro staré manžele, kteří už neměli možnost rozmnožit lidské pokolení.³³⁶

V souvislosti s tělesnou stránkou manželství a povinností manželů plodit děti, souvisí i otázka neplodnosti. Ve většině případů byla sváděna na ženu. Autoři proto mužům doporučovali, aby se na ženu nehněvali, že plodnost či neplodnost ženy je v rukou božích.³³⁷ Možností neplodnosti byl také trest seslaný na manžele Bohem.

---

³³⁴ „*Sluší užívati, když čas, příčina a místo a osoba druhé strany potřebuje, nesluší když záповědi jsou. Čas slušný z potřeby bez lakoty, poctivě, zřízeně, mravně, zachovaje čas a míru. Potřeba seznává se v hladu pokušení a nebezpečství před hříchem. Skrze zavření žádosti nečisté, již by odolati bylo nemožné a čas i příčiny i místo by bylo hodné. Tu jeden druhému dlužen povolen bývá, na kohož z nich by ta věc přišla, toliko úmyslem upřímným Bohem dopuštěným. Nehledaje v tom rozkoši v žádosti, ale pokoje a bezpečnosti. Nenávidě žádosti té porušení....avšak žádostí svou viděním oplzlým a dotykáním stydkým vzbuzovati při sobě i při druhé straně a potom požívati chtějí, to požívání již hříšné bývá, hříšné, mrzké neb sodomské, a již tu nebude z nuzné potřeby pro výstrahu hřícha, ale z bujnosti, z nezřízenosti a dle rozkoše. Než zpráva manželská jest, že častého, nepotřebného a bez nouze požívání, strany své, každý má se varovati a příčiny sobě nedávati, buď obžerstvím, opilstvím, převráceným myšlením, oplzlým hleděním, stydkým dotykáním, ani častým bezprostředním užíváním.“ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 89-92; Srov. J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 167-169; Srov. stejný názor zastává například G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 32; G. DUBY, *Rytíř, žena a kněz*, s. 25; Ch. KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Ženy a rodina*, in: J. Le GOFF (ed.), *Středověký člověk*, s. 249; J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 44.*

³³⁵ „*Příliš těžce hřeší a čelí proti úmyslu božímu, neb nehledají v tom než toliko své hovadné nezřízené žádosti vyplnění.*“ J. AUGUSTA, *Kázání o stavu*, s. 40; Srov. mnoho Autorů pohlavní styk tolerovalo, pokud nebyl využíván k vyplnění libosti, J. FRANCEK, *Zločin a sex*, s. 15.

³³⁶ L. PRAŽSKÝ, *Tento spis*, s. 138-139.

³³⁷ „*...nad čímž takoví manželé nemají se přílišně kormoutiti, toho těžce nésti, proto se svářiti, jeden druhým pohrdati, a tím se v lásce manželské k sobě ve spolek zmenšovati, ale mají, jakž v jiném, tak i v tom vůli se boží poddávati a říkati: buď vůle tvá pane.*“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 47; Srov. „*Pro neplodnost neb plodnost manželkou*

Takový trest měli manželé pokorně přijmout. Celkově se měli manželé chovat tak, aby v ničem nepřekročili boží vůli a vždy žili podle božích rozkazů a nařízení.³³⁸ Pokud se takto chovali, přinášelo jim manželství mnoho dobrého.³³⁹ Když se jim však manželství nevyvedlo, neměli zoufat, ale věřit v boží pomoc. Autoři také upozorňovali na možnost, že veškeré neštěstí v manželském životě může být

---

nepohrdati s ní se o to nevaditi, viny na ní nesčítati, nebo to obé plodnost i neplodnost dítek záleží na Bohu. Bůh sám může otevřítí nebo zavřítí život .“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 266; Srov. zdůraznění boží vůle bylo nutné pro zřejmé opovrhování bezdětnými ženami, G. DENZLER, *Zakázaná slast*, s. 95.

³³⁸ *„Při šetření boží vůle, aby to společně činili, což pán Bůh míti chce a varovali se toho, čehož míti nechce. Též při pečování o duši a věčné její dobré.“* J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 51; Srov. *„...společně myslí srdcem i vším životem svým k němu sklonění býti, toho skutečně vyhledávati, aby jeho i vůle svatou jeho právě znali, v něho věřili, jeho nejvíce nade vše milovali, ctíli, jeho se báli, poslouchali, v něho doufali, sebe i dům svůj podle vůle jeho spravovali, pokorní, trpěliví, stáli v snášení rozličných metlicek a křížů manželských byli, své nedostatky a hříchy všeliké záležející v opouštění dobrého a dopouštění se zlého myslí, řečí, ovšem skutkem, rychle napravovali a sumou pánu Bohu svému především líbiti se všelikterak hleděli, nelibých pak jemu a od něho zapovězených věcí se snažně varovali.“* TAMTÉŽ, s. 185; Srov. tuto skutečnost potvrzuje i A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 64.

³³⁹ *„Mezi kterými manželi jest taková svornost, ti všemi dobrými věcmi oplývají, ti žádným úkladům nejsou poddáni, tou svorností jako pevnou zdí, jsou ohrazení. Tať je nad každé železo silnější, nade všecka zboží bohatší činí.“* H. ŽALANSKÝ, *Knižka o ctnosti*, s. 362; Srov. *„Lidé postaveni v svatý stav manželský mnoho se naučiti mohou o pánu Bohu, jako předně jaký jest, že jest čistotný. Potom, že jest milující své a nezanedbávající přirození lidského, byť pak bylo i dosti prožluklé, zdyžděné a mdlé, než jináč než jako otec nezamítá dítěte shrbeného, aneb v jiném nedostatku postaveného. Neboť čím ono je mdlejší a bídnejší, tím více o to se stará, aby je opatřil a jemu nápomocen v jeho bídě a nouzi byl.“* V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 44; *„Nejlepší jest to manželství, kteréž ne lakomství ani bujnost těla spolčuje, ale pravá láska, kteráž jest bez pokrytství aneb ošemetnosti, též i bez přinucení, upřímná.“* TAMTÉŽ, s. 113; Srov. již J. Hus považoval manželství za dobré. Viděl ho jako věrné společenství života, zasvěceného službě boží, spolupráci a vzájemné dobré působení, A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě*, s. 63.

trest za prvotní hřích.³⁴⁰ Cílem manželství bylo připravovat se na spasení duše a na věčný život.³⁴¹ Manželé měli žít tak, aby jejich svazek byl příkladný pro celou společnost.³⁴²

---

³⁴⁰ „Kříž manželský pán Bůh rozdělil na dvě: jednu částku ho vložil na ženu Evu i na všechny potomky její. Druhou na muže Adama i na všechny potomky jeho.“ J. TADEÁŠ, *Vysvětlení o stavu*, s. 73; Srov. „...odtud tedy všickni manželé spatřujete, že pán Bůh na ně předně vložil práci a péči, aby tak sebe i své živili a chovali, ponoukají se k věrnému jí konání, hospodářství opatrování, poctivé živnosti vedení, s vystříhání se přitom všeliké lenivosti a nedbanlivosti.“ TAMTÉŽ, s. 95; „Vědět, že si to zasluhují, pracovat tiše a pokorně.“ TAMTÉŽ, s. 102; „Jest sic práce a nesnázi plné manželství, ale ty práce jsou takové, které na nás pán Bůh vložiti ráčil, a to k dobrému našemu, aby byli jako uzdou chlípnosti a rozněcovali nás k vroucnějšímu zamilování pobožnosti. Potom zdali větší chvály hodnější nejsou, kteří práce od Boha poručené ochotně nesou, než ti, kteří zahálce povolují, jim se vyhýbají?“ H. ŽALANSKÝ, *Knížka o ctnosti*, s. 320-321; „Mysliti mají, že jejich smutné manželství ač jest škodné, těžké a odporé tělu, však jest spasitelné jejich duši.“ TAMTÉŽ, s. 419; Srov. skutečnost špatných manželských svazků autoři zdůvodňovali právě prvotním hříchem, S. KARANT-NUNN, *The reformation of ritual*, s. 16.

³⁴¹ V. SLOVACIUS, *Spis krátký*, s. 107.

³⁴² M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 31.

7. Závěr

Cílem diplomové práce bylo přispět k výzkumu genderových pozic ženy a k vnímání ženskosti v raném novověku. Tato práce zahrnuje dvanáct mravokárných spisů v období let 1523 až 1613. Množství těchto spisů je důkazem, že mravokárná literatura byla velmi oblíbená a čtená. Zájem autorů i čtenářů o dané téma je pochopitelný. Česká společnost raného novověku procházela velikými změnami. Autoři tyto změny vnímali a spojovali je s úpadkem víry. Mravokárci na tyto proměny reagovali a snažili se své „ovečky“ přivést zpět k pravé víře a k pokornému křesťanskému chování.

Mravně-výchovná literatura předbělohorského období se vyznačovala určitou konzervativností. Tato díla měla většinou výstražnou funkci a čtenáře kárala a napomínala. Literatura měla jednotný program, a to poučit lidi o tom, co je správné a jak by se měli chovat. Morálka těchto děl byla založena na Bibli a jejích příbězích. Náboženské texty autoři doplňovali četnými příklady, které sloužily jako argumentační prostředek. Moralistické příklady z Bible a antické historie poukazyvaly na dobré ženy, které si měly dívky vzít za vzor, nebo na špatné ženy, jež sloužily jako napomenutí a hrozba. Autoři svá díla dedikovali představitelům šlechty, přesto byla jejich pozornost zaměřena hlavně na nižší skupiny společnosti, převážně na měšťanstvo.

V raném novověku byly názory na ženu již dané a mnoho se neměnily. Postavení ženy bylo předurčeno jejím stvořením a také prvotním hříchem. Žena byla stvořena až po muži a pouze jako jeho pomocnice, proto měla nižší postavení. Navíc tím, že poslechla hada, prokázala i své špatné vlastnosti. Tyto dva biblické příběhy byly pro ženu určující. Od nich se odvíjelo vše ostatní a následné příběhy z historie jen potvrzovaly tuto skutečnost.

Aby autoři mravokárných spisů tuto tezi ještě více prokázali, používali i nepříznivé myšlenky a názory antických autorů, s kterými se plně ztotožnili. Špatné názory na ženy se u antických filozofů vyvinuly převážně díky dualistickému názoru na tělo a ducha. Tělo bylo vnímáno jen jako dočasné a pomíjející, navíc zabraňující službě bohům. Veliký důraz kladli muži na duši, proto bylo nutné vše fyzické potlačovat a ženu jako představitelku tělesna začali zavrňovat. Tento základní předpoklad ostatní špatné ženské vlastnosti jen stupňoval a vytvářel celkově negativní obraz. Většina raně novověkých mravokárců o takto vytvořeném obrazu

ženy vůbec nepochybovala. Dané negativní vlastnosti ve svých spisech jen zdůrazňovali a ženě četnými příklady ukazovali, jak by se měla chovat a čeho by se měla vyvarovat. Ač někteří z nich uznávali i důležitost její osoby, přesto i pro největší „obhájce“ byla žena slabší, mdlejší a náchylnější k špatnému.

Slabost ženy byla dána její biologickou funkcí, neboť většinu svého produktivního věku byla „uvězněna“ uvnitř domu, v intervalech mezi menstruací, těhotenstvím a porody. Kromě toho byla její méněcennost potvrzena prvotním hříchem v ráji. Skutečností, že je žena hloupější, využil had, a následkem toho bylo celé lidstvo potrestáno. Navíc byla stvořena z muže, tudíž on byl uznán za její hlavu a ona byla „pouhým“ tělem. Proto musela být neustále jako tělo bez hlavy pod mužským dohledem a poslouchat jeho rady a doporučení. Žena byla na mužské členy rodiny odkázána ve všem. Nejprve na otce, bratra či poručníka, později na manžela. Muž získal větší zastání v právu i ve společnosti. Pokud byly v manželství neshody, autoři mravokárných děl většinou přičítali vinu ženě. Nejčastěji kritizovali ženskou neposlušnost a nepoddajnost. Tuto nectnost považovali mravokárci za obzvlášť těžké provinění z důvodu biblického stvoření, ale i z nastoleného řádu světa. Žena se muži nemohla postavit, neboť muž jako chytřejší vždy věděl, co je správné a jak se má zachovat. Žena musela poslouchat, a to i v případě, kdy se na ní muž obořil bez jejího provinění. Jedinou výjimkou bylo, pokud muž nedodržel křesťanské zásady, mohla odmítnout poslušnost. Ovšem chybí zde doporučení, co mohla v takovém případě dělat. V ostatních věcech byla zcela pod nadvládou muže. Pokud ho neposlouchala, byl muž terčem veřejného posměchu, neboť usměrňovat a vést ženu byla jeho povinnost.

Prostředkem, který mohl sloužit k jejímu usměrnění, bylo i fyzické násilí. Nejprve měli muži využít ústní domluvu, pokud to však nemělo dostačující efekt, mohli sáhnout i k tvrdším prostředkům. Na druhou stranu mravokárci mužům doporučovali, aby svou přísnost nepřeháněli. Přesto bylo bití běžnou součástí partnerského soužití.

Mravokárci dokázali ženě přiznat i její užitečnost a důležitost, a to díky její neocenitelné pomoci v domácnosti. Tato pomoc byla spolu s její pozicí matky nejvýznamnější náplní jejího života. Žena sama pravděpodobně v manželství nalézala své uplatnění, protože nikde jinde neměla takovou možnost prosazení. Zde byla svou vlastní paní a uvnitř domu měla i určitou moc. Na starosti měla vedení celé domácnosti i dohled nad čeládkou. Mravokárci mužům doporučovali,

aby se v hospodářských záležitostech plně spolehli na manželčin úsudek, neboť tato práce jí byla vlastní. Zasáhnout do jejích pravomocí měli pouze v případě, že domácnost nespravovala dobře. V tomto případě mravokárci uznali ženskou inteligenci, i když se zdůrazněním, že ženy rozum sice mají, ale jen na malé hospodářské úkony, které nejsou pro muže vhodné. Kromě rozdělování práce a dohledu nad služebnictvem měla také mít kontrolu nad morálním chováním svých služebníků. Hospodyně byla totiž v první řadě pokornou služebnicí boží a jako taková musela řídit chod domácnosti po všech stránkách. Uvnitř domu tedy žena našla svou možnost prosazení sama sebe a své vlastní místo. Byla si však této „moci“ vědoma? Pravděpodobně ano, neboť i v tomto případě autoři pranýřovali ženy, které chtěly být své vlastní paní. Autoři zdůrazňovali, že vést domácnost musí, ale jen v případě nepřítomnosti muže. Poté musela řízení svěřit opět do jeho rukou. Mravokárci často kritizovali ženy, které zneužívaly své pozice. Dá se tedy usoudit, že ženy si byly vědomy své pozice a moci a nechtěly být tak povolné a poslušné, jak jim přísní mravokárci nařizovali. Důležitost ženy potvrzovala role matky. Měla velký vliv na výchovu svých dětí, obzvlášť dívek. I autoři tuto skutečnost přiznávali a doporučovali matkám, jak mají své děti vychovávat.

Ani fyzické přednosti nezůstaly stranou zájmu mravokárců. Ač tuto skutečnost mohla žena stěží ovlivnit, přesto za ni byla mnohdy perzekuována. Autoři měli k ženské kráse ambivalentní přístup. Na jedné straně krásu zavrhovali, neboť pak vedla k hříchu či k pýše, na druhou stranu odmítali i ženu ošklivou, neboť takovou nikdo nechtěl za manželku. V tomto případě je vidět nejednotnost postojů, mravokárci vášnivě odmítali ženskou krásu, ale zároveň zavrhovali i ošklivost. V každém případě je zřejmé, že stáli za jedno v tom, aby si mladíci nevybírali manželku právě podle fyzické krásy. Krásu prezentovali jen jako povrchní a dočasnou a tedy nedůležitou. Ač tedy krása ženy našla své zastánce i odpůrce, muži kritizovali, když dívka věnovala své fyzické schránce příliš pozornosti a nadměru se zdobila. To už bylo špatné, neboť věnovala přehnanou péči svému tělu, a tak se odvracela od své duše. Navíc tím sváděla ostatní a sama byla pyšná. Pýcha byla považována za jednu z nejhorších neřestí, protože vedla k dalším hříchům.

Nejdůležitější ze všech ctností, které měly ženu zdobit, byla povinnost být dobrou křesťankou. Tato ctnost v sobě zahrnovala více vlastností, které měly krásnit raně novověkou ženu. Patřilo sem milosrdenství, láska, dobrotivost, ochota, pokora a poslušnost Bohu. Ve veškerém svém konání měla žena mít na zřeteli boží přikázání

a jeho vůli. Měla se modlit a pokorně snášet vše, co jí Bůh nadělil. Pokud byla žena ozdobena ctnostmi, které jí mravokárci doporučovali, ale přesto nebyla pravou a věrnou křesťankou, bylo veškeré její počínání marné a zbytečné.

Na základě těchto požadavků se pomalu vytváří obraz ideální ženy raného novověku. Žena v očích českých mravokárců měla být předně milovnicí boží, dále dobrou hospodyní, pokornou manželkou a řádnou matkou. Zde se odráží přání mužské části populace a ukazuje se žena, jakou chtěli mít. Vystává podoba, kterou si dosadili do svých představ i s jejími vlastnostmi. Otázkou zůstává, zda tyto nadhodnocené požadavky očekávali „skuteční“ muži od svých manželek? A jak se na to dívaly samotné ženy?

Cílem této práce bylo podat co nejucelenější podobu takové ženy, která může být označena za ideál. Tento vzor ženy byl však ideálem jen v očích mužů. Na základě jejich představ byl vytvořen určitý konstrukt, který muži od žen očekávali.

Tato práce se snažila poukázat na místo ženy ve společnosti, na místo, které jí bylo přisouzené. Samozřejmě, prameny využitě pro tuto práci jsou jen teoretické, zahrnují představy mužů, jak by ona „ideální“ žena měla vypadat. Praxe se zřejmě od těchto požadavků značně lišila. Žena nebyla pravděpodobně jen tichou a pokornou služebnicí svého muže, ale uvnitř domu mu mohla být téměř rovnocennou partnerkou.

K bližšímu objasnění rozdílu mezi tímto normativním obrazem a každodenní realitou by mělo sloužit porovnání s praktickými poznatky. K tomuto účelu by bylo možné využít trestně-právní prameny, například knihy svědomí, ve kterých by bylo vhodné srovnat sebereflexi ženy a následně dané poznatky komparovat. K bližší představě ženy raného novověku lze také využít například zpovědní zrcadla, testamenty, svatební smlouvy, pozůstalostní inventáře, lékařské spisy, korespondenci či různé náboženské spisy a naučení otců synům. Daný výzkum by pomohl poodhalit mnohé ze života raně novověké ženy.

8. Seznam pramenů a literatury:

8.1. Prameny nevydané:

AUGUSTA, Jan, *Kázání o stavu manželském, kteréž se jest stalo v sboru litomyšlském od Jana Augusty, správce téhož sboru*, Litomyšl 1535, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. Rkp. DG IV 21.

FREDER, Johannes, *Čest a nevina pohlaví ženského. Rozmlouvání o bezpráví a křivdě, kteráž se děje poctivým manželkám, i všemu ženskému pohlaví, jak od mudráků pohanských, tak od některých jalových křesťanů*, Praha 1585, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AD VII 90.

KLEMENS, Adam, *Rozkoš a zvuře panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení, všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem, složená a vydaná*, Praha 1613, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 37 E 9 přív.

KOCÍN Z KOCÍNĚTU, Jan, *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*, Praha 1585, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 36 D 6 přív.

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, *Kupidova střela aneb knížka užitečná v níž se všeliká chlípnost a zlá bujnost těla zapovídá a potupuje, a přitom škoda, ohava i potupa, hanebného smilstva, cizoložstva se okazuje. K pochvale svatého stavu manželského a k potupě rufianství hanebného, aneb raději k výstraze a napravení každého, v hříších těla tápajícího*, Praha 1590, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 35.

LOMNICKÝ Z BUDČE, Šimon, *Pýcha života, aneb pobožná knížka proti všelijaké nádhernosti a pýše vnitřní i zevnitřní, kteráž se nyní náramně ve všecky stavy vkořenila, nanejvýš vzrostla a vystoupila a obojí pohlaví mužské i ženské sobě podmanila a opanovala. Pro uvarování d'ábelské pýchy a oblíbení Kristovy pokory mnohými důvody a pěknými příklady stvrzená*, Praha 1615, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AB V 63 přív.

MARTINOVSKÝ, Lukáš, *Křesťanských pobožných panen věncek poctivosti. V němž se všechny jejich ctnosti pod obyčejným kvítíčkem k věncům náležitým připodobňují a najevo vykládají*, Praha 1581, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. B X VI 19.

- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj, *Stav manželský ku příkladu a naučení mladým manželům sepsaný a vydaný*, Praha 1601, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BC VI 105 c.
- PRAŽSKÝ, Lukáš, *Tento spis o manželství učiněn jest ve jménu páně, v němž to postaveno jest nejprve co by bylo manželství, potom co by byla svátost manželství, potom co potřebí míti před manželstvím i svátostí. Potom co potřebí jdoucím k manželství i k svátostí. Potom co potřebí k požívání manželství i svátosti až do konce*, Praha 1523, Praha, Knihovna Národního muzea 25 E 14 přív.
- SLOVACIUS, Václav, *Spis krátký o stavu svatém manželském, sebraný z písem Starého i Nového zákona, též z spisů některých svatých otců spolu i s historií pravdivých*, Praha 1586, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 36 G 8.
- SUŠICKÝ, Jan Rosacius, *O svornosti manželské, knížka všechněm věrným a křesťanským manželům obojího pohlaví velmi užitečná a potřebná*, Praha 1583, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. FK III 78.
- TADEÁŠ, Jan, *Vysvětlení o stavu manželském artikul některých, jako o původu, příčinách, požehnání a kříži stavu manželského. Též o povinnostech lidí v něj vstupujících i v něm bydlejících, s předložením užitků pobožného a škod bezbožného v něm se chování. Všem upřímným manželům i jiným, i k užitečnému čítání vydané*, Praha 1605, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BK VII 76.
- ŽALANSKÝ, Havel, *Knížka o ctnosti andělské, totiž o čistotě duše i těla, ctnosti ze všech nejkrásnější ve všech třech stavech, jakožto panickém, manželském, i vdovském velice potřebná, všem poctivým mládencům, pannám, manželům i manželská, vdovcům a vdovám k spasitelnému vynučení sepsaná a vydaná*, Praha 1606, Praha, Národní knihovna ČR, sign. 54 G 242.
- ŽALANSKÝ, Havel, *Spis ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému. O svatých, pobožných a nábožných, mnohými ducha svatého dary osvícených a pána Krista milujících ženách*, Praha 1612, Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 26 F 25 přív.

8.2. Prameny vydané:

- FRÝBORT, Zdeněk (ed.), *Pietro Aretino, Rozpravy o mravech hříšných kurtizán*, Praha 1992

- JIREČEK, Hermenegild – JIREČEK, Josef (edd.), *Zřízení království českého 16. věku*, Praha 1882.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království českého 1627*, Praha 1888.
- JIREČEK, Josef (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského*, Praha 1876.
- LENKOVÁ, Jitka (ed.), *Jakob Sprenger – Heinrich Institoris, Malleus Maleficarum*, Praha 2006.

8.3. Literatura:

- BEAUVOIROVÁ, Simone, *Druhé pohlaví*, Praha 1966.
- BASTLOVÁ, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000.
- BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách, od středověku do současnosti*, Praha 2007.
- BOHATCOVÁ, Mirjam, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů: studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína [zemřelého] 18.10.1599*, Praha 2005.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna, *Žena v jednotě bratrské, Zásady, postavy, dědictví*, Praha 1942.
- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006.
- DELUMEAU, Jean, *Hřích a strach. Pocit viny na evropském západě ve 13. až 18. století*, Praha 1998.

- DENZLER, Georg, *Zakázaná slast. 2000 let křesťanské sexuální morálky*, Praha 1999.
- DIBELKA, Jaroslav, *Tajemství rodiny Hlučných, obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37-39.
- DUBY, Georges, *Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003.
- DUBY, Georges, *Vznešené paní z 12. století I–III*, Brno 1997 – 1999.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie, vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18.století) I*, Praha 1999.
- EISLEROVÁ, Riane, *Číše a meč, agrese a láska, aneb žena a muž v průběhu staletí*, Praha 1995.
- ENNENOVÁ, Edita, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.
- FRANCEK, Jindřich, *Zločin a sex v českých dějinách, manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000.
- FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha 2005.
- GOFF, Jacques Le (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999.
- GOFF, Jacques Le – SCHMITT, Jean Claude, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- GRULICH, Josef, „*Slavnostní okamžiky*“ – *svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století)*, *Historická demografie* 23, 2000, s. 49-82.
- HAJNÁ, Milena, *Kterak se tělesného hříchu uvarovati. Svatby dívek z rožmberského fraucimoru koncem předbělohorské doby*, *Dějiny a současnost* 25, 2003, č. 4, s. 23-26.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Zápisy z manželských sporů, nepovšimnutý pramen 15. století*, in: Eduard Maur, Zdeněk Beneš, Pánek Jaroslav (edd.), *Pocta Josefu Petráňovi, Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991, s. 79-93.
- HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan – KUČERA, Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÝ, Jan, *Tématika ženy v německé historicko-antropologické literatuře*, *Documenta pragensia* 13, 1996, s. 31-40.

- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- HRDLIČKA, Josef, *Jindřichohradecké měšťanky na přelomu 16. a 17. století*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 217-224.
- HUFTON, Olwen, *The Prospect Before Her, A History of Women in Western Europe*, New York 1996.
- JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1987.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908.
- KARANT-NUNN, Susan, *The reformation of ritual. An interpretation of early modern Germany*, Londýn 1997.
- KLABOUC, Jiří, *Politický konsens k manželství v Čechách*, Praha 1960.
- KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KLÁŠTERSKÁ, Alice, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí a jejich sourozenců*, Historická demografie 22, 1998, s. 145-168.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2004.
- KOPECKÝ, Milan (ed.), *Jan Amos Komenský, Dilo Jana Amose Komenského III*, Praha 1978.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze*, Documenta pragensia 13, 1996, s. 57-65.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Tajné zásnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, Dějiny a současnost 18, 1996, č. 3, s. 7-11.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.
- KOZÁKOVÁ, Anděla, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- KRÁL, Pavel, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=Opera historica 10), s. 439-456.
- KRÁL, Pavel, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien 2004, s. 477-495.

- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí, Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.
- LEMBERGOVÁ, Margaret, *Hanavské zásnuby Albrechta Jana Smiřického*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 15-18.
- LENDEROVÁ, Milena a kol., *Gender history v českých zemích*, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 139-147.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Eva nejen v ráji, Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENGYELOVÁ, Tünde (ed.), *Žena a právo, Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004.
- MACEK, Josef, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991.
- MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MAŤA, Petr, *Rituál zásnub v deníku renesančního kavalíra*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 6, s. 11-15.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MEEK, Christine (ed.), *Women in Renaissance and Early Modern Europe*, Dublin 1998.
- MIKULEC, Jiří, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993.
- MOLNÁR, Amedeo, *Na rozhraní věků: cesty reformace: Jan Hus, Bedřich ze Strážnice, Ivan Stojkovič, Martin Luther, Huldrych Zwingli, Jan Calvin*, Praha 1985.
- NÁCOVSKÁ, Pavla, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600)*, *Historická demografie* 21, 1997, s. 39-72.
- NEUMANN, Stanislav, Kostka, *Dějiny ženy, populární kapitoly sociologické, etnologické a kulturně-historické*, Praha 2007.
- PERNOUDOVÁ, Regine, *Žena v době katedrál*, Praha 2002.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury, Kultura každodenního života od 16. do 18. století I–II*, Praha 1995.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90-125.
- RATAJOVÁ, Jana, *Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii*, *Kuděj* 7, 2005, č. 1-2, s. 159-174.

- SLAVÍČKOVÁ, Pavla, *Rodina – láska – sex. Žena pod drobnohledem soudních spisů městské rady v předbělohorské době*, in: Vodňany a Vodňansko, Sborník historických prací k dějinám města Vodňan, č. 6, Vodňany 2004, s. 195 - 202.
- STLOUKAL, Karel, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.
- SVATOŠ, Martin, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985.
- UTRIO, Kaari, *Dcery Eviny: historie evropské ženy*, Havlíčkův Brod 1994.
- VÁLKA, Josef, *Česká společnost v 15.-18. století I.–II*, Praha 1983.
- VOJÁČEK, Milan (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století : sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*, Praha 2007.
- VOREL, Petr, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 191-206.
- VOREL, Petr, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 139-162.
- WINTER, Zikmund, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1911.
- WINTER, Zikmund, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.
- ZÁRUBA, Hynek – VOTOČEK, Jiří, *Dějiny lásky, populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostituce od pravěku až po dobu nejnovější I–IV*, Praha 1926.
- ZÍBRT, Čeněk, *Panna, ženitba, žena ve staročeské úpravě polských skladeb Reje z Naglovic a Bart. Paprockého*, Praha 1910.

9. Příloha

Následující tabulky znázorňují ženské postavy, které autoři mravokárných děl využívali pro lepší názornost. Tabulky jsou rozděleny podle jednotlivých děl. Každá tabulka obsahuje vlastnosti, které mravokárci ženám přisuzovali a také jednotlivé dívky a ženy, které danou vlastností oplývaly.

9. 1. Tabulky

Tabulka 1.

Havel Žalanský, Spis ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému

Vlastnosti	Ženy
Čistota	Debora, Ester
Hříšnost	Ěva
Milosrdnost	Alžběta, Flacilla, vdova pomáhající Ezaiášovi
Moudrost	Abigail, Betsabé
Statečnost	Blandina, Dionýsia
Věrnost víře	Máří Magdalena, Marta, p. Marie

Tabulka 2.

Martinovský Lukáš, Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti

Vlastnosti	Ženy
Bázeň boží	p. Marie
Čistota	Sv. Dorota, sv. Háta, Rebeka, Sára, Tamar
Dobrotivost	Marta, p. Marie, Rebeka,
Milosrdnost	dcera Jákobova, p. Marie, sestry Lazara, sestra Mojžíše
Mlčenlivost	p. Marie, sestra Mojžíše
Moudrost	dcery Filipa apoštola, sv. Regina
Mravnost	Rebeka, Sára
Pokora	Abigail, Ester, p. Marie, Sára, Marie sestra Mojžíše
Pracovitost	Nemá Lamechova dcera, Rachel, Rebeka, Tamar
Skromnost	p. Marie, Rebeka, Tamar
Stud	Rebeka
Šlechtnost	p. Marie
Uctivost	Ester, Rachel, Rebeka, Tamar
Věrnost víře	Alžběta, Brigita, Faustýna, sv. Háta, sv. Lucie, Marta sestra Lazara, Rachel, Theodosia

Tabulka 3.

Jan Augusta, Kázání o stavu manželském

Vlastnosti	Ženy
Hříšnost	Ěva
Poddanost	Ěva
Pomocnice muže	Ěva

Tabulka 4.
Jan Rosacius Sušický, O svornosti manželské

Vlastnosti	Ženy
Láska	Sára
Mlčenlivost	Abigail, Sára
Neposlušnost	Eva
Panovačnost	Xantipa
Poddanost	Eva, Sára
Pomocnice muže	Eva

Tabulka 5.
Jan Kocin z Kocinétu, Abeceda pobožné manželky

Vlastnosti	Ženy
Dobrotivost	Rachel, Rebeka, Sára
Milosrdnost	Rachel, Rebeka, Sára
Panovačnost	Xantipa
Pomocnice muže	Eva
Pracovitost	dcery císaře Augusta, Olympia matka Alexandra Velikého, Římanka Paula
Přívětivost	Flacilla

Tabulka 6.
Jan Tadeáš, Vysvětlení o stavu manželském

Vlastnosti	Ženy
Hříšnost	Eva
Krása negativně	Betsabé, Judita
Láska	Eva, Rachel, Rebeka, Sára
Mlčenlivost	Anna žena Tobiáše
Moudrost	Ester, Sára
Mravnost	Zuzana
Panovačnost	Xantipa
Poddanost	Monika, p. Marie, Rebeka, Sára
Pomocnice muže	Anna manželka Tobiáše, p. Maria, Sára
Věrnost	Penelope
Věrnost víře	Ester, Sára

Tabulka 7.
Adam Klemens, Rozkoš a zvůle panenská

Vlastnosti	Ženy
Čistota	Zuzana
Krása pozitivně	Ester, Judita, Rebeka
Moudrost	Daphné, dcery Filipa kazatele, Monika, Scholastika, Zuzana
Mravnost	Dina dcera Jakoba
Pracovitost	dcery císaře Augustina, Rachel, Rebeka
Skromnost	Anna prorokyně, Anna matka Samuelova
Statečnost	Judita
Věrnost víře	Apolena alexandrijská, Dorota, Justýna, sv. Markéta, p. Marie, Publia Antiochijská, Sára

Tabulka 8.
Johann Freder, Čest a nevina pohlaví ženského

Vlastnosti	Ženy
Čistota	Bibiána, Eufrazie, Pelagia, Porcia
Hříšnost	Eva, Jezabel
Krása negativně	Helena
Milosrdnost	vdova, která pomohla Eliášovi, žena která pomohla Eliezovi
Moudrost	Aspazia, Cecilia, Cornificia, dcery Thomase Mora, Kasandra, Paula manželka Severova, Porcia dcera Katonova, Sapfo, Sulpitia
Mravnost	Eufrazie, Lukrecia, Porcia
Neposlušnost	Dalila
Panovačnost	Semiramis
Pobožnost	Alžběta matka J. Křtitele, Anna matka Samuela, Anna prorokyně, Ester, Marie sestra Lazara, p. Maria, Marta, Ruth, Sára, Zuzana
Poddanost	Aspazia žena Perikla, Monika
Přívětivost	Abigail
Statečnost	Judita, Johanka z Arku, Markéta dcera ang. kr. Jindřicha VII.
Věrnost	Artemisia manželka Mauzolea, Julia žena Pompeiova, Paulína žena Seneky, Penelolpe, Porcia
Věrnost víře	Theodora

Tabulka 9.
Václav Slovacius, Spis krátký o stavu svatém manželském

Vlastnosti	Ženy
Hříšnost	Eva
Krása negativně	Betsabé
Láska	Rebeka, Sára
Moudrost	Olympia matka Alexandra Velikého
Neposlušnost	Dalila
Panovačnost	Xantipa
Pokora	Monika, Sára
Uctivost	Rebeka
Věrnost	Abigail

Tabulka 10.
Lukáš Pražský, Tento spis o manželství učiněn jest

Vlastnosti	Ženy
Hříšnost	Eva
Poddanost	Eva
Pomocnice muže	Eva

Tabulka 11.

Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Stav manželský ku příkladu a naučení

Vlastnosti	Ženy
Poddanost	Eva
Věrnost	Artemisia, Julia Pompeiova, Penelope, Porcia,

Tabulka 12.

Havel Žalanský, Knižka o ctnosti andělské

Vlastnosti	Ženy
Čistota	p. Marie, Rebeka, Sára
Hříšnost	Jobova žena
Klevetivost	Eva, Putifarova žena
Krása pozitivně	Ester, Judita, Rachel, Rebeka, Sára
Krása negativně	Betsabé, Zuzana
Mlčenlivost	Abigail, p. Marie
Mravnost	Dina dcera Jakoba, Rebeka, Sára
Panovačnost	Xantipa
Pokora	Ester, Monika
Poslušnost	Sára
Pracovitost	Anna Tobiášova, dcery císaře Augustina, Eufrazie, Marie sestra Lazara, Rebeka
Stud	Rebeka, Sára, Zuzana
Věrnost víře	Anna matka Samuela, Debora, Marie sestra Mojžíšova
Zahálka	Eva

9. 2. Biogramy

Následující stručné biogramy dívek a žen byly vytvořeny na základě Ottova slovníku naučného. Obsahují časové zařazení a stručný popis, který je identifikuje.

Abigail – biblická postava, Starý zákon, žena Nábala, druhý muž David, syn Chileáb, při útěku Davida před Saulem mu poskytla potravu.

Alžběta – biblická postava, Starý zákon, žena Zachariáše, matka Jana Křtitele.

Anna prorokyně – biblická postava, Nový zákon, dcera Fanuelova z kmene Ašer.

Anna – biblická postava, Starý zákon, manželka Tobiáše, syn Tobiáš.

Anna – biblická postava, Starý zákon, žena Elkána, pro svou neplodnost se modlila k Bohu, aby jí dal syna, narodil se jí syn Samuel, slíbila ho z vděčnosti Bohu.

Apolena alexandrijská – 3. století, mučednice za křesťanskou víru, smrt upálením.

Artemisia – 4. století př.n.l., dcera Hekatomnova, manželka Mausola, vládkyně v Halikarnassu, Rhodu a Karii.

Aspazia – 5. st. přnl., druhá manželka Periklova, Athény.

- Betsabé** – biblická postava, Starý zákon, žena Uriáše, druhý muž David, matka Šalamounova.
- Bibiána** – 4. st., dcera římského úředníka, křesťanská mučednice, ubičována k smrti.
- Blandina** – 2. st., křesťanská mučednice, umučena římskými vojáky za vlády Marca Aurelia.
- Sv. Brigita** – 5. století, zakladatelka mnoha klášterů, křesťanka z národa Piktů, pokřtěná sv. Patrikem, dnešní patronka Irska.
- Sv. Cecilia** – 2. st., křesťanská mučednice, sřata, patronka hudebníků.
- Cornificia** – 1. st. přnl., dcera Quintuse Cornificia, římská spisovatelka a básnířka, sestra praetora Cornificia.
- Dalila** – biblická postava, Starý zákon, Podle biblické mytologie milenka starožidovského hrdiny Samsona, která na naléhání Filištínských vylákala na Samsonovi tajemství jeho síly, tkvící v jeho vlasech, zbavila jej vlasů a vydala nepřátelům.
- Daphné** – řecká mytologická postava, která svou moudrostí unikla bohu Apollonovi, když se proměnila ve vavřínový strom.
- Dionýsia** – 5. století, křesťanská mučednice, umučena se svým synem k smrti.
Či: 1. století, křesťanská mučednice, sřata pro svou víru.
- Dcery císaře Augustina** – 1. st., dcery římského císaře.
- Dcery Filipa kazatele** – biblická postava, Nový zákon, Filip, jeden ze sedmi jáhnů měl čtyři dcery známé pro svou moudrost.
- Dcery Thomase Mora** – 15/16. století, anglický právník, se svou ženou Joannou Coltovou měl čtyři dcery a jednoho syna.
- Debora** – biblická postava, legendární prorokyně ze Starého zákona, která vedla část hebrejských kmenů proti původním obyvatelům starověké Palestiny Kananejským.
- Dina** – biblická postava, Starý zákon, dcera Jakobova a Lei, kterou Sichem násilně zprznil.
- Sv. Dorota** – 14. st., sv. Dorota z Montavy, horlivá křesťanka, vedla přísný asketický život, měla dar vidění, žila v poustevně, patronka Pruska.
- Ester** – biblická postava, Starý zákon, manželka perského krále Achašveroše, příbuzná Mordokaje, zachránila před záhubou perské Židy.

- Sv. Eufrazie** – 4.st., otec Antigon, život v klášteře, křesťanský asketický život, zděděný majetek rozdala chudých, poustevnice.
- Eva** – biblická postava, Genesis, žena prvního člověka Adama.
- Faustýna** – 2. st., manželka římského císaře Pia, či 6. st., křesťanka, zakladatelka kláštera v Itálii.
- Flacilla** – 4. století, Aelie Flacilla, manželka císaře Theodosia I.
- Sv. Háta** – 3. století, sv. Agáta, mučednice, upálena pro svou křesťanskou víru, žila v Palermu.
- Helena** – dcera Boha Dia a Lédy, žena spartského krále Meneálose, později žena Parise, je považována za hlavního viníka vypuknutí Trojské války.
- Jezabel** – biblická postava, Starý zákon, princezna foinická, choť krále Achába. Modloslužebnice Baala, svržena z okna.
- Johanka z Arku** – 15. st., francouzská světice, která stanula v čele francouzských vojsk a bojovala za sjednocení Francie, roku 1431 upálena v Rouenu.
- Jobova žena** – biblická postava, Starý zákon, není známé jméno, známá jako hříšnice, neboť mluvila proti Bohu.
- Judita** – biblická postava, Starý zákon, zachránila své rodné město Bethulii před Nebukadnezarovým vojevůdcem Holofernem, kterému po hostině ve spánku uťala hlavu.
- Julia** – 1. st. přnl., žena Pompeiova, opěvovaná pro svou věrnost.
- Justýna** – 4. století, křesťanská mučednice, setnuta pro svou víru.
- Kassandra** - řecká mytologie, dcera trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby; proslulá věštkyň. Po odmítnutí Apollónovy lásky ji bůh potrestal tím, že je jím věštbám nikdo nevěřil.
- Sv. Lucie** – 3. st., asketický křesťanský život, mučednická smrt.
- Lukrecia** – 5. st. přnl., manželka římského šlechtice Tarquinia Conlatina, byla zneuctěna synem posledního římského krále etruského původu, Sextem Tarquiniem, pro své zneuctění si sama bodla dýku do srdce.
- Marie** – sestra Lazara, biblická postava, Nový zákon, milosrdná k Ježíši Kristovi, pomazala mu nohy olejem.
- Marie** – biblická postava, Starý zákon, Miriam, sestra Mojžíšova, prorokyně, celý život pomáhala Mojžíšovi.
- Markéta** – 15. století, dcera anglického krále Jindřicha VII.
- Sv. Markéta** – 3. a 4. st., křesťanská mučednice, s'ata.

Marta – biblická postava, Nový zákon, sestra Lazara, následovnice Krista.

Máří Magdalena – biblická postava, Nový zákon, následovnice Krista, původně hříšnice, která pomazala Kristovo nohy olejem, její příklad používán jako kající se hříšnice.

Monika – 4. století, matka sv. Augustina, manželka pohana Patricia.

Nemá – biblická postava, Starý zákon, Lamechova dcera.

Olympia – 4. st. přnl., matka Alexandra Velikého.

Paula – 2. st., manželka římského císaře Septima Severa.

Paulína – 1. st., manželka Seneky ml., římského filozofa.

Pelagia – 3. st., antiochijská tanečnice, po obrácení na křesťanskou víru žila v mužském přestrojení jako poustevník.

Penelope – řecká mytologie, manželka Odyssea.

p. Marie – biblická postava, Nový zákon, z rodu Áronova, matka Ježíše Krista, manželka Josefa.

Porcia – 1. st. přnl., dcera Katona ml., manželka Marca Bruta.

Publia antiochijská – 4. st. , Antiochie, umučena za svou křesťanskou víru.

Putifarova žena – biblická postava, Starý zákon, jméno není známo, nařkla nepravdivě Josefa ze svého zneuctění, Josef byl poté uvězněn, symbolem lživé a klevetivé ženy.

Rachel – biblická postava, Starý zákon, dcera Lábana, manželka Jakoba, matka Josefa a Benjamina.

Rebeka – biblická postava, Starý zákon, dcera Betúela, sestra Lábana, manželka Izákova, matka Ezaua a Jákoba.

Sv. Regina – 3. st., křesťanská mučednice, zavražděna římským císařem Deciem.

Ruth – biblická postava, Starý zákon, žena moabského původu, manželka Boaze, prababička Davida.

Sapfo – 7. st. přnl., řecká básnířka, žijící na ostrově Lesbos.

Sára – biblická postava, Starý zákon, dcera Tharea, manželka Abrahama, matka Izáka.

Semiramis – 8. st. přnl., asyrská královna, manželka Nína.

Scholastika – 6. st., sestra sv. Benedikta, zřídila první klášter benediktinek, věrná asketická křesťanka.

Sulpitia – 1. st. přnl., římská básnířka.

Tamar – biblická postava, Starý zákon, manželka Era, druhý manžel Onan, či: biblická postava, Starý zákon, dcera Davidova, znásilněna svým bratrem Amnónem.

Theodora – 9. st., byzantská císařovna, manželka Konstantina VII. Porfyrogennéta, poutivá křesťanka, žila jako světice.

Theodosia – 8. století, mučednice v Konstantinopoli.

Vdova pomáhající Eliášovi – biblická postava, Starý zákon, opatřila Eliáše potravou.

Vdova pomáhající Ezaiášovi – biblická postava, Starý zákon.

Xantipa – 5. st. přnl., manželka Sokratova, známá pro svou hádavou a panovačnou povahu.

Zuzana – biblická postava, Starý zákon, podle pověsti byla odmítnutými židovskými nápadníky obviněna z cizoložství, odsouzena k smrti, ale zachráněna prorokem Danielem.

Žena, která pomohla Elizeovi – biblická postava, Starý zákon, opatřila Elizea potravou.